

PROF. DR. O. JESPERSEN

DE ONTWIKKELING
EN DE OORSPRONG
VAN DE TAAL

DE ONTWIKKELING EN DE OORSPRONG VAN DE TAAL

STAATKUNDE

LETTEREN

HANDBOEKJES ELCK 'T BESTE

ONDER LEIDING VAN L. SIMONS

UITGEGEVEN DOOR DE
MAATSCHAPPIJ VOOR
GOEDE EN GOEDKOOPE
LECTUUR AMSTERDAM

KUNST

WETENSCHAP

GESCHIEDENIS

HYGIENE

PROF. DR. O. JESPERSEN
DE ONTWIKKELING
EN DE OORSPRONG
VAN DE TAAL

NAAR HET DEENS DOOR
PROF. DR. H. LOGEMAN

1928

WISBEGEERTE

PRACT. LEVEN

Dit werk maakt een onderdeel uit van onze serie
ENCYCLOPÆDIE IN MONOGRAPHIEËN

DRUKKERIJ EN BINDERIJ VAN DE WERELDBIBLIOTHEEK

VOORWOORD

Dit boekje is een Nederlandse *Bewerking* van Professor Jespersen's boekje *Sprogets Udvikling og Opståen* (Kultur og Videnskab, Pio, Köbenhavn, 1926), een uittreksel door Jespersen zelf gegeven uit zijn grotere werken op dit gebied, waarheen de Schrijver hèn verwijst die zich een wetenschappelijk oordeel over de betrokken onderwerpen wensen te vormen: Progress in Language, Language (of in de Duitse uitgave: Die Sprache), Börnesprog, Menneskehed, Nasjon og Individ, in het Engels verschenen als Mankind, Nation and Individual, enz.

Deze Nederlandse *Bewerking* verschilt in enkele opzichten van de oorspronkelijke tekst: Volgens de beginselen nl. die de bewerker in 1895 (in een opstel in Taal en Letteren — „Taalverval of Taalontwikkeling?“) op Jespersen's bovengenoemd Progress in Language met 's Schrijvers goedkeuring had toegepast, heeft hij hier alle Scandinaviese voorbeelden van Jespersen òf door Nederlandse vervangen, òf, maar zelden, die met een kort verklarend woord behouden en dan met andere gesuppleerd. Ook zijn er enkele beschouwingen, zowel als voorbeelden en uitdrukkingen uit andere talen dan het Nederlands ter verduideliking bijgevoegd, hetzij dan

door de bewerker zelf, hetzij uit Jespersen's hierboven genoemde werken, vooral „Language”. Bovendien heeft de Bewerker met uitdrukkelijke goedkeuring van de Schrijver twee hoofdstukken van plaats doen verwisselen en ze alle, hoewel ze in het origineel alleen genummerd waren, van titels voorzien. Hier en daar is er een zin uit gelaten die alleen voor het Deense publiek van belang was.

De noten die niet met J. getekend zijn stammen van de bewerker.

Verder meent deze zich strikt aan 's Schrijvers wens gehouden te hebben, dat behalve de genoemde, er geen veranderingen plaats mochten grijpen en dat de uitgedrukte *gedachten* dus geheel en al van hem moesten blijven.

H. LOGEMAN.

Sleydinge, bij Gent, Mei 1927.

I. UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE TAALWETENSCHAP

In dit werkje zal men een poging vinden om de grote lijnen bij de Taalveranderingen op te sporen waardoor het duidelijk zal worden dat we op dit gebied het recht hebben van „Ontwikkeling” te spreken en ten slotte zal de vraag opgeworpen worden of wij, door de aldus gewonnen resultaten geleid, iets over de Oorsprong van de Taal zullen kunnen opstellen. Dat de talen in de loop der tijden veranderen, heeft men natuurlijk al eeuwen lang opgemerkt, maar van een eigenlijke *w e t e n s c h a p* in verband hiermee kan toch pas sedert het begin van de negentiende eeuw sprake zijn, al is er ook vóór die tijd menig interessante poging in die richting gedaan. Reeds een paar duizend jaar hebben velen zich niet zonder verbazing afgevraagd hoe het zelfs al *m o g e l i k* was dat er een taal heeft kunnen ontstaan: Is het God (of een god onder vele) die de mensen heeft leren spreken, of zijn die zelf op dat idee gekomen, en in dat geval: hoe? Kunnen wij op dit gebied tot enig resultaat van betekenis komen langs de weg van nuchtere waarneming, of moeten we tot speculaties onze toevlucht nemen?

Darwin schrijft ergens dat er zonder speculatie geen oorspronkelijk resultaat van enige betekenis te

winnen is, en hij heeft zeker gelijk dat het heel dikwels de hoop is om samenhang onder de verspreide feiten op te merken en de grote raadsels op te lossen, die er de man der wetenschap toe brengt dagen te besteden aan waarnemingen en experimenten. Al dat kleine, lastige, vermoeiende werk om steeds een massa op zich zelf onbetekenende détails in 't oog te houden die zoveel tijd van de onderzoeker vorderen, — hij zou dat niet op zich nemen als hem daarbij niet steeds de gedachte voor de geest stond, dat hij een grote zaak dient en voor een hoog ideaal werkt. Onder zijn arbeid wordt hij er steeds weer toe gebracht theorieën op te stellen, die hij onderzoeken moet en die dikwels verworpen zullen moeten worden of veranderd, maar die toch noodzakelijk zijn, omdat hij zonder die hypotesen niet weet, waar hij bij de oneindige verwickeling van het bestaan zijn opmerkzaamheid meer in 't bijzonder op richten zal. Maar het gebeurt niet zelden dat hij zo doende ver weg gevoerd wordt van wat hij eigenlijk wilde vinden, en dan kan zich het geval voordoen dat de werkelijkheid die hij dan te zien krijgt van heel wat meer belang is dan de droom die hem oorspronkelijk voor de geest stond, zodat eenvoudige gezonde waarnemingen met misschien minder hoogvliegende maar vruchtbare resultaten in plaats van hoge idealen treden, — dat, gelijk Browning het uitdrukt: — „zij wilden een Babeltoorn bouwen, maar ze bouwden Babylon”.

Laten we nu trachten de verhouding te vinden tussen de ideale pogingen en de werkelijke vruchten uit de eerste tijden der vergelijkend-historiese taalwetenschap, ruim een eeuw geleden. De Taalwetenschap in de moderne opvatting van het woord dagtekent men dikwels van het eerste werk van Bopp: zijn „Conjugationssystem”, uit 1816; in 1866 werd in verband daarmee te Berlijn de Bopp-medalje gesticht, en in 1916 zou het Eeuwfeest daarvan in Duitsland gevierd zijn, als de Wereldoorlog daar niet tussenbeide gekomen was. Maar het is ééNZijdig en onrechtvaardig aan Bopp's werk alleen de eer van de nieuwe wetenschap toe te schrijven: in 1814 had de Deen Rasmus Rask zijn allerbelangrijkst „Onderzoek naar de oorsprong van de oude Scandinaviese en IJslandse Taal” afgesloten, „Undersögelse om det gamle nordiske eller islandske sprogs oprindelse”, dat veel dieper ging en veel verder dan dat van Bopp. Ongelukkig werd het pas in 1818 uitgegeven en is het veel minder bekend doordat het in het Deens geschreven is. In 1819 begon Jacob Grimm de uitgave van zijn grote grondleggende „Deutsche Grammatik”. Het zijn dus deze drie geleerden en hun verschillende blik op hun aller wetenschap, die wij in de eerste plaats zullen nagaan.

Het Oosten en vooral Engels-Indië waren begonnen een grote aantrekkingskracht te oefenen en nadat Fransen en Engelsen lang om de overheerschappij in

Indië gestreden hadden, waren grote literaire schatten daarvandaan naar Londen zowel als Parijs gebracht, maar Parijs was in het begin van de negentiende eeuw toch het voornaamste middenpunt voor Oriëntalistiese studies. Daàr was al heel vroeg een der aanvoerders der Romantiese Beweging, Friedrich von Schlegel, heengetrokken om Sanskriet te leren; er liepen n.l. allerlei merkwaardige geruchten over die taal en de literatuur die in het Sanskriet geschreven was. De vrucht van zijn studies was „Ueber die Sprache und Weisheit der Indier” (1808), een boek, dat een machtige invloed op de gemoederen oefende, veel groter dan waar zijn wetenschappelijke waarde eigenlijk aanspraak op kon maken. Het kwam nu eenmaal uit de pen van een der meest beroemde voormannen der nieuwe literatuur en men was terstond bereid hem te geloven, waar hij verzekerde dat het oude Indië juist dàt bood wat Europa nodig had: de diepste levenswijsheid en de meest fantastiese godsdiensten, doordrongen van mystiek en dichterlike kracht. Het taalkundig gedeelte was oppervlakkig en onbetrouwbaar, maar liet toch doorschemeren dat een dieper indringen in het Sanskriet licht zou kunnen werpen op de klassieke en andere talen. Schlegel zelf aarzelde niet op grond van zijn niet zeer diepe studie een oordeel uit te spreken over de indeling der talen van de gehele aarde en over het verloop van de taalontwikkeling in het algemeen, en deze nonchalant op papier ge-

worpen theorieën hadden invloed op de begrippen van de volgende generaties. Maar zelfs al gebruikte hij in dit geschrift de uitdrukking „vergelijkende grammatica”, was hij 't toch niet die deze wetenschap schiep: geen wetenschap is ooit op grond van vermoedens en vage aanduidingen tot stand gekomen.

Een paar jaar daarna kwam de jonge filoloog Franz Bopp naar Parijs, waar hij zich vier jaar lang aan de studie der oude Indiese handschriften wijdde, vóór hij met de eerste vruchten van zijn werken voor de dag kwam, welke toen reeds dieper, grondiger waren dan die van Schlegel. Maar het boek van Bopp van 1816 stemt toch in zover met dat van Schlegel overeen, dat het zich ook maar voor de helft met de taal bezig houdt, terwijl het tweede gedeelte in vertaling proeven brengt van verschillende oude Indiese handschriften. Dit is een tegemoetkoming aan de romantiek van die tijd met haar vraag naar geestelijk voedsel uit het Oosten, maar verder is Bopp niet bepaald romanties van aard. Daarentegen staat zijn taalbegrip onder de invloed van een andere in die tijd heersende richting, die welke in de taal en meer in 't bijzonder in de zinsbouw een uitslag van een zuivere logica ziet. Volgens Gottfried Hermann (1772—1848) bestond de zin uit drie bestanddelen, het onderwerp, het praedikaat en „het verbindend element”, de *copula*, (zijn). Evenals Hermann gaat ook Bopp

van de opvatting uit dat er eigenlijk slechts één werkwoord bestaat, het meest abstrakte van alle, en dat werkwoord — *zijn* — tracht hij dan ook overal te vinden — wat hem werkelijk gelukt.

Uitdrukkelijk stelt hij zich ten doel de vroegste oorsprong van de grammatische vormen op te sporen en hun ontstaan en de reden daarvan te verklaren.

Wanneer men door vergelijking de oudste vormen gevonden heeft, die volgens hem in de meeste gevallen met 't Sanskriet overeenstemmen, meent hij dat het betrekkelijk gemakkelijk is te zien hoe ze ontstaan zijn, waarbij dan zijn theorie over de noodzakelijkheid van 't werkwoord *zijn* als bestanddeel in elke verbaalvorm aan te nemen, hem uitstekend te stade komt, — de twee Sanskriet-wortels voor „zijn”, *as* en *bhu* herkent hij n.l. als lid van een massa vormen, de eerste (*as*) als *s* in latijn *scrip-s-i* „heeft geschreven”, als teken van de verleden tijd, in 't Grieks *tup-s-o* „ik zal slaan” als teken van de toekomstige tijd, en de tweede wortel (*bhu*) als *b* in latijn *ama-b-am* „ik had lief” en *ama-b-o* „ik zal liefhebben”, dus hier voor twee verschillende tijden. Alle latijnse vormen met *r* ontleedt hij op dezelfde wijze: *s* van de wortel *as* is tot *r* overgegaan en voor de prachtige logica van de oermens die zo dat abstrakte werkwoord *zijn* overal te pas wist te brengen, heeft hij niets dan hoge lof. „De talen vertonen een voortdurend streven om verschillende elementen zo samen te knopen, dat die zich voor het

oor en het oog als een volkomen geheel voordoen, juist gelijk een standbeeld, door een knap kunstenaar uitgevoerd."

Bopp voert dat soort analyse als die waar wij hier een paar proeven van gegeven hebben, steeds weer op een ander gebied der grammatika door en zijn tijdgenoten waren vol entoesiasme voor de scherpzinnigheid die hij hier ten toon spreidde, ja zelfs nog in 't jaar 1870 kan men die analyses aangehaald vinden als zijn schitterendste ontdekkingen. Maar het kan niet ontkend worden, dat die hele wijze van beschouwing langzamerhand heel wat van haar glans verloren heeft, men ziet nu in dat die verklaringsmethode feitelijk niets verklaart, en dat het psychologies onwaarschijnlijk is dat een ingevoegd „is" of „zijn" een zekere vorm 't ene ogenblik tot een verleden tijd zou stempelen, het andere tot toekomstende tijd, — tot infinitief of tot passief, zonder dat men er iets van begrijpt hoe de oermens die verschillende gevallen van het gebruik van *as* uit elkaar heeft kunnen houden.

Maar terwijl Bopp er op uit was de innigste geheimen van de oertaal te doorgronden, kwam zijn vergelijkend materiaal een steeds groter aantal talen te omvatten (zend, slavies, armenies, kelties; neergelegd in een reeks artikelen en vooral in zijn grote „Vergleichende Grammatik", 1833—49, 2de uitg. 1857, 3de 1868) en behandelde hij die in stijgende omvang met echte duitse degelijkheid. Ofschoon hij

nooit tot volle zekerheid gekomen is, waar het de kwestie van taalverwantschap gold; en ofschoon zijn vergelijkingen dikwels geen metode hadden, omdat hij zich door ogenschijnlijke overeenstemming liet leiden en hij zich niet door krasse klankverplaatsingen of van elders onbekende klankovergangen af liet schrikken, was er nu toch een belangrijke grondslag gelegd door een veel omvattend, werkelijk voorhanden zijnd taal-materiaal van vele verschillende, maar onder elkaar verwante, talen: de vergelijkende grammatika zweefde niet alleen in de lucht zoals bij Schlegel, maar was werkelijk ter wereld gebracht en zelfs reeds de kinderschoenen ontwassen, toen Bopp in 1867 als professor te Berlijn zijn ogen voor goed sloot.

De verhouding tussen droom en werkelijkheid bij Bopp heeft de uitstekende Franse taalvorser A. Meillet geestig uitgedrukt door te zeggen dat evenals Columbus uittoog om een weg naar Oost-Indië te vinden, maar in plaats daarvan Amerika ontdekte, zo zette Bopp er zich aan de verklaring te vinden van het ontstaan der Indo-Europese taalvormen maar inplaats daarvan legde hij de grondslag voor de Vergelijkende Spraakleer.

En wat de Deen Rasmus Rask betreft, — het zal een zijner landgenoten wel geoorloofd zijn de vergelijking van Meillet verder uit te werken en te zeggen: evenals de Scandinaven via IJsland vóór Columbus het Amerikaanse Vasteland bereikt had-

den, zo had Rasmus Rask een vergelijkende Spraakleer van onze taalstam vóór Bopp geschreven, — met de taal van dat zelfde IJsland als uitgangspunt. Maar de boerenzoon van Funen behoefde niet over Indië te reizen, en hij liet zich ook niet door de een of andere logies-grammaties-abstrakte theorie leiden: langs gewone, meer bekende wegen kwam hij tot zijn grote levenstaak. Als vlijtig scholier te Odense had hij zijn Latijn en Grieks geleerd en de bewondering van zijn tijdgenoten voor die twee talen ten volle gedeeld. En toen hij nu de IJslandse Konings-sagas van Snorre Sturlasson in handen kreeg, wist hij met behulp van een vertaling zich in de geheimen van die oude taal in te werken, en, geboren systematicus als hij was, slaagde hij er spoedig in volledige paradigma's voor de verbuiging en vervoeging op te stellen, zowel als vaste schema's voor de ingewikkelde grammaticale toestanden, — juist als in de latijnse grammatica. Wanneer hij in een zijner eerste brieven aan zijn verwondering lucht geeft dat zijn „voorvaderen er zulk een prachtige taal op na hielden", dan geldt die verbazing juist de veelheid van naamvallen en andere grammatische vormen van die oudste Scandinaviese taal.

Rask las de oude IJslandse literatuur met enkele van zijn schoolkameraden, waaronder b.v. ook N. M. Petersen, ook een boerenzoon van Funen en later bekend als de eerste professor der Scandinaviese talen aan de Universiteit van Kopenhagen. En Rask

verstond de kunst zijn vrienden iets van zijn eigen entoesiasme mee te doen voelen, zodat zij zich met lust en ijver aan de studie van de taal zetten, in plaats van, wat ze misschien anders wel liever gedaan hadden, zich met de inhoud tevreden te stellen: de verhalen van de grote daden der oude Noormannen. Maar ook voor Rask speelden die een grote rol en ook hij was sterk onder den indruk van de toen juist zo sterk aangroeiende geestdrift voor het verleden en de daarmee samenhangende nationale herleving, — men denke b.v. aan de nationale stof van zoveel in Oehlenschläger's dichtwerk. Wat dit alles voor Rask was voelen wij dikwels in zijn werken, niet het minst in de warme voorrede van zijn eersteling: „Inleiding tot de IJslandse of de oud-Noordse Taal” (1811). Liefde tot zijn vaderland en zijn taal gaan ook als een rode draad door zijn gehele productie heen, en in een van zijn vroegste artikelen verklaart hij reeds veel van de Deense flectie histories uit de oude taal op zulk een voorbeeldige wijze, dat het meeste ervan nog steeds juist is, niettegenstaande alles wat er later over geschreven werd. Hier hoort ook zijn ijverig streven de Deense spelling te verbeteren door er meer sisteem in te brengen, iets wat door zijn tijdgenoten lelik miskend werd.

Liefde tot zijn enger vaderland en tot zijn vaderland in uitgebreider verstand: het gehele Scandinaviese Noorden, is voor Rask dus steeds de leidraad

bij zijn Taalstudies geweest. Maar door die grote geestdrift voor de trotse heldendaden der oude Scandinaven en hun heerlike taal, werd zijn blik als van zelf verwijd en zo kwam hij tot de vraag: Waar komen zij vandaan? Daar de geschiedenis ons daarover d i r e k t niets te vertellen heeft, trachtte hij zijn weg daar o m h e e n te vinden en dan toont hij aan dat het de taal is die ons het beste over de voorhistorie in kan lichten. „In het leven der mensheid kan een volk van godsdienst veranderen, van zeden, van gewoonten en van wetten, zich tot een hoge beschaving verheffen of in onwetendheid en barbaarsheid terugvallen, maar onder al die omstandigheden blijft de taal, wel is waar niet presies zoals die was, maar toch zonder twijfel dezelfde gedurende een duizend jaar.” Door de taalverwantschap kunnen wij dus verwachten iets over de herkomst onzer voorvaderen te weten te komen; het komt er maar op aan volkomen zekere kentekenen van die verwantschap te ontdekken. En dan keert Rask zich tegen de vroegere oppervlakkige wijze om die aan te geven: men moet een grondige kennis van de taal *in haar geheel* bezitten, op enkele punten van overeenkomst in détail laat zich geen oordeel bouwen; die kunnen aan het toeval of aan ontlening te danken zijn. En als Rask dan vraagt welke bestanddelen der taal nu de belangrijkste zijn voor het aannemen van verwantschap, — m.a.w. wat er in de taal zich het meest tegen veranderingen kant, —

komt hij noodzakelijk tot het besluit: de grammatica, buigingsvormen, pronomina, telwoorden en dergelijke zijn het allerkonservatiefst, want men kan nieuwe woorden vormen of die uit vreemde talen ontlenen, maar men blijft de woorden volgens oude gewoonte verbuigen en ontleening van woorden als *ik, wie, wat, hier, daar, twee, drie* en dgl. uit andere talen komt zogoed als niet voor.

Op deze wijze komt Rask er toe te zien van hoeveel gewicht het is de verschillende talen wat hun innerlike ekonomie betreft met elkaar te vergelijken, en dit idee dat hij reeds in 1809 kort aanduidde, werkt hij pittig en handig verder voor een gehele reeks van talen uit, in een Prijsvraag van het jaar 1818.

Hij heeft niet alleen de metodologie van de Vergelijkende Spraakleer met alle gewenste duidelijkheid gegeven, maar heeft die methode ook met zekerheid op een massa détails toegepast, die hun zonder twijfel juiste plaats in zijn sisteem vinden. Er zijn heel wat minder hypotesen in zijn werk die men tegenwoordig geneigd zou zijn te verwerpen als dwaas en onmogelijk, dan bij Bopp. Ook buiten onze eigen talengroep toont Rask een verbazend scherpe blik voor taalverwantschap, b.v. bij wat hij over de Finse talen zegt en die van Zuid-Indië. Ook hier overtreft hij Bopp die nog veel later zich door punten van toevallige overeenstemming of ontleening zou laten verleiden, om aan een verwantschap

tussen de Indo-Europese talen en het Maleis te gelooven. De zekere methode van Rask in dit opzicht hangt samen met zijn bijzondere nauwkeurigheid in alle bijzonderheden en zijn onvermoeibare vlijt.¹⁾

De derde van de drie grote tijdgenoten, Jacob Grimm, kwam langs een omweg tot de Taalstudie. Als zoon van een rechtsgeleerde, begon hij zelf ook met de studie van de Rechten en kwam daarbij zeer onder de invloed van den groten Savigny, wiens rechtsopvattingen een sterke indruk op de fantasie van zijn jonge leerling maakten: volgens Savigny heeft de rechtspleging zich langzamerhand ontplooid in nauwe overeenstemming met het gehele geestelijke en zedelijke leven en kultuurontwikkeling van een volk. Maar nog sterker werd Grimm aangetrokken tot de studie van de oude Duitse Volkspoëzie, die

¹⁾ In deze Nederlandse bewerking moge een enkel woord niet ontbreken over een Amsterdamse schoolmeester die reeds een eeuw voor Rask en Grimm „tot het huldigen der historische (taal) beschouwing kwam”; n.l. Lambert ten Kate (1634—1721). In zijn „Gemeenschap tussen de Gottische Spraeke ende de Nederduytsche” (= Nederlandse) had hij een nauwkeurige studie van de klankveranderingen gemaakt, en de grammatische bouw der Germaanse talen onderzocht. Maar helaas, — zijn arbeid werd niet naar waarde geschat en bleef zonder invloed op den gang der taalwetenschap, toen en later; zeker ten dele omdat hij evenmin als Rask schreef in wat toen een algemeen bekende taal was; zie Lecoutere-Grootaers, Inleiding tot de Taalkunde, Leuven Den Haag. 1926. blzz. 13, 19, 20.

In 1896 is er bij Nijhoff te 's-Gravenhage een studie van A. v. d. Hoeven over L. t. K. uitgekomen, vgl. ook Prof. De Vooys in de Nieuwe Taalgids. 1923, en hieronder over de „group-genitive” en de „reminders”, Prof. J. W. Muller noemt hem (Biogr. Lex. Blok en Molhuysen): „een der grondleggers van de historische vergelijkende taalstudie die zijn tijd ver vooruit was”, wat b.v. al dadelijk daaruit blijkt waar hij zegt dat „de Taalwetten evenals de landswetten van achteren te vinden (zijn) en niet te maken.”

juist in die tijd bijzonder in de mode kwam onder invloed van Tieck en de andere romantici, maar toen Grimm nu te Parijs was om Savigny bij diens studie over de rechtsgeschiedenis bij te staan, waren het nog wèl zo zeer de oude Duitse handschriften in de *Bibliothèque Nationale*, die hem niet loslieten en zijn geestdrift voor de dichterlike schatten der Middeleeuwen voedsel gaven. Hij werd bibliotekaris en gaf in 1811 zijn eerste boek over de Oud-Duitse Meesterzangers uit. Tegelijk was hij met zijn broeder en onafscheidelijke medewerker Wilhelm aan het verzamelen begonnen van alles wat Volksoverlevering heet, en in de beroemde „Kinder und Hausmärchen” van 1812 legde hij door de noten en de vergelijkingen met verwante verhalen de grondslag van de latere Volkskunde, de *Folklore*. In het begin wijdde hij minder aandacht aan taal, en onder zijn etymologische verklaringen uit die tijd vinden wij de gekste gissingen en de meest onmetodiese vergelijkingen, geheel in overeenstemming met het diletantisme van vroeger eeuwen op dit gebied, — waarbij hij b.v. steunde op een theorie als dat de beginkonsonanten der woorden als toevoegsels zonder enige betekenis beschouwd kunnen worden voor de wortelvokaal en die nog doortrokken was met voorstellingen over de oorspronkelijke eenheid van taal en literatuur welke wel op Herder teruggaat.

A. W. Schlegel's Kritiek van Grimm's eerste taalvergelijkingen opende diens ogen voor de be-

betekenis van een methodies onderzoek, maar nog beter werkte het voorbeeld van Rask en weldra wierp Grimm zich op een grondige studie der oude Germaanse dialekten en de daarmee verwante talen. Reeds in 1812 lezen wij de belangrijke uiting bij hem dat elke individualiteit als heilig hooggehouden moet worden, ook in de wereld der taal, zelfs de meest onbeduidende, het meest verachtte dialekt moet zich in vrijheid kunnen mogen ontwikkelen, zonder dat het enig geweld aangedaan mag worden, — het kan zekere trekken vertonen die belangrijker zijn dan de meest uitgebreide en hoogstaande talen. Dit is een uitslag van de belangstelling der romantici voor de massa en voor wat er uit de diepste diepten van het volk voortkomt; en de leer staat in bewuste tegenstelling met de algemeen heersende eenzijdigheid die alleen de twee klassieke talen en een paar andere literatuurtalen als waardige objekten voor taalstudie erkent. De romantici zagen poëzie in de tot nu toe algemeen over 't hoofd geziene en verachte volksliederen en balladen en de taalvorsers onder hen vonden elk volksdialekt een studie waard. Toch gaf Grimm zelf zich niet met de studie der levende Duitse dialekten af, — hij voelde zich meer tot de oudere taalperioden aangetrokken, waar hij vol geestdrift een even sterk ontwikkeld vormsysteem opmerkte als in 't Latijn en Grieks.

Nu is zijn streven gericht op het schrijven van

een grote, omvattende „Deutsche Grammatik“, waarbij hij onder „Deutsch“ niet alleen dat verstaat, wat die naam nu terecht draagt, maar ook alle de nauw-verwante talen: Goties, de Skandinaviese talen, Nederlands en Engels.

In de voorrede van het eerste deel (1819) zien wij hoe hij zich volkomen bewust is dat hij hele nieuwe wegen inslaat. Met een zekere verachting spreekt hij van de vroegere Duitse grammatici, waar hij niet mee vergeleken wil worden, daar zij in hun onuitsprekelike pedanterie de taal willen be-schoolmeesteren, terwijl voor hem de taal als al het natuurlijke en zedelijke een onopgemerkt, onbewust *mysterie* is, dat zich in onze jeugd in ons inent en onze organen afstemt naar elks eigenaardige Vaderlandse toon. Daarom kan elke Duitscher zich zelf zijn eigen levende grammatika noemen en op alle schoolmeestersregels met de nodige verachting neerzien. Grimm wil niets vóór-schrijven, maar alleen opmerken wat door een natuurlijke groei tot stand gekomen is. Het spreekteigelijk van zelf, dat het aan Savigny opgedragen is, die zich evenzo los had weten te maken van de voorschriften der docerende juristen en die de groei der rechtsgewoonten in het leven van het volk zelf zag. Grimm zegt ook dat hij tegen het gebruik van algemeen-logiese begrippen gekant is, omdat die het opmerken belemmeren, wat de ziel van het taalonderzoek is; zijn taak is het rusteloos veranderen-

de in de taal na te gaan, het element dat steeds met tijd en plaats verloopt.

Hier zien wij het eerste duidelijke programma van de histories-grammatiese school. Maar evenals de taal volgens dit nieuwe gezichtspunt in voortdurende beweging is, zo veranderen ook Grimm's eigen opvattingen in die jaren; en hier speelt zijn kennismaking met de geschriften van Rask de allergrootste rol.

Toen hij het eerste deel van zijn „Grammatik” in 't licht zond, kende hij van Rask alleen nog maar diens IJslandse Grammatica uit 1811, maar juist voor hij daarmee gereed kwam, leerde hij het antwoord van Rask op de Prijsvraag (zie hierboven) kennen en hij roemt die in hoge tonen, even als kort daarna diens Angelsaksiese Spraakleer en de nieuwe Zweedse uitgave van het boek over het IJslands. En het gevolg is dat Grimm zonder een ogenblik aarzelen zijn eigen eerste deel geheel ter zijde legt en het volledig omwerkt (1822) en het is dan ook deze tweede fundamentele uitgave, waarop men later verder bouwt, o.a. doordat er daar een uitvoerige klankleer in voorkomt, of zo als 't daar nog heet: „Von den Buchstaben”.

En hier vinden wij nu wat overal en door ieder beschouwd wordt als een van Grimm's grote verdiensten voor de Taalstudie, n.l. de uiteenzetting van de twee klankverschuivingen. Maar die waren al door Rask opgemerkt en in zijn Prijsvraag opge-

steld, waar Grimm ze heeft leren kennen. Er is een karakteristiek verschil tussen die twee onderzoekers bij hun behandeling van die klankovergangen. Terwijl de nuchtere Rask elke klank op zich zelf onder de loup neemt met juist het nodige aantal voorbeelden om de overgang aan te tonen en zonder enige algemene formule of verklaring te willen zoeken, citeert Grimm véél meer voorbeelden en dan vat hij al de overgangen der enkele klanken in een algemene formule samen, die wel te verstaan niet alleen de alleroudste verschuiving bevat welke aan al de onderzochte talen eigen is, maar ook zelfs de veel latere speciaal hoogduitse klankverschuiving die Rask heel ergens anders behandeld had. Die samenvatting zou nu ongetwijfeld een grote verdienste geweest zijn, *indien* n.l. de formule juist was en indien de twee in tijd zo zeer verschillende overgangen werkelijk beschouwd konden worden als bij elkaar horende zo dat de ene b.v. de natuurlijke voortzetting van de andere was. Maar die twee veronderstellingen zijn alle beide verkeerd en het is slechts door een uiterst on-fonetiese indeling dat dit alles *samengeperst* kan worden in de fraaie systematische voorstelling van drie historische trappen van drie klankvormen in elk van de drie artikulerende organen. Het valt moeilijk te betwijfelen dat een mistiek bijgeloof voor het heilige getal drie Grimm hier een poets gespeeld heeft: ergens anders vermeldt hij dat het getal drie overal in de taal

te voorschijn komt, er zijn drie oorspronkelijke vokalen: *a, i, u*, drie geslachten, drie getallen (enkelvoud, tweevoud — dualis — en meervoud), drie personen, drie *modi* in 't werkwoord (aktief, medium en passief) drie tijden (tegenwoordige, verleden en toekomstige tijd) en drie verbuigingsklassen.

Maar Grimm stelt zich niet tevreden met zijn fraaie, symmetrische opstelling van de klankverschuiving, hij geeft er ook een *verklaring* van welke zeer karakteristiek genoemd mag worden voor zijn neiging om overal iets oer-nationaals te vinden, iets uit de diepste diepten van de volksziel stammends in die soort van verschijnselen in de wereld der taal. Grimm bewondert het instinkt waarmee de taalgeest die veranderingen doorgevoerd heeft, zo dat de klanken, ook al komen ze in de war, toch weer hun ware plaats in het nieuwe systeem vinden.

De verschuiving zelf staat volgens hem in verband met de geweldige vooruitgang en hun hang naar vrijheid in het begin der Middeleeuwen als een inleiding ter omvorming van Europa. „De Duitsers streefden naar verbetering tot zelfs in de innigste klanken hunner taal”, waar hij dan menige ontboezeming aan vastknoopt over geestelijke vooruitgang en zekere eigenschappen bij zegevierende en heersende volkeren. Het is dan ook geen toeval, zegt hij, dat het juist bij de Duitsers in engeren zin is dat

de tweede klankverschuiving plaats gegrepen heeft, want daardoor heeft de taalgeest zijn loop volbracht en kan dus moeielik weer van voren af aan herbeginnen. Het is absoluut onmogelijk een verstandige zin in deze hoogdravende woorden te ontdekken, of die frasen vol bewondering b.v. toe te passen op het banale feit, dat de Duitser *das* zegt, waar het Sanskriet *tád* heeft, de Engelsman *that* en de Hollander *dat*.

Evenzo wordt de taalgeest bewonderd wegens het fijne ingeboren poetiese gevoel waarmee die enkele woorden als *der arm* mannelik, andere als *die zunge* vrouwelik, andere weer als *das herz* onzijdig gemaakt heeft. In de regel heeft Grimm sterke woorden voor zijn bewondering voor alles wat hij als de uitslag van de Duitse Taalgeest beschouwt, maar er moet toch opgemerkt worden, dat hij tegen het einde van zijn leven ook een voordracht gehouden heeft over „het pedante element in de Duitse Taal”, waar hij o.a. zegt, dat als er eens geen pedanterie bestaan had, de Duitsers die zeker uitgevonden zouden hebben, en een andere over de Oorsprong van de Taal, waar men onder veel onduideliks en hoogdravends toch zeer merkwaardige gedachten vindt, met, tenslotte, een hymne vol geestdrift aan de Engelse Taal, wat eigenlijk volkomen in strijd is met Grimm's verdere opvattingen dat de oudere talen met hun rijkdom aan vormen veel perfekter zijn dan de latere afgeslepen taalvor-

men. De „in de hoogste mate geestige, briljante, merkwaardig goed in elkaar gezette opzet en vervorming” van het Engels ontstond uit een verrassende kruising van de twee edelste talen in Europa . . . , het (Engels) mag terecht een wereldtaal genoemd worden en schijnt evenals het Engelse volk voorbestemd te zijn in de toekomst zijn heerschappij nog verder in alle werelddelen uit te breiden. Want in rijkdom, pittigheid en vernuft vindt het Engels zijn gelijke niet, zelfs ons Duits kan er niet tegen op, dat is verdeeld zo als wij zelf verdeeld zijn; dat zal eerst heel wat gebreken af moeten schudden vóór het den strijd met het Engels kan beginnen met enige kans op sukses. Gelukkig zijn er altans nog enkele oude overblijfselen, die het ons goed doet er te vinden en wie zou hier alle hoop verloren wanen?”

Van de drie taalvorsers bij wier werk wij ons hier opgehouden hebben, was het de twee Duitsers beschoren na een lang leven de vruchten van hun arbeid te zien en zich in wijde kringen hoog geschat te weten. Rask stierf daarentegen vroeg en pas lang na zijn dood werden zijn verdiensten erkend. Bopp en Grimm oefenden lang de grootste invloed op de ontwikkeling hunner wetenschap, — tot groot nut daarvan, voor zover ze objektief zonder voorop gezette meningen verzameld materiaal verwerkten, maar tot zekere hoogte tot schade voor diezelfde wetenschap, waar ze zich door zuiver teoretiese

bespiegelingen hadden laten leiden. Bopp, wat de logiese taalbouw en de oorsprong der vormen aangaat, Grimm, wat betreft zijn opvatting over de oerkracht van het Duitse volk en over die mystiese Taalgeest. Rask heeft ook verkeerde theorieën en zijn vroege geestdrift voor het IJslands bracht hem tot overschatting van de waarde van het moderne stadium van die taal, maar die fouten van hem hadden niet zulke verstrekkende gevolgen als de theorieën van de twee anderen. Een onpartijdig onderzoek zal dan ook ongetwijfeld tot de slotsom komen dat hij een veel nuchterder en oorspronkelijker geest was, dan zijn twee Duitse mededingers naar de eer van de Nieuwere Taalwetenschap geschapen te hebben.

II. TAALFAMILIES EN TAALTYPEN

Uit de voorgaande bespreking van de drie grote grondleggers der moderne Taalwetenschap zal men reeds een blik gekregen hebben op de vraag met welke problemen deze wetenschap zich bezig houdt. Ten eerste: de onderlinge verwantschap der talen en hun indeling. Dan: de vergelijking tussen de woorden en vormen op zich zelf in die talen welker verwantschap men erkend had. In verband hiermede moest de vraag opkomen naar de oorsprong van die grammatische vormen, en eindelijk die naar de verschillende waarden van talen en taal-stadia. Grimm was de enige van de drie die zich aan de vraag naar de oorsprong zelf van de taal waagde, dit onderwerp speelde verder geen grote rol in het taalonderzoek der 19e eeuw en waar het al behandeld werd, was dit evenzeer of nog meer zelfs het geval bij filosofen die eigenlijk vrij ver van de taalvorsing stonden en die de zaak feitelijk van de zelfde gezichtspunten uit aanpakten als de denkers in de vroegere tijden.

Wat nu de verwantschap der talen aangaat — natuurlijk had men reeds vóór de 19e eeuw de overeenkomst gezien tussen talen als Nederlands, Duits en Engels, — ook tussen deze en b.v. de Skandinaviese groep, zo wel als in deze laatste

groep die tussen de enkele talen daarvan, Deens, Zweeds en IJslands, — Noors rekende men toen nog niet als een zelfstandige taal!

Hiertoe hoort ook het sedert lang reeds ausgestorven merkwaardige Goties, en al de hier nu genoemde talen kan men dus tot één „familie” rekenen, welke Rask de Gotiese familie noemde en welke nu vrij algemeen de Germaanse groep genoemd wordt, — naar de opvatting van schrijver dezes is de beste naam, die, welke door de jonge Deense geleerde Schütte voorgesteld is: de Gottoonse talen.

Evenzo is het gemakkelijk de verwantschap te zien tussen de zogenaamde „Romaanse talen” onderling (de voornaamste zijn: Italiaans, Spaans, Portugees en Frans) zo wel als dat ze „afstammen” of „dochtertalen” zijn van het Latijn. Maar wat eerst de negentiende eeuw met onfeilbare zekerheid vast heeft gesteld is, dat die beide genoemde taalfamilies met een massa andere talen in Europa en Asië tot een grote taalstam horen, welke de Duitsers de Indogermaanse noemen omdat ze het Indies (Sanskriet) en de Germaanse talen als de voornaamsten beschouwden; in Frankrijk en in de Skandinaviese landen wordt die groep veelal de Indo-Europeïese genoemd, maar ook deze naam is niet zeer gelukkig, nog afgezien van de lengte er van, het best is wel van de Ariese talen te spreken. Deze stam omvat nu de volgende groepen, waarbij

wij voor elke slechts de voornaamste talen opgeven:

1. de Gottoonse talen;
2. de Keltiese talen o.a. Iers, 'Welsh' (Kymries);
3. het Latijn met de daarvan afstammende Romaanse talen;
4. het Grieks;
5. de Slaviese talen (Russies, Pools, Tsjekies, enz.) en de daarmee samenhangende Baltiese talen (Littaus, Letties).
6. het Armenies;
7. het Albaans;
8. het Iraans (Persies);
9. het Indies (Sanskriet, Pali, enz.).

Hierbij komen dan een paar Asiatiese talen, die pas door het onderzoek van de allerlaatste tijd bekend zijn geworden, namelijk het Tokaries (of liever twee Tokariese talen) en het Hittities.

Op dezelfde manier heeft men onderlinge verwantschap aangetoond in verschillende andere taalstammen die parallel met de Ariese zijn, zo b.v. in de Semitiese stam (Assyries, Hebreeuws, Arabies e.a.);

de Fins-Ugriese stam (Fins, Laplands, Hongaars of Magyaars e.a.);

de Bantu-talen (Zulu, Kongo en vele andere in Zuid-Afrika).

Van andere taalstammen heeft men het bestaan aangetoond in Oost-Azië, in Amerika, — overal

in 't kort, zonder dat die hier verder genoemd behoeven te worden. Maar naast die indeling waar geen twijfel over toegelaten is, hebben vele onderzoekers getracht nog veel verstrekkender samenhang aan te wijzen: men heeft enkele punten van overeenkomst opgemerkt tussen het Aries en het Fins-Ugries en daar uit af willen leiden dat die twee taal-families eens in ver verwijderde tijden samen gehoord moeten hebben, maar de punten van overeenkomst zijn niet talrijk en ook niet treffend genoeg om de theorie van oer-verwantschap algemeen ingang te doen vinden. Evenzo staat het met de kwestie van verwantschap tussen Aries en 't Semities, welke weer andere, met name Herman Möller, met grote geleerdheid en scherpzinnigheid gepoogd hebben aan te wijzen: men komt met deze theorieën zo hoog in de dunne luchtlagen dat een nuchter onderzoeker er de voorkeur aan zal geven zich wat dichtter bij de aarde te houden, d.w.z. bij realiteiten die men „voelen en tasten” kan. Nog veel twijfelachtiger is de poging die een geleerd Italiaan, Trombetti, in de laatste jaren gewaagd heeft, om aan te toonen dat alle duizende talen van den aardbol onder elkaar verwant zijn en tot één en dezelfde oer-taal teruggebracht kunnen worden, die op de ene of andere plaats gesproken moet zijn geworden — voor zo veel duizende jaren dat men bij de gedachte alleen al draaierig wordt. Die grote vraag of de talen dus oorspronkelijk op

één plaats ontstaan zijn, of dat de mensen onafhankelijk van elkaar op vele verschillende plaatsen zijn begonnen te spreken, — die vraag is met onze tegenwoordige kennis niet rijp voor beantwoording, de waarschijnlijkheid spreekt er voor, dat men die nooit ernstig aan zal kunnen pakken, omdat een enorme massa talen volstrekt niet in een andere periode bekend zijn dan die waarin ze voor 't eerst in de 19de of 20e eeuw opgetekend werden, zodat elk middel ons ontbreekt om te weten te komen hoe ze er in vroegere eeuwen of voor duizende jaren uitgezien hebben, wat we altans voor een enkel paar taalstammen wèl weten, b.v. het Semities en het Aries.

In die taalgroepen is de wetenschap begonnen de onderlinge verhouding der enkele woorden te onderzoeken en wel in de eerste plaats de samenhang der grammatische vormen, waardoor een massa interessante feiten hun verklaring gevonden hebben. In al die bonte veelheid van vormen heeft men heel wat diep verborgen punten van overeenkomst aan het licht kunnen brengen, die het duidelijk maken dat vele daarvan naar grondvormen in de uitgestorven oertaal gebracht kunnen worden, waar ze alle van afstammen. Gissingen zijn hier wel zo goed als geheel uitgesloten, doordat men in een groot aantal gevallen opgemerkt heeft hoe regelmatig de veranderingen zijn, die bij de overgang van de ene klank in de andere voorkomen, de

zogenaamde klankwetten die men in den loop der tijden al strenger en strenger is gaan opvatten, zo dat men geen vergelijkingen tussen woorden en vormen als juist erkent — *in* de verwante talen niet alleen maar ook in de histories elkaar opvolgende ontwikkelingsstadia van dezelfde taal — indien men niet aan kan tonen dat de veranderingen die ze ondergaan hebben, presies dezelfde zijn als die welke in andere woorden plaats gegrepen hebben, waar de zelfde klank of klanken „onder dezelfde voorwaarden van klankgroepering gevonden werden.” Hierdoor heeft de vergelijkende en historische taalvorsing meer en meer een karakter van het exacte gekregen en met trots heeft men er zich op laten voorstaan dat het taalonderzoek daardoor de bij de exacte wetenschappen in zwang zijnde methoden heel wat nader gekomen is: velen hebben zelfs de taalwetenschap onder de exacte wetenschappen opgenomen — in tegenstelling met de filologie die zich alleen afgeeft met de interpretatie van de voortbrengselen der literatuur.

Om nu tot een grammatische vergelijking der talen te komen moest men de in feite gevonden vormen in heel wat gevallen uit elkaar plukken om hun onderdelen onder de loupe te kunnen nemen. Zo maakte men onderscheid tussen wortel, stam, suffiks (achtervoegsels), præfixs (voorvoegsels) en (buigings)uitgangen en voor elk van die samenstellende delen kon men in de andere talen

overeenkomstige vormen vinden, zelfs als er in die verwante talen niets te vinden was, dat aan de vorm in zijn geheel beantwoordde. Het begrip „wortel”, dat wat er overblijft wanneer alle de bovengenoemde bijvoegsels weg worden gerekend, of dat wat aan vele verwante woorden gemeen is, stamt oorspronkelijk uit de Semitische grammatika, waar men de term „wortel” gebruikt voor het zuivere konsonant-skelet, dat het vaste gedeelte in de verschillende vormen van het woord uitmaakt, terwijl de vokalen veranderen. Op onze talen overgebracht kunnen wij zeggen dat men in 't Nederlands en Deens b.v. in de woorden Ndl. *drinken drank, dronk, gedronken* enz. Deens *drik, drak, drukken*, enz. *drk* als „wortel” zou opgeven (waar dan voor 't Ndl. nog de [n] als infiks (invoegsel) bijkomt). Maar de oude Indiese grammatici hadden een verwante, ofschoon niet geheel overeenkomstige voorstelling van het oer-bestanddeel der woorden: de absoluut kortste vorm, waarvan men de bestaande vormen als „uitbreidingen”, afleidingen, kon beschouwen en deze opvatting is het welke in de Ariese Filologie voor het begrip „wortel” de heersende geworden is. In tegenstelling met de Semitische Filologie kon de Ariese dus opereren met een wortel die een vokaal bevatte, b.v. *vid* = weten, zien, ja die zelfs uit een vokaal alléén kon bestaan, zoals de wortel *i* (lat. *ire*) gaan.

De indeling der talen die wij hiervoor aanvoer-

den, berust op hun verwantschap. Maar daarnevens heeft men getracht de talen in te delen volgens de eigenaardigheden van hun bouw, hun structuur en dit punt speelt natuurlijk een grote rol, juist bij die talen wier verwantschap men er niet in geslaagd is vast te stellen. Wij staan hier bij een classificatie van alle talen van onze aardbol welke onder meer of minder afwijkende vormen de taalvorsing der 19de eeuw grotendeels beheerst heeft en die wij daarom wat nauwkeuriger na zullen gaan. Eigelijk gaat die terug op een paar vrij oppervlakkige passages in Friedrich von Schlegel's hierbovengenoemd werk van 1808, zijn broeder Wilhelm neemt die in een slechts weinig veranderde vorm over; veel uitvoeriger en veel beter onderlegd vindt men die weer bij den Taalfilosoof Wilhelm von Humboldt, maar betekenis voor de gehele taalopvatting van die tijden kreeg die indeling toch pas in de vorm waarin die bij de grote taalvorser August Schleicher te vinden is (1821—1862). Volgens deze theorie zijn er drie karakteristieke vormen van taal-bouw:

I. Isolerende of éénlettergrepige talen: elk woord is een onveranderde wortelvorm, die geen verandering in zich toelaat, zo min als voor- of achtervoegsels. Als het meest karakteristieke voorbeeld van zulke talen noemt men Chinees: ook het vreemde Chinese schrift wijst duidelijk op die eigenaardige bouw van de taal: elk teken staat daar n.l. niet zoals bij ons voor een enkelvoudige klank,

waarvan er vele noodig zijn om één woord samen te stellen, maar voor dat enkelvoudige woord zelf.

II. Agglutinerende talen. Dit woord betekent letterlik samenkoppeling of zo men wil samenlijming, — het is aan Humboldt te danken die daarmede aan wilde geven dat de enkele bestanddelen van de meerlettergrepige woorden alleen maar *uiterlik* samen gevoegd zijn, want dat ze een zekere zelfstandigheid bewaren en elk op zich zelf onveranderd blijven. Tot deze taalklasse hoorde volgens de theorie verreweg het overwegende aantal der op aarde gesproken talen, maar als de meest typiese noemde men gewoonlik óf Fins, óf, en vooral, Turks waar men dan meestal als voorbeelden zulke uiterste gevallen noemde als *sev-ish-dir-il-eme-mek*, „er niet toe gebracht kunnen worden elkaar lief te hebben”, (*sev-mek* „liefhebben”), *sev-ish-dir-mek*, „er toe brengen elkaar lief te hebben”.

III. Verbogen of flectie-talen. Het karakteristieke van deze talen is dat de stam (de „wortel-lettergreep”) niet alleen als in de tweede klasse iets vóór aan gevoegd kan krijgen of er achteraan, maar dat die zelf veranderd kan worden. Wij behoeven alweer niet verder te gaan dan zo even: (hij) *drinkt*, (hij) *dronk*, (heeft) *gedronken*, of: *ziet*, *zag*, *gezien*, *zicht*, *zichtbaar*, enz. enz. De Ariese talen zijn flectietalen, evenzo de Semitiese, en daar men meende dat de volken die deze talen spreken en spraken, de hoogste graad van kultuur bezaten,

was het niet te verwonderen dat men tot de konklusie kwam dat de flecterende talen dan ook de hoogste trap van ontwikkeling bij de rangorde der talen representeerden, van waar men op de meer primitieve talen neer mocht zien die verdeeld werden over de twee andere klassen: eenlettergrepige en agglutinerende talen. Hier zien wij nu het element der waardeering van de talen opduiken — ofschoon op een zeer wetenschappelijke basis, voornamelijk in verband met de verachting welke je ware Europaeër voor alle andere groepen der mensheid voelt, hier zeer naïef op de talen toegepast, daar men zonder dieper nadenken op de indruk voortbouwde dat de hoogststaande rassen ook de beste talen moesten bezitten: niet alleen die talen welke op zich zelf in staat waren alle kultuurgedachten het best uit te drukken, maar ook die wier grammatische bouw het dichtst bij de volmaaktheid kwam.

III. TAALVERVAL EN TAAL- ONTWIKKELING

Het probleem van de waardering der talen, komt nog duidelijker op de voorgrond in verband met een andere opvatting, en wel die waarvan aller gedachten gedurende zo goed als de gehele 19de eeuw op bijna elk gebied doortrokken waren, n.l. de theorie van de Evolutie. De filosofie van Hegel die de eerste helft van die eeuw in alle mogelijke opzichten beheerste, was de filosofie der evolutie op de metafysica gegrond en het Darwinisme dat een dergelijke rol tegen het einde van die eeuw speelde, was de ontwikkelingsleer op de grondslag van de natuurlijke wetenschappen. En als centrale figuur in de vergelijkende taalwetenschap treffen wij juist Aug. Schleicher die als volbloed Hegeliaan begon en als overtuigd Darwinist eindigde, en die in zijn taalbespiegelingen de ontwikkelingstheorieën van Hegel en Darwin toepaste zonder zich de tegenstelling tussen die twee opvattingen eigenlijk goed bewust te zijn geworden.

Het is dan ook de moeite waard te zien hoe deze, een der voornaamste taalonderzoekers in het midden van de 19e eeuw, de indeling der talen meende te kunnen konstrueren van het echte Hegeliaanse standpunt uit dat ons nu in deze tijd zoo oneindig ver van de werkelijkheid voorkomt, maar het eigen-

aardige is dat die opvattingen over het wezen en de geschiedenis der taal in zwang bleven lang na dat de filosofie, waar ze op steunden, in het vergeetboek was geraakt. Reeds in zijn eerste geschrift komt Schleicher speculatief tot de genoemde indeling in drieën. Voor hem is n.l. de taal óf *betekenis* (materie, inhoud, wortel) óf *relatie* (betrekking, vorm), — iets anders is ondenkbaar: *tertium non datur*. En daar nu geen enkele taal zich met de vorm alleen tevreden kan stellen, krijgen wij drie klassen:

I. Alléén de betekenis door klanken uitgedrukt, de relatie alleen door de woordorde: eenlettergrepige talen, worteltalen, isolerende talen.

II. Zo wel betekenis als relatie vinden hun uitdrukking in klanken, maar de formele elementen worden op een zeer uiterlike wijze aan de onveranderde wortel gehecht: agglutinerende talen.

III. De betekenis- en vorm-elementen smelten samen, gaan op in één hogere eenheid, terwijl de wortel behalve door uitgangen ook door verandering van binnen bepaald kan worden: verbogen talen, flecterende talen.

Deze drie trappen die in het systeem naast elkaar staan (d.w.z. dat ze alle drie in de, nu bestaande, levende talen gevonden worden) komen *histories* beschouwd nà elkander: de taal ontwikkelt zich van I via II tot III, de verdeling in drieën is er een niet alleen in de lengte maar ook door de

tijden heen in de dwarste. Hoger dan tot flectie kan een taal niet komen, door de symboliek van het aanduiden der vorm, dat het eigenaardige van de flectie uitmaakt, wordt de opgave van de taalvorming volkomen opgelost, die daarin bestaat een getrouw klankbeeld van de gedachte te vormen. Maar vóór een taal flecterend wordt, moet die een isolerende en een agglutinerende periode doorlopen hebben. Zien wij in werkelijkheid zulk een ontwikkeling in de taalhistorie ook voor ons? Neen! zal men daarop antwoorden: het oude Chinees is even eenlettergrepig als het jongste, en het oud-Latijn was flecterend net als de tegenwoordige Romaanse talen. Zit daar eigenlijk geen tegensmaak in? Je ware Hegeliaan blijft ons het antwoord natuurlijk niet schuldig: het woord van den Meester heeft hem geleerd dat er geen Geschiedenis kon zijn vóór dat de menselijke geest zich zijn vrijheid bewust is geworden en dat dit pas gebeuren kan als de taal tot volle wasdom gekomen is. Geschiedenis en taalvorming zijn dus werkingen die elkaar in de menselijke geest aflossen. Zo komen wij tot de schijnbare paradox dat de taal zich pas ontwikkelt, als geschiedenis en literatuur ontstaan; dan treedt er een omkeer in: de taal is gereed, die is nu een middel, niet meer een *doel* voor de werkzaamheid van den geest. Er is geen taal te vinden, waarvan wij zeggen kunnen dat die zich ontwikkeld heeft in de periode waarin wij die kennen, dat die vol-

maakter geworden is; in de historische tijd gaan de talen *achteruit*; taalgeschiedenis wil zeggen: taalverval als zodanig, omdat de geest die zich steeds vrijer ontvouwt, al meer en meer onderworpen wordt.

Deze leer van de strijd tussen taal en geschiedenis laat Schleicher nooit los; zelfs in zijn Darwinistische periode drukt hij zich als volgt uit: „het ontstaan en de ontwikkeling van de taal zijn *vóór*-histories in eigelijke en engere zin . . . In de historische tijd zien wij de talen alleen maar volgens bepaalde wetten van het leven oud worden. De talen die wij nu spreken zijn evenals die van alle andere volkeren van enige betekenis, niets dan senile taal-exemplaren,” enz.

Volgens Schleicher zijn wij dus voortdurend getuige van achteruitgang en verval; maar daar dit zelfde idee al bij Bopp te vinden is en bovendien, meer of minder duidelijk uitgesproken, ten gronde ligt aan de Taalopvatting van vele anderen, mag men wel aannemen dat die ook bij Schleicher per slot van rekening niet aan de redenering van Hegel te danken is, maar dat hier als zo dikwels het verstand te hulp geroepen is om te bevestigen wat het gevoel iemand aan de hand heeft gedaan. En dit gevoel — wat is het anders dan de bewondering van de Renaissance en de Latijnse school-opvoeding voor de klassieke talen en hun literatuur? Met de nodige verachting voor de moderne volkstalen keek

men naar 't Latijn en Grieks op en dan was het geen grote stap in de vormrijkdom dezer talen het ideaal te zien van de menselijke spraak-uiting. Het woord „vormrijkdom” zelf houdt al een waardering in en talen als het Frans, Nederlands, Deens, Engels enz. die men „arm aan vormen” noemt om van een taal als 't Chinees niet eens te spreken, die „zonder vormen” is, — dat schenen allemaal talen, die óf van het toppunt der taalvorming naar omlaag gekomen waren óf die zich nooit van een primitief standpunt opgewerkt hadden.

En voor de vergelijkende taalvorser kwam hier nog iets bij: wat was het eigenlijk dat zijn wetenschap die grote overwinningen gebracht had? Waar had hij het materiaal vandaan voor het prachtige grote gebouw waarin hij ruimte had weten te verschaffen voor Indiërs en Persen, Litauers, Slaven, Grieken, Romeinen, Germanen en Kelten? Zeker niet van het Nieuw Engels of Nieuw Hoogduits, maar van de oudste stadia van elk dezer groepen. Engels *had*, — daar had men niet veel aan, maar de overeenkomstige Gotiese vorm *habai-dêdeima*, — die kon men uitstekend gebruiken om uit elkaar te plukken, om de stukken en brokken er van met het Sanskriet te vergelijken, en het Litaus en het Grieks. Schleicher's belangstelling als taalonderzoeker concentreerde zich vooral tot de talen die de rijkste vormen hadden, wat wonder was 't dat die voor zijn geestesoog als de besten kwamen

te staan. Wat wonder als de taalvorser van die tijd bij een vergelijking tussen *had* en *habaidêdeima* in 'had' wel een versleten, stumperig overblijfsel van die prachtige oudere vorm moest zien en, dat hij in verband daarmee grote woorden moest gebruiken als 'verbastering', 'degeneratie', 'corruptie', 'verval', 'achteruitgang, enz., zo hij zelfs niet er de voorkeur aan gaf de fraaie vergelijking van Schleicher over te nemen: onze tegenwoordige taalvormen vergeleken met het Goties zijn als een standbeeld dat door lang in een rivier heen en weer te hebben liggen rollen zijn ledematen verloren heeft en waarvan er zo niet veel meer over is dan een stenen wals met slechts een zwakke aanduiding van wat die eens geweest is.

Maar stel nu eens, dat er volstrekt geen sprake zijn kan van een standbeeld ter bewondering op een piedestal te zetten; stel dat dit daar b.v. als kunstwerk niet fraai genoeg was, of dat de geestelijke en wereldlike belangen der mensen hier op 't spel stonden indien het zich nu eens niet als een steenwals gebruiken liet; wat zou dan het best zijn, een ruw oneffen standbeeld, dat zich helemaal niet gemakkelijk draaien liet of een ronde gladde cylinder, waar alles op rolletjes liep of het gesmeerd was?

Als men de gehele vorm-bouw b.v. van het Nieuw Engels met het Angelsaksies vergelijkt, of van 't Frans met het Latijn, het Nederlands van

onze tijd met dat van de Karolingiese psalmen, dan is niet alleen de overweldigende eerste indruk, maar een indruk die men telkens weer bevestigdziet, dat waar de oudere taalperiode véél vormen had, de jongere er véél minder heeft. Dat was het wat voor de oudere taalvorsers die wij noemden, achteruitgang leek, een verval als van een schoon kunstgebouw en in tegenstelling daarmee lieten zij sterk uitschijnen wat er in de voorhistoriese tijd gebeurde, toen dat gebouw opgetrokken was en toen de rijkdom aan vormen geschapen werd. Volgens hun opvatting mocht men zelfs niet van „simplificatie” in de historiese tijd spreken: nog in 1870 toen Schuchardt die uitdrukking gebruikt had met betrekking tot de verbuiging in de Romaanse talen als vergeleken met de Latijnse, werd hij door W. Corssen, een der ouderen daarvoor streng over den hekel gehaald, die beweerde dat men dan met even veel recht van „vereenvoudiging” kon spreken bij een man die bij de naderende ouderdom haar en tanden begon te verliezen. Altijd weer diezelfde beeldspraak: de talen hebben een welige jeugd gehad, maar onze tegenwoordige Europese talen zijn oud en met alle kwalen van de ouderdom behept. Ten gronde hiervan ligt de voorstelling dat de taal een organisme is, een natuur-object, reden waarom men de vergelijkende taalstudie ook veelal tot de natuurwetenschappen rekende — maar die hele opvatting is volkomen

verkeerd: de taal is en kan niets anders zijn dan een menselijke werkzaamheid en zodra men zich hier indenkt, komt men tot een geheel andere taalwaardering dan de bovengenoemde en krijgt men een opvatting van de taalontwikkeling, vlak tegenovergesteld aan die van het vroegere geslacht over een tijd van vooruitgang, gevolgd door een periode van achteruitgang. Maar vóór wij die nieuwe opvatting nader onderzoeken, zal het misschien het best zijn eens na te gaan, welke voorstelling men zich vroeger maakte van de Oorsprong der taal en dit des te eerder, omdat die gekleurd is door de leer van een oorspronkelijke periode van opbouw, later afgelost door een tijd van achteruitgang, zo als die er toe heeft bijgedragen op zijn beurt die zelfde leer verder te kleuren.

IV. THEORIEËN OVER HET ONTSTAAN DER TAAL

Zo als wij reeds opmerkten zijn het meer de filosofen die de vraag naar de oorsprong van de taal het eerst met hun bespiegeling opgevat hebben, dan de eigelijke taalvorsers met hun onderzoek naar wat werkelijk plaats had gegrepen. En de antwoorden op die vraag waren wel is waar verschillend van elkaar, maar ze hadden toch één trek gemeen: men dacht zich terug in een tijd met primitieve mensen, wie de gave der Taal ten enen male ontbrak en als men zich dan vraagt hoe die wezens er toe gekomen zijn samen te „spreken” neemt men zonder meer aan dat het eenvoudigste, het *minst* samengestelde het meest oorspronkelijke zijn moest, zo dat de gecompliceerde taalbouw die wij nu in veel gevallen tegenkomen, pas eerst tot stand heeft kunnen komen, ontstaan *uit* uiterst eenvoudige direkt op hun doel afgaande uitingen.

De voornaamste van deze oudere theorieën over de oorsprong van de taal kunnen wij hier het best en het kortst karakteriseren door de ietwat spottende bijnamen, die in de jaren zeventig opkwamen onder de strijd over het Wezen der Taal in het algemeen tussen Max Müller en Dwight Whitney.

Daar hebben wij dan ten eerste de „woef-woef theorie”: de allereerste woorden waren klank-

nabootsende of echo-woorden: men bootste het blaffen van een hond na en dat geluid werd op die manier heel natuurlijk tot een woord voor „hond” of „blaffen”.

Een andere theorie is de *bom-bam* theorie (de „ding-dong-theory”): er zou er half-mystiese overeenstemming bestaan tussen betekenis en geluid: evenals elk object met zijn eigenaardige toon antwoordt, wanneer dat door een ander aangeraakt wordt, zegt men, zo uitte ook de oermens zekere klanken wanneer zijn ziel indrukken van de buitenwereld opnam, het oorspronkelijk menselijk woord is dus te vergelijken met het bom-bam-beieren van de klok.

Daarna komt wat men de „*pooh-pooh theory*” noemde, volgens welke de taal uit zogenaamde tussenwerpsels voortgekomen zou zijn, onwillekeurige stemmingsuitingen, te voorschijn geroepen vooral tengevolge van smart of andere sterke gemoedsbewegingen; — in het hollands zou men die *bah*-theorie kunnen noemen.

Een vierde is de natuurklanktheorie van Noiré, welke men ‘the *yo-he-ho theory*’ gedoopt heeft. Onder het harde werken, zegt men, voelt de mens het als een soort opluchting sterk te ademen en kreten te uiten. Wanneer de Oermensen nu te samen een stuk arbeid verrichtten, kwamen ze er zo als vanzelf toe verschillende geluiden uit te stoten die dan met het werk in kwestie zelf verbon-

den schenen en gemakkelijk de naam daarvoor konden worden; de eerste woorden zouden zo dus niet voorwerpen aangeduid hebben maar werkzaamheden: in een ndl. woord als *halen*, eng. *hale* of *haul* of het eng. *heave* (vgl. ook eng. *heave ho!*) komt zulk een oorsprong nog iets of wat op de voorgrond.

Nu zien wij dadelik dat hier gelijk zo dikwels, de ene theorie de aanhangers van de andere als ketters bestrijdt; zo meenden Noiré en Geiger het bij hun verklaring van de oorsprong der taal geheel zonder klanknabootsingen te kunnen doen. Maar goed bekeken is er eigenlijk niets geen bezwaar ze alle te doen gelden; ze zijn feitelijk onder een hoedje te vangen: het maakt al heel weinig verschil of de mens eerst *woef-woef!* of *ba!* zei, een feit is het echter, dat hij het een en het ander gezegd heeft. De *bom-bam* theorie is een niet over-duidelijke variant van de *ba*-theorie, en elk van deze theorieën kan bestanddeelen van de taal verklaren — maar ook niet meer dan een bestanddeel — het grootste en belangrijkste deel er van laten ze ter zijde.

En tegen alle, alleen die van Noiré uitgezonderd, kan men aanvoeren dat ze veel te individualisties zijn; ze houden geen rekening met het sociale element in de menselijke samenleving, dat toch zonder twijfel juist de grondslag is van het ontstaan en het gebruik van de taal. De theorieën zijn, zo als de Engelsman Ellis het treffend uitdrukte,

uitermate geschikt voor Robinson Crusoë, maar zodra Vrijdag op 't toneel verschijnt, deugen ze niet meer. Ze gaan bovendien van de veronderstelling uit dat de mens stom geweest is vóór dat de taal ontstond, en zich *niet* uitte, wat fysiologies al héél onwaarschijnlijk klinkt. Nergens zien wij een orgaan geheel ontwikkeld vóór het voor het eerst gebruikt werd, een orgaan ontwikkelt zich elders altijd *mèt* en *dóór* het gebruik.

Tegen de *woef-woef* theorie kan hij die de puntjes op de *i* wil zetten nog aanvoeren dat *dàt* voorbeeld nu al juist héél ongelukkig gekozen is, daar de honden, volgens wat de natuuronderzoekers leren, juist pas door hun omgang met de mensen hebben leren blaffen. Maar afgezien daarvan — er zijn genoeg andere dierengeluiden waaruit we maar te kiezen hebben — heeft Renan toch zeker gelijk in zijn kritiek dat het toch werkelijk niet aangaat zich de volgorde bij die ontwikkeling zo voor te stellen: eerst zijn de dieren (de laagstaande dieren) origineel genoeg om te schreeuwen en te brullen, en *dán* zou de mens pas gekomen zijn die zich een taal schept door die dieren na te apen!

De aanhangers van de *pooh-pooh* theorie gaven niet van 'n diepgaand oordeel blijk, toen ze zonder meer die spontane uitingen aannamen zonder te onderzoeken waar die interjecties zelf van daan kwamen. Maar Darwin heeft in zijn boek *The Expression of Emotions* fysiologische verklaringen

gegeven van de klanken die voor een zeker aantal gevoelens en stemmingen karakteristiek mogen heten. Hij toont aan hoe een gevoel van verachting heel natuurlijk vergezeld gaat van een neiging om door de mond of de neusgaten lucht uit te stoten, waardoor klanken als *poe* (eng. *pooh!*) of *pssst* (eng. *pish*) ontstaan. Als men schrikt of plotseling een gevoel van verbazing krijgt, komt men er ook alweer onwillekeurig toe de mond wijd open te sperren om diep en vlug te kunnen inademen, — wat begrijpelijk is, want zo is het lichaam tot verdere inspanning in staat. Tegen de tijd van de daarop volgende uitademing, wordt de mond iets of wat gesloten en de lippen worden enigszins naar voren geschoven (wat Darwin elders verklaart) en die mondstelling is het juist welke de vokaal *o* voortbrengt, wanneer de adem en vooral de stem erbij optreedt. Men kan dan ook een hele mensmenigte tegelijk, een diep geluid van een verlengd *oh* horen uiten, wanneer ze het een of ander onverwacht schouwspel te zien krijgen. Indien er smart bij die verbazing komt, ontstaat er een neiging om alle spieren in het lichaam samen te trekken, onder andere de aangezichtsspieren en dan zullen de lippen teruggetrokken worden: het resultaat zal een klank als *ah* zijn, of, indien de tong teruggetrokken wordt en iets de hoogte in schiet: *ach!*

Maar zo als wij zeiden, door zulke dingen als interjecties en klanknabootsingen te verklaren

komen wij niet verder dan tot de buitenwerken van de taal, de *kern* er van, dat waarvan wij ons bedienen, wanneer wij woorden tot zinnen samenvoegen als uitdrukking van alles wat zich in de mens roert en in ons aanklopt om in de menselijke samenleving uiting te vinden, — daar horen wij eigenlijk niets over bij al die speculaties over de oorsprong van de taal, en men moest Whitney gelijk geven, waar hij zegt: „Geen enkel onderwerp op het gebied van de Taalwetenschap is uitvoeriger en vaker behandeld geworden dan dit en men kan er bij voegen: met minder vruchtbare resultaten, als men bedenkt welke tijd en moeite daaraan besteed is geworden; het grootste deel van wat men daar over geschreven heeft, is eigenlijk niet veel meer dan onzin, subjectieve beweringen, waar alleen hij die ze neerschreef het mee eens is, en die dikwels opgesteld werden met een zelfvertrouwen en verdedigd worden met een hardnekkigheid die in omgekeerde verhouding staan tot hun innerlike waarde.”

Dat Whitney hier aan een opvatting uiting gaf welke bij de Taalvorsers van die tijd (omstreeks 1870) vrij algemeen was, kan men o.a. daaruit opmaken dat er in het reglement van de juist in die tijd gestichte, nu zo beroemde Franse *Société de Linguistique* een bepaling voorkomt dat het probleem van de Oorsprong der Taal uitdrukkelijk van de te behandelen onderwerpen uitsloot. Ook de vraag naar de oorsprong van enkele grammatische

vormen, die zo als wij zagen zulk een voorname rol bij de Taalbeschouwing van Bopp hadden gespeeld, die zoogenaamde „glottogoniese kwestie” liet men in die tijd meer en meer schieten: zonder dat iemand eigenlijk zulke theorieën kritiseerde als dat het *s*-element in werkwoordelijke uitgangen van het werkwoord *as* 'zijn', stamde, ging de belangstelling voor dergelijke vragen verloren en begint er een lange periode van een krachtig en belangrijk werken om de Taalvergelijking en de Taalgeschiedenis op te bouwen zonder al te veel speculatie over het ontstaan van de taal of van speciale vormen. In deze meer realistische en misschien nu en dan wat nuchterder periode was het van grote betekenis dat men naast de studie der dode talen zich ook met de taal bezig ging houden zo als die *nu* gesproken wordt; daardoor kwam men tot beter inzicht in de psychologische voorwaarden van het leven en de veranderingen der taal en zodoende werd menig punt veel duidelijker dan het voor de oudere generatie der taalvorsers had kunnen zijn. Tegelijkertijd ging ook de kennis en het begrip van het leven en de opvattingen van de primitieve volkeren sterk vooruit. Maar nu is het ogenblik gekomen om de grote fundamentele vragen opnieuw aan te pakken en te zien of wij niet wat verder kunnen komen dan wat voor honderd of zelfs voor een vijftig jaar mogelijk was.

V. TAALONTWIKKELING

De grote vraag is nu deze: kan men van Taalontwikkeling spreken? Kunnen wij met het oog op die veranderingen in de taal welke wij in de historische periode opmerken, van „ontwikkeling” spreken in de ware zin des woords? Is er een bepaalde vaste lijn bij die veranderingen te zien of gaan die nu eens in de ene dan in de andere richting, zo dat de verandering in haar geheel de indruk maakt van een doel-loos heen en weer zwaaien, dan naar rechts, dan naar links, nu eens naar voren, dan weer naar achteren? Kan de wetenschap ons een onveranderlik gezichtspunt openen op de loop der taalveranderingen door alle tijden heen?

Het woord „ontwikkeling” wordt namelijk op allerlei gebied gebruikt en dikwels in een zeer vage zin, maar de meesten zullen het er toch wel over eens zijn, dat, waar het woord in zijn eigelijke volle betekenis gebruikt wordt, er zich de voorstelling aan vast knoopt van Vooruitgang, een beweging naar een stadium dat meer volkomen, beter, is dan het daaraan voorafgaande. Maar eerst een andere vraag: mag men dergelijke voorstellingen eigenlijk wel voor de menselijke taal gebruiken? Nu, wanneer men zo als zo veel taalvorsers uit de vroegere tijd de taal als een natuur-objekt beschouwt, dan is

het vrij wel onmogelijk het begrip ontwikkeling er in de aangegeven betekenis op toe te passen: hoogstens kan men zulke formules gebruiken als die waarin Herbert Spencer het wezen der ontwikkeling in de organiese zowel als in de onorganiese wereld zag, waarbij er de overgang onder verstaan wordt van het gelijksoortige tot het ongelijksoortige, van het onbepaalde en onsamenhangende tot het bepaalde, samenhangende, — en dergelijke algemene uitdrukkingen die geen waardering inhouden. Maar de taal is nu eenmaal geen natuur-objekt en zodra wij inzien dat taal menselijke werkzaamheid zeggen wil — en wel te verstaan: een werkzaamheid met een bepaald doel, n.l. de een in staat te stellen zich met een ander in verbindung te zetten om hem zijn wil, zijn gedachten en zijn gevoelens mede te delen, — dan zien wij niet alleen de mogelijkheid om de talen en hun bestanddelen naar hun verschillende waarde te schatten en ook in hoever men daar het recht toe heeft, maar dan wordt ons daardoor ook een criterium aan de hand gedaan, juist misschien zelfs twee: de inhoud, de omvang van de mededeling zo wel als het gemak waarmede die geschiedt: *die taalvorm en die taal staan vooraan, welke met de eenvoudigste middelen het best het doel van de mededeling bereiken.*

Maar dat is het nu juist wat in grote trekken de nieuwe taalperioden karakteriseert in tegenstel-

ling met de vroegere, en zo is het dat wij het recht hebben in de histories gekonstateerde taalveranderingen een werkelijke ontwikkeling te zien en om in verband daarmee met het oog op de taal van „Vooruitgang” te spreken.

Laten wij nu enkele van de meest karakteristieke trekken nader onderzoeken die de oudere periode in de taalgeschiedenis van de jongere onderscheiden, steeds met het oog op de vraag naar de waardering: hoe voldoen die het best aan de behoeften der sprekende mensheid? Het zal wel 't allerbeste zijn in de eerste plaats de twee vormen te onderzoeken welke Schleicher zoals wij boven zagen met elkaar vergelijkt, het oude Gotiese *habaidêdeima* en b.v. het Ndl. en Eng. *had*. Beschouwt men die nu als eenvoudige objekten, ja dan is natuurlijk de Gotiese vorm een reus, vergeleken met die twee dwergjes, een paar verschrompelde exemplaren en de reeks veranderingen in de uitspraak d.w.z. van de vorm die van de ene tot de andere voeren — in 't eerste geval altans een die heel veel op de overgeleverde leek — kan zeker de indruk maken van materiaal dat aan 't verslijten is. Men spreekt bij die klankveranderingen veelal van het 'afslippen' van vormen, en dat kan geen kwaad als men maar wil bedenken dat dit *afslippen* hier veelal eigenlijk *fijn-slijpen* betekent, n.l. *het grove* er af slijpen. De som van dergelijke klankveranderingen voert in bijna elk geval tot korter d.w.z. gemakkelijker vormen. *Had*

zal men boven de Gotiese vorm moeten stellen zo waar als hij die onder dezelfde omstandigheden de keus heeft tussen een weg van één of tien kilometer, zeker de kortere zal nemen. Door de jonge vorm wordt de gedachte dus vlugger, met minder inspanning medegedeeld: feitelijk wil zulk een verkorte vorm zeggen een vermindering van slijtage van het materiaal.

Nu zijn natuurlijk *habaidêdeima* en *had* wel een paar van de alleruiterste gevallen van taalverkorting — nog duidelijker komt dit uit als men bedenkt dat men in 't Engels in de gewone spreektaal al aan de enkele [d]-klank genoeg heeft: *we'd*. De Nederlandse schrijftaal is hier ook al even kort als de Engelse maar ook het Nederlands kent een nog kortere vorm — al zal menigeen daar als een 'vulgaire' de neus voor optrekken — als wij spreken van: *da ha'k nie(t) gedaan* — dat had ik niet gedaan evenals: *da he'k* — *heb ik*. En zo zien wij overal in de Taalgeschiedenis er voorbeelden van dat oudere vormen een grotere klankmassa vertonen, de nieuwe daarentegen een veel kleinere, waar wij ons in de vlugge spreektaal met vormen als *la we*, *kan'k nie* tevreden stellen (velen zullen die niet horen en het bestaan er van ontkennen; men kan zelfs ook *lane me* horen), schrijven we *laten wij* en *kan ik niet*, die natuurlijk eens de gewone gehoorde vormen geweest zijn. Vroeger schreef men *ik hebbe*, *ik zegge*; behalve in dialect doen slechts pruiken dit

nog, anders is overal de kortere vorm *heb*, zeg enz. van de spreektaal in de schrijftaal doorgedrongen. Of neem eens een geval als *niets*, wat héél dikwels met een stomme *t* als *nies* uitgesproken wordt, — wat met een aantal tussenvormen tot een combinatie van twee woorden teruggaat, die in het Goties *ni waihts* luiden, letterlik *geen wicht*, geen iets, niets. De stomme letters die in onze Europese kultuurtalen bij hopen voorkomen zijn bijna allemaal overblijfselen in de schrijftaal van een tijd dat ze werkelijk uitgesproken werden, zo b.v. de *sch* in Ndl. *mensch*, *bosch*, de *k* in 't Eng. *knight* (vgl. Ndl. *knecht*) de *l* in Eng. *alms* [amz] Ndl. *aalmoes*, enz. Waar het Eng. een *lord* en *lady* heeft, sprak men een duizend jaar geleden van *hlaforð*, nog ouder *hlafeard* en *hláfdige*, letterlik de *brood-heer* en *broodkneedster*, en waar wij nog verder terug kunnen gaan, zullen wij steeds langer vormen vinden. Presies hetzelfde merken wij op bij de vergelijking van de tegenwoordige vormen in de romaanse talen met de Latijnse: *oculus* is in 't Italiaans *occhio* tot vier klanken ingekrompen, tot drie in het Spaans *ojo* en tot twee in 't Frans *oeil* [œj]; een middeleeuws-latijns *metipsimum* werd in het Italiaans tot *medesimo*, Spaans *mismo*, oudfr. *mesme* en modern Frans tot *même*. Evenals er in het dialect van Gent van *habain* (ndl. *hebben*) niets meer overgebleven is dan één genasaliseerde klinker [ɛ], zo is in het Frans van de naam van

de maand *Augustus* niets anders dan *août* over wat vaak zonder [t] en soms zelfs alleen als [u] uitgesproken wordt. En zo zou men met voorbeelden door kunnen gaan: de doorgaande regel is dat bij een vergelijking van het oude met het nieuwe, dit laatste korter is en dus gemakkelijker voor de spreker. Natuurlijk zijn er uitzonderingen maar hun getal is niet groot, zwaar wegen ze dus niet en ze zullen voor onze vergelijkende waardering de schaal op zich zelf niet over doen slaan — en dit des te minder daar ze in veel gevallen aan krachten te danken zijn die in een ander opzicht de Vooruitgang dienen, b.v. waar de analogie regelmatige en daardoor gemakkelijker vormen ingevoerd heeft in plaats van de wel is waar kortere maar onregelmatige; zo zijn *ontberen*, *kleven*, *schaven* geheel zwak geworden; bij *belgen* bewaart *verbolgen* nog de herinnering aan de vroegere toestand; *delven* is nog sterk in het verl. dw., maar bijna uitsluitend zwak in de verl. tijd, *dolf* is zo goed als vergeten." (Verdam-Stoett, *Uit de Gesch. der Nederl. Taal* 4, 265) het klinkt ouderwets in: „Toen Adam *dolf* en Eva *span*, wie was toen de edelman" (vgl. het Engelse: When Adam *dalf*e and Eva *span*, where was than the pride of man) welk voorbeeld van het sterke *dalf*e in 1340, in een citaat in 1605 in N.E.D. door *delv*'ed gerepresenteerd is.

Maar wij moeten naar de vergelijking tussen

ons *had* en 't Goties *habaidêdeima* terugkeren. *Had* is niet alleen uit wat men het *musculaire* gemakkelijksstandpunt zou kunnen noemen, beter dan de Gotiese vorm, maar die kortere vorm beantwoordt behalve aan de genoemde Gotiese óók aan andere want die verenigt alles in zich wat in het Goties uitgedrukt wordt door *haibada*, *habaidês*, *habeidêdu* *habaidêduts*, *habaidêdum*, *habaidêduth*, *habaidêdum*, *habaidedjau*, *habaidêdeis*, *habaidêdi*, *habaidêdeiwa*, *habaidêdeits*, *habaidêdeima*, *habaidêdeith*, *habaidêdeina* — aparte vormen voor 2 à 3 personen in drie getallen in twee verschillende wijzen! Het is duidelijk dat er hier heel wat geestelijke arbeid voor het kind uitgespaard wordt bij het aanleren van dit alles zo wel als bij het gebruik, — telkens dat men zijn mond opent hoeft men voor de jonge periode uit minder vormen te kiezen. Maar is het niet lood om oud ijzer zal men vragen, wanneer dan, zo als in ons Nederlands of het moderne Engels men er telkens het een of ander pronomen bij moet voegen? Wat men in het ene opzicht wint, verliest men dat zo niet in het andere? Toch niet helemaal, — ten eerste hebben n.l. die pronomina dezelfde vorm voor alle tijden en wijzen, wat met de uitgangen niet het geval is. Ten andere maakt het bezit van de persoonsuitgangen het gebruik van persoonspronomina niet overbodig, — het Goties kent beide en als die gebruikt worden, als in het overwegend aantal

gevalLEN, waar het onderwerp niet *ik* is of *gij* of *wij* maar door een speciaal woord (in de derde persoon) uitgedrukt moet worden, daar brengen die persoonsuitgangen al niet veel voordeel aan.

In dit opzicht stemt het Goties hoofdzakelijk met het Latijn en Grieks overeen. Maar waar die talen al een grote wissel op het herinneringsvermogen trekken door dat de buigingsuitgangen zo talrijk zijn, doen ze dit nog veel meer door het onregelmatige van die vormen. In alle talen van dit type gaan flectie en onregelmatigheid hand in hand. Dit is een feit dat zich niet weg laat redeneren, al zou men er ook het argument tegen aan willen voeren, dat die twee dingen in theorie niets met elkaar te maken hebben. Vele van die onregelmatigheden verdwijnen in de loop der tijden, en natuurlijk kunnen er zich weer nieuwe onregelmatigheden ontwikkelen, (als waar *joeg* en *vroeg* op het voetspoor van *sloeg* en *droeg* in de plaats komen van *jaagde* en *vraagde*; of *geor(re)ven* voor *geërfd*, enz. Verdam *ib.*) maar zo ver als een vergelijkend onderzoek mij doet zien, zijn deze nieuw ontstane onregelmatigheden héél wat minder in getal dan de oude welke daardoor van het toneel verdwenen zijn. En het is van belang in het oog te houden, dat die onregelmatigheden zich niet alleen voordoen bij het ontstaan van die vormen, maar ook in hun gebruik: de leer van de woordvoeging, de syntaxis, is in nieuwe talen, als 't

modern Ndl. en 't Engels heel wat eenvoudiger dan in de oudste stadia van die talen. En dat een grotere regelmaat bij de vorming en het gebruik van deze flectie-bestanddelen van het standpunt der sprekers een aanwinst mag heten, behoeft nu niet verder te worden aangetoond.

Een karakteristiek voorbeeld van die vereenvoudiging welke in de nieuwere taalperioden meer en meer op de voorgrond komt — hoewel die zelden zo ver gaan als juist in *dit* geval — is 't Engels *cut*. Deze vorm doet dienst als tegenwoordige en verleden tijd, als enkelvoud en meervoud, in de eerste, tweede en derde persoon (m.v.) als infinitief, als imperatief, in de indikatief zo wel als de subjunktief, behalve nog als deelwoord. Als wij hiermede dan de klassieke talen vergelijken met hun aparte vormen voor alle tijden, wijzen, persoon en getal en daarbij bedenken dat het Eng. woord zonder enig bezwaar ook nog als substantief gebruikt kan worden (*a cut*) dan mogen wij wel bewondering voor een taal voelen die zo zeer menigvuldigheid van uitdrukking aan spaarzaamheid paart.

Voor de bouw der oude talen is het daarentegen karakteristiek dat elke vorm daarin op zich zelf verschillende kleine trekjes vertoont welke in de latere stadia veelal door zelfstandige kleine woordjes uitgedrukt worden. Een vorm als *cantavisset* moet weergegeven worden: „hij of zij

zou gezongen hebben" en verenigt niet minder dan zes begrippen in één onverdeelbaar woordcomplex: 1. zingen; 2. plusquamperfectum; 3. de vage nuancerings van het werkwoordelijk begrip die in het gebruik van de conjunctief ligt, 4. actief, 5. derde persoon, 6. enkelvoud.

De oude vorm is hier meer concreet, d.w.z. speciaal dan de jongere, deze laatste zijn meer abstrakt (algemeen): vele er van moeten samengevoegd worden om hetzelfde als de oude vorm uit te drukken. Maar zulk een verdeling van de gedachte in haar samenstellende elementen heeft het grote voordeel dat men al naar gelang van omstandigheden speciaal op het een of het ander der gedachte-elementen kan drukken: *ik had gezongen*; *ik had gezongen*; *ik had gezongen*. Misschien — maar het is niets meer dan een veronderstelling — heeft het Latijn hier een klein verschil door de wisselende nadruk weer kunnen geven: *Cántaveram* (non *sáltaveram*) en *cantaverám* (non *cantabam*), maar dit geldt in elk geval niet van een massa andere vormen als *scripsi*, *minui*, *sum*, *audiam*. Onder zekere omstandigheden kunnen wij ook nog fijne nuances in uitdrukkingen te voorschijn roepen door de woordorde te veranderen: b.v. „gezongen had ik”; wij kunnen alles soms in één bestanddeel uitdrukken wat nodig is, b.v. in antwoord op de vraag: „Wat had je gedaan?” kan het enkele woord „gezongen” al

genoeg zijn. Vergelijk „Cantaveram et saltaveram et luseram et riseram,” waar de tijd vier maal uitgedrukt wordt met „Ik had gezongen en gedanst en gespeeld en gelachen.” Hoe zou „Tom never *did* and never *will* beat me” in het Latijn heten?

Een ontledingsproses als zulk een analyse in de moderne talen betekent onder die omstandigheden buigzaamheid, lenigheid, smijdigheid in tegenstelling met het stijve, vaste van de oudere syntetische talen. Ons is het nu mogelijk de gedachte-elementen als in kaleidoskoop door elkaar te gooien, terwijl de bestanddelen van een zin en woord als *cantavisset* zo vast aan elkaar gekoppeld zijn, als dit met wijlen de Siamese tweelingen het geval was. Deze Latijnse werkwoordelijke vormen herinneren aan de toestanden in veel talen (zo als die der Indianen, der Hottentotten e.a.) waar begrippen als *vader*, *moeder*, *oog* of *hoofd* niet op zichzelf zonder meer uitgedrukt kunnen worden: men moet daar altijd aanduiden *wiens vader* (enz.) bedoeld wordt, en de begrippen *mijn hoofd*, *zijn hoofd* enz. worden elk met een apart woord aangegeven. In het Latijn is het werkwoordelijk begrip noodzakelijk met de uitdrukking van de persoon verbonden, in de andere talen het substantief.

Hier hangt nu een verschijnsel mee samen dat een grote rol in veel talen speelt waarvan de grammatica altijd weer leert dat het werkwoord zich in persoon en getal naar het onderwerp richten moet.

Is die regel een logiese noodzakelijkheid? Nee, volstrekt niet: *logies* hebben het getal en de persoon van het onderwerp niet het minste met de werkwoordelijke handeling te doen, die moeten eigenlijk daar alleen uitgedrukt worden waar ze bij horen: bij het subjekt en daarmee basta. In de oudere perioden van 't Nederlands en 't Deens had men gelijk nu nog b.v. in het Duits enkele aparte vormen voor het ww. *is* in de 2de persoon enkelvoud: Ndl. *du bist, bistu, du bants*, Deens *est, kanst, fikst* (waar men nu alleen in het dialect van Bornholm nog sporen van vindt), terwijl het algemeen Deens daar (du) *er, kan*, voor in de plaats heeft gezet. Vroeger had men in het Deens een aparte vorm voor het enkelvoud en het meervoud van het werkwoord: *jeg rejser* maar *vi rejse*, even als men in 't Ndl. verschil maakt tussen de overeenkomstige (ik) *reis* maar (wij) *reizen*. Nu zegt en schrijft vrijwel iedereen ook *vi rejser* alsof men in 't Ndl. zou zeggen: (wij) *reis* op voorbeeld van *ik reis*, wat in het Afrikaans een gewoon verschijnsel is, waar de meervoudsvormen zo wel als de tweede en derde persoon enkelvoud en zelfs de infin. aan de 1e pers. enk. gelijk zijn gemaakt, „Maar die kwelgedagtetjies vervaag weer as haar oog op Marie se bed val wat uit die halfdonker uitglansend opbol”. (Marie Linde, Onder Bevoorregte Mense; gec. N.R.Ct. 16, IV, 27). „Een meissie soos jij behoort te trou.” „Jij probeer hem weer op te

vroluk." En ook in verschillende dialekten is dit samenvallen verder gegaan dan in het Beschaafd; b.v. te Gent en omstreken waar *ik zijn* en *ik doen* onder de invloed van de meervoudsvorm in de plaats van *ik ben*, *ik doe* getreden zijn en vgl. in 't Afrikaans Ndl. „haar wange (m.v.) is zo rooi." Goed beschouwd zijn nu b.v. zulke meervoudsvormen luxe-artikelen, want als wij zeggen „de mannen reizen" willen wij daar niet mee te kennen geven dat er meer dan één actie van reizen plaats heeft, m.a.w. dat de mannen verschillende reizen ondernemen. De afschaffing in 't Deens van de aparte meervoudsvorm is dus een grote stap vooruit naar verdere vereenvoudiging, — verder zelfs dan in 't Engels waar men wel is waar zegt *I travel* zo wel als *we travel*, maar toch nog *he travels*, in het Ndl. drie vormen: *reis*, *reizen*, *reist*. Op dit punt is 't Deens dus zelfs het Engels een aardig stukje voorbij geschoten.

Ook nog in ander opzicht. Daar 't Deens *har* staat voor alle 3 personen van 't enkelvoud en meervoud van 't w.w. *hebben* (dus: *ik heb*, *hij heeft*, *wij hebben*, *gij hebt*, enz.) kan men daar zonder dat 't ook maar enigszins stoot, zeggen: óf jij óf ik *har* gelijk, een Engelsman staat hier voor een moeilijkheid: „either you or I *are* wrong" zo wel als „either you or I *am* wrong" hebben alle twee hun begunstigers maar zijn toch stotend en

velen zullen ze beide afkeuren; „either you are wrong or I” is natuurlijk korrekt maar klinkt ietwat pedant en onnatuurlijk. Dean Alford (*The Queen’s English*) sloeg indertijd voor „either you or I is wrong”; maar erkende zelf dat het lelik klonk en . . . tegen het gebruik streed. En ’t Nederlands? Of gij of ik *heb* gelijk” of — *hebt* gelijk? Ze zullen allebei ons voor de borst stuiten. Duideliker nog: Of gij of hij *hebt* gelijk? — *heeft* gelijk? Voor „of hij heeft gelijk of gij (jij) zie boven. Terwijl er bij het gebruik van U (dat oorspronkelijk op Uwe Edelheid terug gaat, via vormen als ’t soms nog gehoorde uwee — uwees! —) voor de tegenwoordige tijd twijfel bestaat: *U kan* of *U kunt*? *U hebt* of *U heeft*? is in de verleden tijd de derde persoon gebruikelijk: (Verdam-Stoett p. 235: „U vroeg, U kwam, doch ook zoudt U”.) Geen moeilijkheid hebben wij Nederlanders bij de spreektaalvorm: „of jij of ik heb gelijk” en dat feit illustreert juist prachtig het prinsiepe: want hier is de werkwoordelijke vorm voor de eerste en derde persoon dezelfde. Even als Ndl. „of jij of ik *moet* gelijk hebben” en hier is het Engels net als het Deens in een even gunstige positie als het Nederlands: „either you or I *must* be wrong” of „you or I *may* be wrong”, of „either you or I *began* it.” Nog een voorbeeld uit het Engels zullen wij hier aanhalen om te doen zien hoe lastig het zijn kan met verschillende persoonsuitgangen

bij de werkwoorden te doen te hebben: in de Authorised Version van de Bijbel lezen wij daar: „Thou art the God that doest wonders” maar in het Prayer-book luidt die passage: „Thou art the God that doeth wonders.” Neen, dan is het toch werkelijk beter met een taal te doen te hebben, waar men niet voor zulk een keus gesteld worden kan en eenvoudig zeggen kan „du er den gud som *gör* undere” omdat *gör* èn de vorm van de 2e persoon èn van de 3de is, „en *doet* zo wel 3 p.s. als 2de pers. m.v. (gij)” en men, evenmin als in het Nederlands „Gij zijt de God die wonderen doet” erover moet spekuleren of het werkwoord zich naar het pronomen of naar het onderwerp moet richten.

VI. DE EENVOUDIGSTE TAAL IS DE BESTE

Bij de vergelijking van de buigingsvormen van het zelfstandig naamwoord en het adjektief in de oudere en nieuwere perioden der taal komen wij juist dezelfde toestanden tegen: waar men eerst veel vormen had, heeft men er nu veel minder, dikwels doordat klanken samengevallen, of zelfs geheel weggevallen zijn, die vroeger dienden om de verschillende casus uit elkaar te houden. Waar nu b.v. het Engels zich tevreden stelt met de ene vorm *good*, had het oud-Engels er tien: *god, godne, gode, godum, godes, godre, godra, goda, godan, godena*. Het Ndl. heeft sterk vereenvoudigd maar daar zijn toch altijd nog drie vormen om tussen te aarzelen: *goed, goede, goeden*, de man is goed, de goede man en ik heb den goeden man gezien, (in 't Afrikaans ook: die ou oom, maar: „die blinde ou muil”) maar terwijl de twee eerste gevallen een werkelijk levend taalverschijnsel illustreren is „den goeden man” heel dikwels niet meer dan „papieren taal”, ten minste als vierde naamval oftewel objekt; van belang is het op te merken dat diezelfde n-vorm in dialect als nominatief wordt gebruikt „den baos”, en zelfs als vocatief, — „ah wel mijnen vriend!” — als in het Gents, wat ook even goed een samenvallen betekent als de aanpassing van

de acc. áán de nominatief, gelijk in de Algemeen Ned. spreektaal: „ik heb mijn vriend verloren”.¹⁾ Bij de van het Latijn afgeleide talen vinden wij natuurlijk alweer iets dergelijks: één vorm in 't Italiaans *uomo* en één in 't Frans *homme* staan voor vier verschillende in 't Latijn: *homo*, *hominem*, *homini*, *homines* — feitelijk zelfs zes, als wij niet zoals bij vier van de papieren geschreven vorm uitgaan maar van de werkelijk gesproken vorm [om] die ook de meervoudsvorm *homines* en *hominibus* representeert. En dan nog: de moeilijkheden die aan het gebruik van de veelvuldige oude vormen vast zitten kunnen niet alleen door hun aantal gemeten worden: de wijze van hun vorming is immers geheel anders bij de vele verschillende verbuigingen niet alleen, maar er zijn onregelmatigheden op te merken die slechts in één enkel woord voorkomen.

Zou men nu willen doen gelden dat er in de latere ontwikkelingsstadia der taal nieuwe onregelmatigheden ontstaan in plaats van de oude, dan is het antwoord hierop zéér eenvoudig: het ware karakter van de taalveranderingen ziet men alleen indien men de vergeleken talen of taalperioden in

¹⁾ De Kolléwijnianen hebben die akkusatief *vorm* dan ook afgeschaft en waar die nu nog als nominatief bij de adepten der „oude spelling” voorkomt, wat heel dikwels het geval is vooral op de plaats van de akkusatief n.l. *achter* het werkwoord, zal de delinquent die altijd als „een drukfout” kunnen verklaren. Maar een zin als de volgende (uit 1753) kan in de oudere perioden niet als ongewoon of fout opgevallend zijn: „een uitlandighen broeder, die men niet en wetende waer den selven sikh is ophoudende” (N. R. Ct. 17, IV, '27).

h u n g e h e e l in ogenschouw neemt. Hij die zich de moeite wil geven systematies en schematies de gehele oud-Engelse zo wel als de nieuw-Engelse verbuiging der nomina op juist dezelfde wijze op te stellen zal tot het belangrijke resultaat komen dat voor het Oud-Engels er 7 (+ 3) bladzijden nodig zijn, voor het Nieuw Engels slechts twee (zie *Progress in Language* § 111 seqq. vgl. *Chapters in English* § 9 seqq.) Beter dan willekeurig gekozen voorbeelden of argumenten, als gedachte-experiment en als algemene indrukken opgesteld, kan zulk een schema, hoe weinig amusant en droog het ook moge zijn, aantonen hoe groot de aanwinst in werkelijkheid is gedurende de 900 jaar die tussen de beide stadia verlopen zijn.

Wat Fr. Müller over een heel andere taal zegt is belangrijk genoeg om hier aangehaald te worden: „Zelfs al maakt de Hottentot verschil tussen ‘hij’, ‘zij’ en ‘het’, en al onderscheidt hij het enkelvoud ook nog zo streng van het meervoud, toont hij toch dat hij eigenlijk geen ‘t minste begrip heeft van wat voor ons de twee categorieën geslacht en getal betekenen, door dat hij in de derde persoon ‘hij’ en ‘zij’ met andere klanken uitdrukt dan in de tweede en doordat hij het meervoudsbegrip ook al zeer verschillend uitdrukt, al naar mate hij met verschillende personen en geslachten te doen heeft. De elementen in zijn taal welke met onze uitgangen voor geslacht en getal overeenkomen moeten dus

van een geheel andere aard zijn." In zijn trots op de taal zijner Duitse stamverwanten en hun enorme voorsprong op die arme Hottentotten gaat Fr. Müller hier zeker veel te ver. Zou men n.l. niet even goed van zijn geliefde landgenoten kunnen zeggen: „Daar de Duitsers het meervoudsbegrip op verschillende manieren uitdrukken door reeksen als *gott* — *götter*, *hand* — *hände*, *vater* — *väter*, *frau* — *frauen* enz., is het duidelijk dat zij eigenlijk geen 't minste begrip hebben van wat de categorie 'getal' eigenlijk betekent." Of neem een andere flectietaal, b.v. Latijn. Niemand kan aan de vormen zien dat *dominus* in dezelfde verhouding staat tot *domini*, als *verbum* tot *verba*, *urbs* tot *urbes*, *mensis* tot *menses*, *cornu* tot *cornua*, *fructus* tot *fructûs* enz.; zelfs bij het zelfde woord wordt het meervoudsbegrip niet altijd op de zelfde wijze in dezelfde naamvallen uitgedrukt, — vergelijk met *dominus* — *domini*, aan de ene kant: (acc.) *dominum* — *dominos*, maar (dat.) *domino* — *dominis*, (gen.) *domini* — *dominorum*. Maar al is Fr. Müllers conclusie als zodanig zeker verkeerd, gelijk heeft hij daarentegen zonder twijfel dat een taal waar zulk een uiterst gemakkelijk zelfs door de kleinste kinderen te begrijpen verschil in alle gevallen op de zelfde manier uitgedrukt wordt, toch zeker heel wat hoger staat dan een andere waar er een vrij ingewikkeld apparaat voor vereist wordt, en daarom kunnen wij op dit punt Nieuw-Engels

hoger stellen dan een taal als Hottentots, Latijn of Oud-Engels.

De Taalonderzoekers van de oude School namen als vanzelf sprekend aan dat elke casus oorspronkelijk één enkele uitgang had, die zonder onderscheid bij alle substantieven gevoegd werd en dat de onregelmatigheden die wij in de oudere taalperioden vinden, niet-oorspronkelijk waren; door allerlei kunststukjes wist men die uitzonderingen dan te verklaren. Nu zijn die vogeltjes anders gebekt en zal men de opvatting uitgesproken kunnen zien dat de oer-taal in 't algemeen niet gelijksoortig, regelmatig geweest kan zijn. Als wij ons aan de feiten willen houden, zonder ons aan theoretiese vermoedens te storen, kan er geen de minste twijfel zijn of de oudste stadia van onze taalstam waren vol onregelmatigheden: niet alleen dat de woorden een bonte massa verschillende uitgangen hebben, maar de woordstam zelf ondergaat merkwaardige veranderingen, die verandert van vokaal door de *ablaut*: zinken, zonk, binden, band (nu ook bond) gebonden, dan eens heeft de stam de nadruk op de ene, dan op de andere lettergreep, om niet eens van die gevallen te spreken waar de stam soms op een, dan weer op een andere medeklinker eindigt, men denke aan de vele gevallen waar *r* en *n* afwisselen: In het woord dat aan Ndl. *water* beantwoordt heeft het Grieks een nominatief op *r* — *hudôr* — terwijl de genitief oor-

spronkelijk een *n* had [ʔn] die in 't Grieks als *a* optreedt: *hudatos*. Een dergelijke afwisseling vinden wij in andere woorden, o.a. in die welke verschillende lichaamsdelen aanduiden; vgl. b.v. *femur* — *feminis* (bij een verouderd *femen*), dijbeen, *jecur* — *jecinoris*, lever. In latere perioden verdwijnen die onregelmatigheden, — waarbij dan soms de ene, dan weer de andere stamvorm zegeviert, als wanneer *itineris* (of *jecinoris*) als gen. van *iter* de plaats van *itinis* (vgl. *feminis*) ingenomen heet te hebben. Behalve in 't Ndl. heeft *hudôr* nog in 't Duits en het Engels een equivalent op *r*, *wasser* en *water*, terwijl de *n*-vorm een parallel vindt in 't Zweeds *vatn*, Deens *vand* (uitgesproken zonder *d*: [wan]). De Zweedse vorm *Wettern* van de ook in Ndl. als *Wetter* overgenomen naam van 't bekende meer wordt door Prof. Noreen verklaard als de beide stam-uitgangen, *n* en *r*, te bevatten. In het geval van dit 'water' is het Engels niet de enige taal waar de vereenvoudiging zeer ver gegaan is: ook in 't Ndl. is *water* niet alleen de vorm waar de andere talen verschillende naamvalsuitgangen nodig hebben (*hudatos*, van 't water enz.) maar wordt die zelfde klankencombinatie ook als werkwoord gebruikt: ik water die plant, en als een soort bijv. nw: water-planten' enz.

En zulke onregelmatigheden waren er vroeger niet alleen bij de vorming van de naamvallen maar ook bij het gebruik ervan. In 't Duits kunnen wij

iets dergelijks nog steeds opmerken, in een nog niet ver achter ons liggende periode werden werkwoorden als *entbehren*, *vergessen*, *bedürfen*, *wahrnehmen* met de genitief verbonden waar men nu bijna altijd een akkusatief gebruikt, die dan ook de normale casus voor het objekt is, — een vereenvoudiging die o.a. het gebruik van die werkwoorden in 't passief gemakkelijker maakt. Vergelijk ook het verouderd gebruik van *sein* met een genitivus: „es ist deines Bleibens nicht mehr im Schlosse.”

Welk een voordeel er verbonden is aan het opgeven van dergelijke oude casusverschillen wordt duidelijk door een uitdrukking als „met of zonder mijn hoed”, Eng. „with or without my hat”, Deens „med eller uden min Hat”. Hier is nergens enig bezwaar terwijl in 't Duits waar *mit* een datief regeert maar *ohne* een akkusatief, een „korrekt grammatikaal” gebruik wil dat men „mit meinem Hut oder ohne denselben” zegt! Voor „In en buiten de Kerk”, in and round the church” moet men in 't Duits weer tot een stijve omschrijving zijn toevlucht nemen: „In der Kirche und um dieselbe”. Men merkt dadelik hoe veel gemakkelijker zoo'n constructie wordt waar er geen adjunct is: „mit oder ohne Geld”. Denk ook eens aan het onhandige „Ich kan deinem Bruder nicht helfen und ihn unterstützen”, waar het Nederlands eenvoudig en gladweg heeft: „Ik kan je broer niet helpen en steunen”. Het laten schieten van die

casusonderscheiden in de uitdrukking brengt een lenigheid van de zinsbouw met zich mee, welke de talen die op een ander standpunt staan ons mogen benijden; noch in 't Latijn, noch in 't Duits kan men zich een zin denken als die van Thackeray: „Many a dun had [Becky] talked to and turned away from her father's door”, — wat wij in 't Nederlands niet letterlik weer kunnen geven zonder lezer of hoorder te stoten: *met* menige schuldeiser had zij gesproken en van haar vaders deur weggejaagd” gaat in 't geheel niet; zelfs als wij *met* weggelaten hebben is het misschien „korrekt” maar tóch nog stijf. En „*He was offered and declined the Poet-Laureateship*”, — daar zit het Nederlands helemaal mee.

Tegen bovenstaande beschouwingen heeft men nu onder meer het bezwaar aangevoerd dat een grotere vormrijkdom het spreken toch duidelijker moet maken. Zo kan het inderdaad schijnen wanneer men de zaak van het standpunt van een zuiver abstrakte redenering beschouwt, maar daar kan hier geen sprake van zijn, wel van een vergelijking tussen de feitelijk bestaande vormen van oudere en jongere taalstadia of perioden, waar wij zagen dat allerlei kasusverschillen in de loop der tijden uitgewist zijn. En dan blijkt het al spoedig dat vormrijkdom zeer weinig geschikt is om dubbelzinnigheid te voorkomen en dat integendeel de oudere taalperioden veel meer aanleiding tot misverstand

geven dan de jongere, heel eenvoudig juist tengevolge van het ontbreken van sisteem in de bouw dier taal. Wij grijpen een paar voorbeelden en wel uit het Latijn, niet alleen omdat het goed bekend is, maar ook omdat juist die taal dikwels als bijzonder logies voor dergelijke doeleinden aan wordt gehaald: *domini* is de genitief van 't enkelvoud en de nominatief van het meervoud (beantwoordende aan *verbi* en *verba*), *verba* is nom. en acc. meervoud (beantwoordende aan *domini* en *dominos*), *domino* is datief zo wel als instrumentalis, *dominae*, gen. en datief van 't enkelvoud en nom. meervoud, *te* is acc. en instrumentalis, *qui* enkel- en meervoud, *quae* vrouwelijk enkelvoud en vrouwelijk zo wel als onzijdig meervoud, enz. enz. Terwijl dus zinnen als *patres filios amant* of *patres filii amant* duidelijk genoeg aangeven dat in het eerste geval de vaders de zonen liefhebben maar omgekeerd in het tweede, kan men in een geval als *patres consules amant* niet uit de vorm opmaken, wie die liefde voelt en voor wie die gevoeld wordt. Op hoeveel verschillende manieren een zin als *Horatius et Virgilius poetae Varii amici erant* opgevat kan worden zal bij onderzoek een niet gemakkelijk rekensommetje blijken. *Menenii patris munus* kan betekenen 'Een geschenk van Vader Menenius' en 'een kado van de Vader van Menenius'. Bekend is ook de orakelspreuk: *Aio te Aeacida Romanos vincere posse*, waar die arme zoon van Aeacus al

niet veel wijzer van geworden zal zijn of hij de overwinnaar of de overwonnene zou blijken. Natuurlijk kan dit alles niet op zich zelf logies tegen elk sisteem met veel kasusuitgangen ¹⁾ aangevoerd worden maar wèl tegen het sisteem (of het ontbreken daarvan!) van de Romeinen. Een taal als het Nederlands en vooral het Engels redt zich met veel minder onderscheiden omdat die elk voor zich duidelijker zijn en doordat de vaste woordorde toont hoe elke zin op te vatten is.

Men zou hier tegen aan kunnen voeren dat ook een moderne taal dergelijke dubbelzinnigheden toelaat, wat voor het Engels met een klassiek voorbeeld te illustreren valt: n.l. Shakespeare's welbekend 'The Duke yet lives that Henry shall depose'. Maar in dit geval is deze uiting alleen daarom dubbelzinnig, omdat die in een versregel voorkomt, waar men ongewone woordorde verwachten kan, in gewoon Engels prosa kan Henry hier alleen onderwerp zijn. Een overeenkomstige Nederlandse zin als: 'de vrouw leeft niet die een man recht zal doen wedervaren', is daarentegen werkelijk even dubbelzinnig als de Latijnse orakelspreuk, maar veel zullen dergelijke gevallen niet voorkomen. De geschreven taal althans zou bij substitutie van het bepalend lidwoord (— de, den man) zich kunnen „redden”.

¹⁾ Als alle kasus-uitgangen steeds verschillend waren zouden dergelijke dubbelzinnigheden ook vermeden worden.

Feitelijk is dit laatste dan ook al even min een bezwaar tegen de hier opgestelde theorieën als het volgende: In 't Duits kunnen wij een zin tegenkomen als „Soweit die deutsche Zunge klingt und Gott im Himmel Lieder singt”. Is 't hier nu God of de Deutsche taal die zingt? Of: „Doch würde die Gesellschaft der Indierin lästig gewesen sein”, — is die dame nu de anderen tot last geweest, of die haar? Daar hebben wij nu voor 't Duits ook als in het ene Nederlandse voorbeeld een dubbelzinnige uiting, niettegenstaande de vaste woordorde. Is dan het oude systeem van verschillende casusuitgangen niet eigenlijk toch beter?

Niet helemaal, want als het zwakke punt hier door het ontbreken van verschillende uitgangen geschapen was, dan zou men dergelijke dubbelzinnige constructies méér in 't Nederl. of Deens of Engels verwachten dan in 't Duits, en dat komt niet uit. Hoe vreemd het ook moge klinken, dat zulke onduidelijke zinnen voor kunnen komen, zit juist in de omstandigheid dat er daar zo véél casusuitgangen voorkomen. Door een substitutie van andere woorden zullen we n.l. in de meeste gevallen alle aanleiding tot misverstand zien verdwijnen omdat de meeste woorden de naamvallen van elkaar onderscheiden, welke bij onze voorbeelden samengevallen zijn: „Soweit die Deutsche Zunge klingt und *dem Allmächtigen* (in tegenstelling met: „*der Allmächtige*”) Lieder singt”; en „Doch

würde die Gesellschaft *des Indiers* (vgl. *dem Indier*) lästig gewesen sein". En nu zit de zaak zo in elkaar: het feit dat zo veel zinnen die op deze manier opgebouwd zijn, onmogelijk verkeerd begrepen konden worden is juist de oorzaak dat men volgens hun type andere is gaan vormen die wel dubbelzinnig zijn. Hadden alle woorden en woordverbindingen in dezelfde vorm in nom. en dat. als in 't geval van *Gott*, of in dat. en gen. als bij *der Indierin*, dan zouden dergelijke zinnen in een taal die dienen moet om gedachte-nuancen uit te drukken, eenvoudig ondenkbaar zijn. De eigelijke reden van de dubbelzinnigheid is dus per slot van rekening het *gebrek* aan eenheid bij de vorming en het gebruik van vele naamvallen. Maar die inconsequentie treffen wij bij onze oudere taalvormen overal aan en dikwels zijn daar nu nog overblijfselen van te vinden; wat in één woordklasse duidelijk van elkaar onderscheiden wordt, is bij andere woorden samengevallen, zonder dat men het 'waarom' hiervan altijd in kan zien.

In de Duitse zinnen hangt de dubbelzinnigheid samen met een eigenaardigheid van de Duitse woordorde; in een bijzin moet het werkwoord achteraan komen en begint een zin met een woord als *doch*, is de plaats van het werkwoord vlak daar achter. Het is dan ook volstrekt niet dubbelzinnig als men zegt „die Deutsche Zunge klingt und singt Gott (dat.) im Himmel" of „die Deutsche

Zunge klingt und Gott (nom.) im Himmel singt Lieder'', ook niet: „die Gesellschaft der Indierin (gen.) würde lästig gewesen sein'', of „die Gesellschaft würde der Indierin (dat.) lästig gewesen sein''. Wij zien hier weer inconsequenties in de taalbouw: enkele regels voor de woordorde moeten daar de samenhang in de zin doen uitkomen, maar moeten in zekere gevallen de plaats ruimen voor andere regels die vast zijn maar voor dit doel niet te gebruiken zijn. De regels voor de Duitse woordorde zijn hier veel minder dan die van 't Engels aan de duidelijkheid dienstbaar gemaakt en dikwels werken ze dan ook als overbodige dwang.

In 't Nederlands en in Engels heeft men in het verreweg grootste aantal zinnen de woordorde: onderwerp, werkwoord en daarna het objekt, als dat uitgedrukt moet worden. Zet men nu om de een of andere reden het objekt vooraan, komt het onderwerp toch voor het werkwoord, zodat de zin toch maar op één manier geïnterpreteerd kan worden. Zie b.v. deze zin uit David Copperfield: „Talent Mr. Micawber has; capital Mr. Micawber has not''; hier gooit het Nederl. even als het Duits en het Deens het onderwerp naar achteren: „Talent heeft Mr. M.'', enz. Dit kan wel een kleine moeilijkheid meebrengen: „Pieter zeide Lize'' maar de spreektaal kan een sterke nadruk op Pieter leggen (P. zei dus niet: „Lize'', maar Lize zei: „Pieter'') en zo de dubbelzinnigheid van de geschreven taal

verminderen, — wat zo als men hier ziet ook al in 't schrift duidelijk gemaakt kan worden, — hier door een dubbele punt, of, zo als veelal door een aksent op het objekt: „Pieter slaat Jan'', — waar Pieter het ongeluk treft, — (nadruk op Pieter).

Hebben wij een vragend of een betrekkelijk voor-naamwoord, dan moet dat vooraan komen, maar hier heeft het Engels op een andere manier een misverstand weten te voorkomen. Men vergelijk de volgende zinnen, waar de dubbelzinnige met een ster getekend zijn:

What picture surpasses Mona Lisa?

What picture does Mona Lisa surpass?

This picture, which surpasses Mona Lisa.

This picture which Mona Lisa surpasses.

*Hvilket billede overgår Mona Lisa?

Dette billede, som overgår Mona Lisa.

Dette billede, som Mona Lisa overgår.

*Welk schilderij overtreft Mona Lisa?

*Dit schilderij dat Mona Lisa overtreft.

Evenals hier in het Nederlands zijn in het Duits de twee laatste zinnen van het Deens samengevallen:

*Welches Bild übertrifft die Mona Lisa.

*Dieses bild, welches die Mona Lisa übertrifft.

De taal die geen enkele onduidelikheid hoeft toe te laten spant met haar meest eenvoudige bouw de kroon, — n.l. het Engels.

VII. SAMENGESTELDE TAALTYPEN

Onafscheidelijk met het casus-systeem dier oude taalperioden verbonden is het bestaan van drie grammatische geslachten. In veel gevallen komt dat met de natuurlijke indeling overeen van „mannelik”, „vrouwelijk” en „onzijdig”, — dat wat geen geslacht heeft. Maar ook slechts gedeeltelijk: dikwels is het grammatische geslacht geheel van het natuurlijke onafhankelijk, als waar in 't Duits *Wald*, *Tisch*, *Stuhl* mannelik zijn, *Feder* en *Ehre* vrouwelijk, in 't Ndl. is *tafel* vrouwelijk, *arm* mannelik. In 't Frans zijn *bois* en *livre* = boek mannelik, maar dit laatste = pond, vrouwelijk, en zo zouden we door kunnen gaan. Soms gaat het grammatische geslacht tegen het natuurlijke in als in Duits: *das Frauenzimmer*, Ndl. en Duits *wijf*, *Weib*, *meisje*, *Mädchen* die onzijdig zijn, — in 't Afrikaans heeft bij *die meissie* de natuur de leer weer overwonnen. *Schildwacht* is vrouwelijk in 't Duits, in 't Frans (evenals *une recrue*!) en in 't Nederl. als een abstractum, maar mannelik in die zelfde taal als de persoon die op wacht staat. Evenals Fr. *sentinelle* betekende schildwacht, eerst de post zelf en daarna pas de persoon, — wat de verklaring van dit speciale geval inhoudt. Maar bij verreweg de meeste voorbeelden moeten wij

erkennen dat het logiese al heel ver te zoeken is.

En dat zo iets het de spreker niet gemakkelijk maakt is van zelf duidelijk. Er doen zich dan ook moeilijkheden van allerlei aard voor: als wij over *het* meisje spreken, en met een voornaamwoord weer op — haar terug moeten wijzen, — of zou men moeten zeggen daar op? 'op het' gaat n.l. niet — dan aarzelen we toch enigszins zoals uit deze zin zelf blijkt. „Dat wijf dat kan ik niet uitstaan” gaat nog, maar een Duitser zal zich twee maal bedenken voor hij van een vrouw als '*der Mensch*' of een man als '*die Person*' spreekt even als een Zweed in wiens taal *människa* vrouwelijk is er niet gemakkelijk toe komt volgens de regelen van zijn paragraaf zoveel van 'haar' als *hon* te spreken, evenals ook het Ndl. hier gelijk in 't vorige geval voor 'n moeilijke keus staat.

In veel gevallen mist men ook sterk een uitdrukking die op de beide geslachten terug wijst. In de Ndl. spreektaal slaat *echtgenoot* op een man zo wel als op een vrouw. Dit is een voordeel vergeleken met de schrijftaal, waar men strikt genomen tot een omschrijving zijn toevlucht nemen zal: Men mag zijn echtgenoot of echtgenote niet verlaten. In de min of meer verstijfde taal komt zo iets altans voor: vergelijk de advertentie-stijl 'Leraar of lerares gevraagd voor het Nederlands' of *Lera(a)r(es)* gevraagd'. Nog vreemder ziet „Secretaris(esse)” er uit. Vgl. „Aan autobezitters(sters)

wordt verzocht" en „De kiezer — onder dezen verzamelnaam de kiezeres niet te vergeten" (N. R. Ct.). Interessant is het geval van een Zweeds taalonderzoeker: Esaias Tegnér. Met het oog op het feit dat de Denen (net als de Ndl. spreektaal) maar één vorm voor *echtgeno(o)t(e)* hebben n.l. *mage* dat èn de man èn de vrouw in betrekking tot de ander aanduidt, slaakte Tegnér de verzuchting dat Zweeds met zijn *make* = de man en *maka* = de vrouw het Deens hier moet benijden. In 't Nederl. zal menigeen die met het persoonlijk voor-naamwoord op een uitdrukking als de bovengeciteerden lera(a)r(es), echtgeno(o)t(e) terug moet grijpen tot een onhandige constructie zijn toevlucht nemen als dat „*hij* of *zij*" — of *hij* (*zij*) — wel moet weten dat zijn (haar) taak niet van de gemakkelijkste zal zijn" of iets dergelijks. Alleen de spreektaal zal daar altans in vele gevallen *-ie* voor gebruiken: (de onderwijzer of onderwijzeres zal weten wat 'ie te doen heeft, wat dan met een halfslachtige verfraaiingspoging dikwels weer tot *die* wordt; *die* is tenminste gemeen-slachtig. 't Engels redt zich met een 'anybody may think as they please" uit een dergelijke moeilijkheid. Een Duitser schreef ergens: „Was Maria und Fritz so zueinander zog, war, dass jeder von ihnen *am anderen* sah, wie *er* unglücklich war", wat goed bekeken eigenlijk nog al komiek werkt. „Wie een misdaad begaat wordt gestraft", levert geen moeilijkheid op,

maar als we door willen gaan, — indien — hij? — zij? — hij óf zij? — gegrepen wordt, dan zitten wij met onze pronomina — wie voelt niet dat als in 't bovenstaande Engels een „als zij gegrepen worden” hier niet dienen kan? Hier heeft de moderne kunsttaal Ido, de ver boven het Esperanto te stellen variant daarvan, al een zeer gelukkige weg ingeslagen, door naast de pronomina voor de verschillende geslachten *il* = hij, *el* = zij, ook een gemeenslachtige vorm (*lu* = hij of zij) in te voeren, en een dergelijke toestand in de wereld der substantiva ook heeft weten te vermijden: in 't Deens wordt *formand* (formeel = 't eng. *foreman*) zo wel voor een mannelike *president* als voor een voorzitter gebruikt, — men is daar nu aan een zin als: „zij is voorman van die vereeniging” gewoon, maar 't stoot toch nog iets alsof een ndl. schrijver zich een „zij is voorzitter” zou veroorloven; terwijl daar „De presidente zeide” heel gewoon klinkt, zal menigeen: „zij was presidente” liever als ietwat pedant vermijden en b.v. een andere constructie als „zij presideerde” voortrekken, maar eigenlijk slaat dat op die ene zitting. En stel U eens in 't Engels voor: *She was chairman*. En nu het werk van de suffragettes het heerlijke resultaat heeft gehad dat ook vrouwen lid van een jury kunnen worden spreekt men (nog niet!) van een „jury-woman”, (zo min als van een *chair-woman*, supra) maar van een „lady-juryman”!

(Galsworthy, *The Silver Spoon*). Dat in de talen van de Germaanse familie levenloze voorwerpen nu eens een mannelik, dan weer vrouwelik of onzijdig zijn, geeft ook aanleiding tot allerlei lastige problemen. En daarom is het een voordeel, al is dat dan ook niet zo héél groot, als een taal zich tot twee beperkt als in 't Frans, maar nog hoger staan hier talen als 't Ndl. wat b.v. de gesproken vormen van 't onbepaald artikel betreft: een man, een vrouw, een huis, of het Engels voor 't bepaalde en 't onbepaalde artikel.

De moeilijkheden in dit opzicht in de oudere taal vertonen zich vooral waar er een adjunkt is b.v. een adjektief, of een pronomen waar dat zich in geslacht, getal en naamval naar het woord moet richten waar het bij hoort. In 't Engels gaat alles hier als van een leien dakje: *my wife and children*, ook 't Ndl. *mijn vrouw en kinderen*, maar 't Frans moet herhalen: *ma femme et mes enfants*. *The local press and committees* maar met herhaling van lidwoord en adj. *la presse locale et les comités locaux.* "To the father and mother maar *au père et à la mère*; zu dem Vater und der Mutter (zum — zur).

Deze eigenaardigheid treedt al zéér scherp in gevallen als de volgende op de voorgrond: vergelijkt men een zin als Latijn *opera virorum bonorum veterum* met de volgende letterlike equivalenten: Oud-engels: *ealra godra ealdra manna weorc*,

mod. Engels *all good old men's works* en 't Ndl. *de werken van alle goede oude mensen*, dan krijgen wij de volgende analyse voor elk woord in 't Latijn: *werk* m.v., nom. acc.; *man*, m.v. mannelik, genitivus; *alle* m.v. genitivus; *goed*, m.v. mannelik, genitivus; *oud*, m.v. genitivus. Het meervoudsbegrip is dus vier keer uitgedrukt, de genitivus ook vier keer, het geslacht 2 keer ¹⁾. In 't Oud-eng. zijn 't m.v. en de genitivus ook elk vier keer tot uitdrukking gekomen, maar het geslacht in 't geheel niet, in 't Ndl. het m.v.-begrip drie keer, de casus maar ééns (van) (van de naamvallen beschouwen we hier alleen de genitivus) en voor het Engels vinden we de ideale toestand dat geen één punt meer dan eens uitgedrukt is, zonder dat de duidelijkheid er ook maar het minst onder lijdt. Matematies kunnen de verschillende manieren om dit alles uit te drukken weergegeven worden door de volgende formule: $anx + bnx + cnx = (an + bn + cn)x = (a + b + c) nx$.

Als Nederlands, Deens, Duits en vooral Engels nu blijken zo te kunnen „parenthetiseren” komen ze te staan buiten de definitie van onze talen die Schleicher opstelde en volgens welke „het ariese

¹⁾ Een voorbeeld met *multorum antiquorum* in plaats van *omnium veterum* geeft het resultaat dat het mannelik geslacht vier keer uitgedrukt is, consequent is de taal dus volstrekt niet. Het is alleen voor 't gemak dat hier voorbeelden uit het Latijn en een paar andere, Germaanse, talen zijn gekozen in zover als die als representanten te gebruiken zijn voor de zelfde ontwikkelingsstadia als Oud- en Middel-engels; het komt dus op 't zelfde neer alsof wij hier stadia in het leven van dezelfde taal genomen hadden. J.

nomen als levend woord nooit een casus-uitgang ontberen kan." Wat hij hier verder over zegt is interessant: „dat het Magyaarse woord dus héél iets anders is dan het Ariese blijkt duidelijk daaruit dat de uitgang bij een reeks woorden van de eerste afgescheurd kan worden om alleen bij het laatste een plaats te vinden: b.v. *a jó embernek* 'dem guten Menschen' (*a* voor *az* artikel; *jó* goed, *ember* mens; *-nek* (nak) zo ongeveer onze datief, in plaats van *az-nak* (annak) *jó-nak embernek* alsof men in 't Grieks *ta agatho anthrôpôi* zou willen zeggen"; in de Ndl. schrijftaal zou men tot zekere hoogte hier *de lief mensen* (inpl. van *den lieven mensen*) kunnen vergelijken, in verband waarmee het dan interessant kan zijn op te merken, dat de Kollewijnianen met hun *de lieve mensen* al een klein stapje verder op die weg hebben afgelegd, — de volgende stap zal zijn evenals het Afrikaans *de n* bij *mensen* weg te laten. Maar om tot het Hongaars terug te keren: „de voor 't substantief staande bepaling (adj. pron. enz.) staat altijd in de zuivere stamvorm, de meervouds- en kasusuitgangen worden daar niet aan gehangen. Zo zegt men b.v. *Hunyady Mátyás magyar királynak*, aan de(n) Hongaars(ch)e(n) Koning Mathias Hunyady, — *-nak* doet hier dienst voor alle voorafgaande woorden. Iets dergelijks zien wij ook bij de woorden die met de hulp van de conj. *en* verbonden worden."

Hier valt Ndl. tot zekere hoogte (evenals Deens)

maar vooral ook Engels samen met een der sterkst ontwikkelde en meest karakteristieke trekken van een der agglutinerende talen. Evenals bovenstaand „de werken van alle goede mensen” schrijven wij: „De Koningin van Saba’s ondervinding” en zeggen wij zelfs ook: „Adam en Eva’s vlucht uit het Paradijs”. Maar het Engels gaat verder: „all good old men’s works”, „Beaumont and Fletcher’s plays”, „somebody else’s turn”. Vgl. ook „de Koning van Denemarken zijn positie”. Van de vroeger verschenen zeer uitvoerige historische verklaring van dit verschijnsel. (Progress in Language, Chapters in English) zal hier een kort uittreksel moeten volstaan.

In het oudste Engels is -s een kasusuitgang gelijk alle andere in de flectietalen. Die s vormt als de andere uitgangen met de andere bestanddelen van het woord een onafscheidelijk geheel waarbij het in vele gevallen moeilijk of onmogelijk is te zeggen wat de kern van het woord is en wat de uitgang. Niet alle woorden hebben dat genitief-teken, vele duiden dat begrip op een andere manier aan — „de Koningin *van* Nederland”. Wat het gebruik betreft, dat is vrij ingewikkeld, een geheel vaste regel voor de plaats van de genitivus is dan ook niet te geven. En in de loop der tijden worden we zo getuige van een streven naar grotere regelmaat en vastheid. De zogenaamde partitieve, objectieve en bedrijvende (deskriptieve) genitieven (waar

de gen.-vorm gebruikt wordt om een deel van iets, een voorwerp of een beschrijving aan te geven) gaan grotendeels teloor; de gen. wordt geregeld vóór het woord gezet waar die bij hoort; onregelmatige formaties verdwijnen, met 't gevolg dat de *s* als de duidelijkste het meest op de voorgrond treedt en het rijk langzamerhand alleen krijgt. Waar een reeks bij elkaar horende uitdrukkingen in de gen. moeten staan, moest vroeger een woord dat in de vorm tonen (ofschoon de vormen van elkaar konden verschillen): dus b.v. *anes readan mannes* a.g.s. = 'van een rode man', *thære godlican lufe* 'van de goddelijke liefde', *ealra goda manna weorc*, enz. Tegenwoordig is de overal optredende *s* veel onafhankelijker en kan van het hoofd-woord gescheiden zijn door een bepaling, een bijwoord als *else* b.v. of door een groep als *the king of Denmark's power* en zelfs na een lange woordgroep is, zo als wij zagen één *s* genoeg. Hier valt dus enkele eeuwen lang het volle daglicht op het proses: de oude flexie met haar onafscheidbare woorden en uitgangen en haar ingewikkelde regels voor de positie van de bepaling zien wij voor onze ogen geleidelik de plaats ruimen voor een regelmatiger en gemakkelijker systeem, waar wij de uitgang een onafhankelijk leven zien gaan voeren, zo dat die op gelijke voet komt te staan met de elementen in de agglutinerende talen of zelfs met de zogenaamde „lege woordjes" van de Chinese grammatika. En de ontwikkelings-

lijn is presies de tegenovergestelde van die welke de vroegere wetenschap voor onze talen in de voorhistoriese periode aannam.¹⁾

Het Engels heeft zich dus grotendeels van de regels der 'congruentie' ('concord') weten te ontdoen, volgens welke de ondergeschikte woorden in getal en naamval met de hoofdwoorden overeen moesten stemmen. Waar zulk een gedwongen overeenstemming nog te vinden is, moet die zonder twijfel beschouwd worden als een overblijfsel van een primitieve drang tot verduideliking die niet streng noodzakelijk is. Deze veronderstelling wint in waarschijnlijkheid als wij in de zeer primitieve Bantoe-talen van Zuid-Afrika dergelijke verschijnselen in grote bloei zien, wat we met enige voorbeelden van de taal der Zoeloe's uit de oude grammatika van Bleek aan zullen tonen.

'Een mens' heet *umuntu*. Nu moet elk woord of elke klank in dezelfde of een volgende zin welke ook maar enigszins met *umuntu* in verband staat in zijn begin een soort 'herinnering' aan het eerste deel van *umuntu* vertonen, b.v. *u* of *mu* of *w* of *m*; er

¹⁾ Interessant is het dat Lambert ten Kate (zie hierboven de noot over hem bij Hfdst. I.) reeds deze „group genitive opgemerkt had en het commentaar dat hij er aan vastknoopt; zie De Vooys II. p. 70 n 2: Ten Kate vergelijkt Hendrik de Vierdes ontwerp met Henrici Quarti Consilium en zegt: „onze eenvoudige vorm is volstrekt niet minderwaardig want bij de Romeinen is 't waerlyck of elk lid van brok tot brok in de hersenen moet ingestampt worden.”

De jongste opmerking over deze constructie staat nu in Maal og Minne, Norske Studier, 1926, heft 3; Seip over Mit Liv og Levnets Historie.

zijn daar bepaalde regels voor. In 't Engels kunnen wij die 'reminders' noemen — 'herinneringsklanken' in het Nederlands, of zo hier een technische uitdrukking, niet één in algemeen gebruik, wenselijker wordt geacht: 'herinneraars'. Een zin als: „Onze mooie man vertoont zich, wij hebben hem lief”, luidt nu als volgt (de 'herinneraars' zijn kursief gedrukt):

umuntu wetu omuchle uyabonakala sim-tanda (1)
man ons mooi vertoont zich wij hebben lief

Met een meervoud als *abantu* krijgt de zin een volkomen verschillend aanzien:

abantu betu abachle bayabonakala sibatanda (2)

Nu nog een paar zinnen met *ilizwe* land, *amazwe* landen, *isizwe* natie, *izizwe* naties, *intombi* meisje, *izintombi* meisjes:

ilizwe letu elichle liyabonakala silitanda (5)

amazwe etu amachle ayabonakala siwatanda (6)

isiszwe setu esichle siyabonakala sisitanda (7)

izizwe zetu ezichle ziyabonakala sizitanda (8)

intombi yetu enchle iyabonakala siyitanda (9)

izintombizetuezinchle ziyabonakala sizitanda (10)

meisjes onze mooie vertonen zich wij hebben lief ¹⁾

Met andere woorden: elk substantief hoort tot een van de 16 bepaalde klassen, waarvan sommigen 't enkelvoud, andere 't meervoud aangeven,

¹⁾ De verandering in de *anlaut* van de herinneraar bij het adjectief komt door een oorspronkelijke samenstelling met de „relatief-partikel” *a*, waarbij *au* tot *o* werd en *ai* tot *e*. De getallen tussen haakjes verwijzen naar de nummers van de klassen bij Bleek. J.

maar elke klasse heeft haar eigen kenmerk. In de volgende zin zien wij zelfs twee herinneraars bij hetzelfde werkwoord, een van het subjeet in de zelfde zin en een van dat in een voorgaande zin: *ukutanda kuetu okukulu kuyabonakala, abantu liefde (de) onze groot vertoont zich mannen BAKubona sikubonakalisa.* (15)

(die) zien laten wij zich tonen.

een zin die ook nog op een andere manier toont over welke hulpmiddelen die taal beschikt: *tanda liefhebben, ukutanda liefde, bona zien, bonakala zich vertonen, bonakalisa, zich laten vertonen.*

Men ziet dat adjunkten als *ons, mooi*, van vorm verschillen al naar mate van het woord daar ze bij horen; in het „Onze Vader” heeft b.v. (dijn, dus enkelvoud) de volgende vormen: *lako (igama, naam voor iligama, 5), bako ubukumkani, rijk 14) yako, (intando, wil 9)*. Interessant zijn ook de vele vormen waardoor het genitief begrip van het zelfde woord uitgedrukt kan worden, — daarvoor gebruikt men n.l. de ‘herinneraar’ van het woord waar de gen. van afhangt, *plus* de relatiefpartikel *a* (die met de volgende klank verbonden wordt), dus b.v. van *inkosi*, hoofd (van een stam), koning: *umuntu wenkosi*, des Konings man (1; we = w

+ a + i)

abuntu benkosi, des Konings mannen (2)

ilizwe lenkosi, des Konings land (5)

amazwe enkosi, des Konings landen (6)

isizwe senkosi, des Konings volk (7)

ukutanda kwenkosi, des Konings liefde. (15)

Hier valt de overvloed van herinneraars bizonder op, waar die bij alle bestanddelen gebruikt worden die op een zeker woord terug gaan. Maar — zegt Bleek — niemand zal zich daarover verbazen die de literaire voortbrengselen van zulke primitieve volkeren kent en weet hoe die er uitzien

„With their frequent repetitions
And their wild reverberations”

en hij citeert een interessante opinie over hun grote betekenis van Livingstone: Elk onderdeel van een uiting geven ze kracht en klaarheid en voorkomen alle mogelijke twijfel over wat het woord wil zeggen. Zo zijn die herinneraars een middel om door een enkele lettergreep of zelfs klank goed in te prenten wáár men 't over heeft, wat b.v. onze juristen alleen kunnen bereiken door door het steeds weer herhaalde 'de eiser', 'de gedaagde', 'de eiser, de gedaagde' enz. of door onhandige omschrijvingen als „de hierboven genoemde persoon of het reeds besproken stuk” of iets dergelijks.

Iets wat tot zekere hoogte met deze herinneraars te vergelijken is, vindt men in de taal der minder ontwikkelden, waar die oneindig veel meer dan in het beschaafd met dergelijke herinneringswoorden — in dit geval geen klanken — op het hoofdidee teruggrijpen, — als in 'he says', don't,

says he. ¹⁾ „'k Was bij de akkedemie gekomme en 'k stond 'n sigaartje te roke en 'k zeg zo tege me zellevers, 'k zeg: zou ie nog nie komme, zeg ik. Wel nee, zeit me vrouw, bin je mal. En net da'k da zeg, voel'k 'n lelike stomp in me rug. 'k Zeg, nou, wie is dat nou, zeg ik" enz. De verklaring is duidelijk: hij die zo als zoo'n man uit 't volk als deze spreker, nog niet geleerd heeft zijn gedachten in letterlike zin bij elkaar te houden, zo iemand heeft zich zijn onderwerp in de herinnering terug

¹⁾ Deze passage is een verkort toevoegsel van de bewerker uit een artikel Taalverval of Taalontwikkeling (Taal en Letteren 1895) naar aanleiding van Jespersen's „Progress in Language" geschreven.

Vgl. Eng. says I, says he, quoth I, quoth he, quoth'a, — zelfs *ko I, ko she* enz., als in Udall's Ralph Roister Doister (III, 3). Zie hieronder.

Uit Verdam-Stoett, blz. 113, *n*, zie ik dat Dr. W. de Vries in een mij ontoegankelijk „Programma" over een ander soort „herinneraars" gehandeld heeft, welke hij herhalingsconstructies" noemt (een naam die op zichzelf ook voor onze „reminders" zou passen, maar nu verwarring zou scheppen), als b.v.: „ze wisten het bij hen thuis wisten ze het al lang". Die komen reeds in het Mnl. voor: „doe dede hi den oversten van der stat, die daar sijn ondersaat was, dede hi enen stok nemen." Hiermede is misschien een constructie als het 16de Eeuwse Engelse „I cannot I" te vergelijken (die aan het Noors ontleend is, of nog een Noorse wending als „ik wil de bergen in — wil ik: Nej! jeg vil op paa fjeldet og i skogene, — *vil jeg*" (Naar vi døde vaagner). Vgl. ook constructies als: „He's a patient sort of chap, is old Jim" (St. John Hankin The two Mr. Weatherby's, p. 31) en „Il semblerait que le Dieu de la Bible qu'on se plaît à peindre comme . . . , que ce Dieu *dis-je*" en 't welbekende Hollandse 'ik herzegge'.

Volgens Prof. De Vooys (Nieuwe Taalgids 23, p. 70 *n*, heeft reeds Lambert ten Kate (zie boven) onze herinneraars opgemerkt.

Een constructie in 't Ndl. die wel is waar enigszins aan 't gebruik van 't Eng. *do* als hulpwerkwoord herinnert bij vragende ontkennende of emfatiese zinnen, maar toch waarschijnlijk eerder hier bij de behandeling der „herinneraars" vermeld moet worden, vindt men misschien reeds geïllustreerd door „Wat doe je daar ook te roken?", maar vooral door: „Rijk worden doe ik zeker niet", „En luisteren dat ze deden!"

te roepen, het vast te houden om de „draad van zijn verhaal niet kwijt te raken”. Voor zo iemand zijn die herinneraars al even noodzakelijk, altans gewenst, als de herinneringsklanken in de Bantoe-talen, maar evenals daarvoor geldt de objectie van Bleek tegenover Livingstone voor de ‘zeit-ies’ en ‘zeg-iks’ dat ze even lastig en zwaar en onhandig zijn als de herhaaldelijke uitgangen zoals in *multorum bonorum virorum*, hoe nodig ze de tijdgenoten van Cicero ook voorkwamen.

VIII. VRIJE EN GEBONDEN WOORD- ORDE

Meer dan eens hebben wij al de vraag aangeroord van de woordorde en wat die voor de vereenvoudiging van de Taal betekent. Het zal nu geraden zijn daar eens wat langer bij stil te blijven staan en er systematies op in te gaan. In het algemeen mag men zeggen, dat bij de jongere taalstadia de woordorde regelmatig is, — in de oorspronkelijker talen lijken de woorden wel eens als op goed geluk ergens heen gesmeten te zijn. In het Sanskriet, het Grieks en het Latijn vinden wij heel wat dat van een gezichtspunt uit wanorde genoemde moet worden, — vrijheid van een ander standpunt uit. (Zie de eerstvolgende noot.)

Neem b.v. de onderlinge betrekking van onderwerp en praedikaat. Nu eens staat het onderwerp voor het praedikaat, dan weer eens omgekeerd. Later treedt de neiging meer op de voorgrond om het onderwerp altijd eerst te zetten, vóór het werkwoord en daar deze woordorde niet alleen in de meeste Europese talen te vinden is maar ook b.v. in het Chinees en andere talen die zo ver van de onze afstaan dat men aan ontlening niet kan denken, kan het schijnen alsof juist die woordorde in de menselijke natuur wortelt. Maar nu is het een feit dat die zelfde woordorde in veel van de

Ariese talen juist niet voorkomt en wij moeten dus besluiten dat die alleen voor de ontwikkelde menselijke gedachte natuurlijk is.

Doch ook elders vinden wij overblijfselen van de andere woordorde; maar het is van belang dat de gewoonte zich vast is gaan zetten als een soort van plaatsvervangend onderwerp een op zichzelf niets zeggend woordje te gebruiken in die gevallen, waar wij gewoon zijn het werkwoord vóór het onderwerp te plaatsen, „*er* komt een tijd dat . . .” „*there comes a time when . . .*” „*es kommt eine Zeit wo . . .*” „*il arrive un moment où . . .*” Waar, als in het Vlaams (onder de invloed van het Frans?) de uitdrukking van dit „plaatsvervangend onderwerp” weg blijft, klinkt dit voor een Noord-Nederlands oor foutief: „Waren aanwezig de Minister enz.”, — „Ontbreken nog de begrootingen van”, enz. Hier zou een Nederlander het werkwoord nà het onderwerp zetten.

In de Keltiese talen zette men van ouds het werkwoord gewoonlijk eerst, maar nam dan meer en meer de gewoonte aan een soort inleidende beschrijving te beginnen als „(het) is de man die komt” in plaats van „komt de man” en zo kwam men langs een omweg toch weer tot de woordorde: subjekt (de man) — werkwoord (komt). Vgl. fr. „*C'est ce qu'on dit*” met „dat zegt men” en met een zo even gehoord Vlaams zinnetje: „est zuu da ge nen gide hept”, letterlik: „is het alzo

dat gij een guide (des chemins de fer) hebt?" En de samenhang waarin dit gehoord werd sloot volkomen de mogelijkheid uit dat het een emfatiese vraag zou zijn als in 't Ndl. beschaafd: „is 't werkelijk waar dat gij" enz. Het stond eenvoudig voor: „Hebt U een reisgids"? Zie hieronder.

In het Hollands, Duits en Deens treft men hier een belangrijke uitzondering: zodra de zin met een ander woord dan het onderwerp begint — een bepaling of het object, — laat men eerst het werkwoord volgen en dan pas het onderwerp. Dus b.v. „gisteren kwam het schip"; de brief heb ik gelezen; aan het meisje heb ik die brief gegeven, niet aan de jongen." Het werkwoord staat dus altijd nummer twee en wordt dus feitelijk het middenpunt van de zin. Die zelfde regel bestond in het oud-Frans en in het oudere Engels, waarvan nog sporen te vinden zijn in zekere ingeschoven zinnen als de spreker aan te geven is, vgl. het boven in een andere samenhang geciteerde 'says he, quoth he' 'quotha', en na bepalingen van een zekere lengte: „Tegen de avond zullen de geluiden sterker te voorschijn treden", „About this time died Queen Elizabeth", waar de omzetting eigenlijk een ezelsbruggetje is om een plotseling eind met een kort woord als *stierf* te ontgaan. Maar afgezien hiervan is zulk een constructie al héél algemeen in 't Engels. Bij verschillende schrijvers waar de beide gevallen geteld werden, varieerde het percentage van 82

in Macaulay's proza, en 83 in Swinburne's poëzie, tot 97 in Pinero's proza, voor de orde: subjekt, werkwoord, objekt. Voor 't Duits en 't Deens waren de getallen veel lager. Op een willekeurig gekozen bladzijde van de eerste de beste Ndl. tekst die op dit ogenblik zelf onderzocht kon worden, (Taal en Letteren, 1895, blz. 15) vind ik drie constructies met die gewone orde: subj. w.w. obj. en vier met de inversie.

De orde: w.w. vóór het onderwerp wordt in veel talen in wenszinnen en de gebiedende wijs gebruikt en vooral in vragende zinnen. Maar zo als wij zagen, was die vorm aan dergelijke zinnen niet van meet af eigen. Zonder dat de vorm van de zin daar enige vaste rol in speelde kon een vraag uitgedrukt worden hoofdzakelijk door de intonatie: een stijgende toon op het vraagwoord óf bij het eind van de zin. Natuurlijk is dat nu nog het geval, dikwels is die stijgende toon zelfs het enige waar men de vraag aan herkent: „Gisteren?” „Henri te Kopenhagen?” Maar hoewel er dus zulk een natuurlijke manier bestond om de vraag aan te geven en hoewel aan de andere kant de woordorde waar het werkwoord vooraan stond ook bij niet-vragende zinnen te vinden was, kwam er toch langzamerhand een soort van verband tussen die twee voorwaarden en men kreeg meer en meer de indruk dat de zin altijd vragend was, waar het onderwerp achteraan stond. De stijgende toon werd zo min-

der noodzakelijk en minder karakteristiek bij „Komt Jan?” dan bij „Jan komt?”

Dat brengt ons nu tot een vaste woordorde om een vraag aan te duiden; maar te gelijk daarmede komt de gewoonte op om het eerst aan het onderwerp te denken en die twee prinsiepes komen tot zekere hoogte met elkaar in botsing. In zekere gevallen komt er zo een eigenaardig *compromis* tot stand: formeel zegeviert de woordorde voor de vraag, maar het werkwoord, d.w.z. het werkwoord dat de doorslag geeft wordt toch na het onderwerp geplaatst. Shakespeare kon nog schrijven: „Came he not home to-night?” (Rom. and Jul. II, 4, 2) maar nu heet het „Did he not” of „Didn't he come home?” en dat hulpwerkwoord is nu overal nodig waar een overeenkomstige woordorde al niet tot stand is gekomen door andere hulpwerkwoorden als „Will he come? Can he come?” enz. Waar een vragend voornaamwoord als subjeet fungeert is er geen hulpwerkwoord nodig omdat daar het onderwerp eerst komt en men op die manier van zelf de normale woordorde krijgt: „Who came there? What has happened?” Maar waar het voornaamwoord het objekt representeert, is *do* weer nodig om het evenwicht tussen de twee prinsiepes te herstellen: „Whom did you see?” „What does he say?”

In het Nederlands hebben wij niets wat hier *volkomen* mee overeenstemt, in 't Deens gebruikte

men daarentegen vroeger een oorspronkelijk hulpwerkwoord *mon* (toen met de infin. gekonstrueerd: „*mon han komme?*”) als een vraagvorm, waar men nu *mon* presies als het Ndl. *of* als een vraag-partiekel gebruikt: *mon han kommer* — of hij komen zou?, — dit *of* komt dus niet geheel met het Eng. (en Deens) overeen, — maar toch wel iets: het dient b.v. ook om het subject weer zijn normale plaats vóór het w.w. in te doen nemen.

Op een overeenkomstige constructie in het Frans werd hierboven al in 't voorbijgaan gewezen, — maar er zijn er twee die zulk een compromis tussen de vraag-orde en de normale orde te weeg brengen. In „*Est-ce que Pierre bat Jean?*” representeert het (zin)ledige *est-ce que* de eerste en *Pierre bat* de tweede woordorde. En in „*Pierre bat-il Jean?*” hebben wij het weer op een andere manier uitgedrukt: hier wordt het echte onderwerp vooraan gezet en het schijn-onderwerp achter het werkwoord. Maar hier als in 't geval van het Deens *mon* en tot zekere hoogte zo als wij zagen: het Ndl. *of*, heeft dit tot het ontstaan van zulk een „ledig” woord geleid, want feitelijk is *est-ce que* behalve in spelling misschien één woord geworden (men zal opmerken dat *est-ce* niet van tijd-merk verandert, b.v. tot *sera-ce* of zo iets in: *est-ce que Pierre battra Jean?*). En in de gesproken taal is er zelfs op deze wijze een ander 'ledig' woord ont-

staan n.l. *ti*. (Zie hoofdstuk X, over de „ledige” woordjes in het Chinees.)

Dit zit zo in elkaar. In een vroegere periode was *t* van de 3 pers. (amat) stom geworden (*il aime*) na een vokaal, op een tijd dat het nog na een consonant uitgesproken werd: b.v. in *est*, *fait* (*fact* voor *facit*) etc. Van *est-il*, *fait-il* werd die *t* door analogie op andere vormen overgebracht: *aime-t-il* in pl. v. *aime-il*. Tegen het eind van de Middeleeuwen werden de meeste eind-consonanten stom, behalve waar ze door een vokaal gevolgd werden in een volgend woord dat nauw met het vorige verbonden was. M. a. w.: terwijl *t* stom was in zinnen als „Ton frère dit”, „Tes frères disent” blijft die uitgesproken in de vraagvormen: „Ton frère dit-il”, „Tes frères disent-ils”. En aangezien de eindconsonanten van *il* en *ils* ook al in de gewone uitspraak stom waren, zelfs in het Frans beschaafd, wordt de klank-combinatie *ti* feitelijk als het enige verschil gevoeld tusschen vragende en niet-vragende zinnen, wat de volgende fonetische reproductie duidelijk zal maken: [lœr fræ'r di — lœr fræ'r di ti?] en [te fræ'r di'z — te fræ'r diz ti?]

De volgende schrede is nu dat het taalgevoel dit *ti* als een gemakkelijk middeltje aangrijpt om in 't algemeen een vraag aan te duiden: men voelt niet meer waar het van daan komt en voegt het dus b.v. ook achter een vrouwelijk onderwerp: „Ta

soeur dit-il? en zelfs in de eerste pers. enk. en m.v.: „Je dis-ti? Nous disons-ti”. Uit Maupassant: Je vous fais-ti tort? En dat hier *il* = hij, niet meer herkend wordt, bewijzen spellingen als „C'est y pas vrai?” „Je suis t'y bête!” „C'est-y vous monsieur de l'Academie qui va avoir cent ans?” (Daudet). Dat wij ons hier zo lang bij opgehouden hebben, vindt zijn rechtvaardiging in de wens om aan te tonen niet alleen hoe bijzonder interessant die kwestie van de woordorde is, maar ook omdat dit probleem een eigenaardig licht werpt op de vraag welke merkwaardige omwegen een taal soms gaat om nieuwe grammatische vormen te ontwikkelen.

Wij hebben al gezien dat de woordorde: het onderwerp eerst en dan het werkwoord ook in wens-zinnen voorkomt, niet alleen bij vraagzinnen. Maar hier vinden wij ook pogingen tot een compromis, b.v. met het optatieve hulpwerkwoord: „Moge dit zo zijn”, — „may she be happy”! Even als in 't Deens *Gud give det* tot uitdrukking van een wens gebruikt wordt, zeggen wij *God geve het*, maar terwijl het Deens dit tot een wenspartikel samentrekt (waar slechts weinigen de oorspronkelijke woorden in herkennen): *Gid* en dit met de derde persoon construeren: *Gid han kommer*, is het Ndl. niet verder dan een constructie met een *dat*-zin gekomen: *God geve dat hij kome*. Maar even als in 't Engels waar *Let us go* in pl. van

het verouderde *Go we* getreden is, zegt men nu in 't Ndl. bijna uitsluitend: Laten we gaan (zelfs verschrompeld tot 'laneme') — in pl. van 't deftige, ouderwetse „laat ons gaan” voor een vroeger: Gaan wij, — Deens *La(d) os gaa*, vroeger *gaa(e) vi*. Ook hier werken de twee tendensen voor de woordorde elk in zijn richting, met het gevolg dat de ene formeel zegeviert en de andere in feite.

Wat wij hier nu met betrekking tot de plaats van subjezt en w.w. hebben zien gebeuren, is slechts een enkel moment in de ontwikkeling die tot een vastere woordorde over de gehele lijn geleid heeft: het adjunkt komt vlak voor het bepaalde woord te staan, een ondergeschikt adverbium vlak voor het woord dat het bepaalt, waardoor dat adverbium dikwels feitelijk als praepositie het woord gaat regeren, het objekt komt na het w.w., — als er twee zijn komt het indirekte objekt (datief) eerst: „de grootmoedige Engelsen hadden Zuid Afrika al spoedig zelfbestuur gegeven.” Op details kunnen wij nu niet ingaan, maar moeten dadelik de belangrijke vraag beantwoorden:

Welk verband bestaat er tussen een vrije woordorde en een ingewikkeld flectie-systeem? Hoe komt het dat het slijten der vormen bij de historische ontwikkeling hand in hand gaat met een steeds vaster wordende woordorde? Is dat toeval — staan die twee verschijnselen in geen verband met elkaar of is het hier een kwestie van oorzaak en gevolg?

En in dat geval: Wat is dan de oorzaak, wat het gevolg?

Men zal bij enig nadenken wel spoedig inzien dat er wel degelijk sprake is van een oorzakelijk verband en ook dat de veronderstelling onmogelijk juist kan zijn die men dikwels geopperd kan zien dat de buigingsuitgangen eerst in verband met zekere klankveranderingen verdwenen en dat toen de vaste woordorde er bij ter hulp moest komen om het verlies van de uitgangen als 't ware te vergoeden. Zulk een hypothese brengt ons tot het onderstellen van een tussenperiode waarin de taal niet te begrijpen was en dus prakties onbruikbaar, wat absoluut onaannemelijk is. Integendeel moet de vaste woordorde eerst opgetreden zijn, — die is het natuurlijk gevolg van een langzaam aangroeiende ontwikkeling en toenemende geestesrijpheid die maakt dat de gedachten niet meer in dolle wanorde de hoorders naar het hoofd geslingerd worden. Als er vroeger een neiging kon bestaan voor dat soort lucht-uitstoten die volgens de taalonderzoekers hun uiting vonden in wat ze de wetten der eind-klanken noemden, kon zulk een tendens zich moeilijk in de practijk uiten, zolang die uitgangen nodig waren om te tonen welke woorden bij elkaar hoorden; de taal zou dan heel wat minder verstaanbaar zijn geworden. Maar zo dra elk woord stond waar het hoorde, was het geen ongeluk als de uitgangen minder en minder door vormverschil

uit elkaar gehouden werden om naderhand zelfs geheel te verdwijnen.

Om het door ons ingenomen standpunt duidelijk te doen uitschijnen, zal men hier enkele sterke uitdrukkingen gebruikt vinden die men niet al te letterlik op mag vatten, als of die veranderingen zo maar alle op eens plaats gegrepen hadden: eerst treedt overal een vaste woordorde op en dan vallen vallen de uitgangen weg. Natuurlijk is de toestand in werkelijkheid heel wat minder eenvoudig geweest; men kan zeker niet een of ander probleem, b.v. dat van het wegvallen van *-m* of *-n* bij de kop pakken en zeggen: toen en toen konden die wegvallen want toen waren ze als kasus-uitgang overbodig geworden omdat het objekt juist toen altijd na het werkwoord kwam. Zo schematies is de wereld nu eenmaal niet. En toch moet de hier verdedigde opvatting juist zijn. Neem b.v. eens de romaanse *-s*. Door zekere uitlatingen van Cicero en anderen weten wij dat er in hun tijd in het Latijn een sterke neiging bestond om de *-s* aan het eind van een woord niet uit te spreken, maar dit werd toch niet algemeen, de oorzaak zal wel geweest zijn dat die *-s* nog te dikwels de nodige kasus-relatie aanduidde en dus nog niet gemist kon worden in een taal waar de woordorde nog zo vrij was als in het Latijn. Men probere maar eens in een latijnse passage alle eind-*s*-sen weg te laten en men zal zien dat het er niet makkelijker door wordt. En daarom

bleef de s nog, maar de woordorde werd langzamerhand vaster en toen nu naderhand, in de romaanse talen de drang om die -s weg te laten zich weer liet gevoelen, ja, toen was er geen 't minste bezwaar meer en zo is die s toen langzamerhand verdwenen, eerst in het Italiaans en het Roemeens, later in het Frans, waar dit tegen het eind der middeleeuwen gebeurde, en waar de s zelfs nu nog in enkele gevallen bewaard is, in het Spaans is die pas aan het eind van de 19de en het begin van deze eeuw begonnen weg te vallen.

Maar als dan de vaste woordorde de weg voor de vereenvoudiging van het klanksysteem en de buigingsuitgangen gebaad blijkt te hebben, wat een winst voor de taal betekent, dan hebben wij daardoor al een antwoord op onze tweede vraag of de vrije of gebonden woordorde het best is en of de daarbij gekonstateerde verandering als vooruitgang gekenmerkt mag worden.

Wat de plaats der woorden voor een goed stilist betekent, weet en vat een ieder, maar wat de stijl is voor de eenling, dat zijn voor de natie de algemene wetten der taal. Wanneer Schiller zegt:

Jeden anderen Meister erkennt man an dem was er

[ausspricht,

Was er weise verschweigt, zeigt mir den Meister

[des Stils —

moeten wij die taal ook het hoogste stellen, die ons toelaat datgene te „verzwijgen” wat in andere talen

slechts met moeite uitgedrukt moet worden, of steeds en steeds weer (*multorum virorum antiquorum*). Is er wel iets in de taal den „*homo sapiens*” meer waardig dan de faculteit om vier verschillende betekenisverschillen in zinnetjes als de volgende te leggen: Piet slaat Jan — Jan slaat Piet — slaat Piet Jan? — slaat Jan Piet? Er is hier een aardig punt van overeenkomst met de scherpzinnige wijze waarop de Arabieren de getallen uitdrukken: 234 is heel iets anders dan 324 of 243 of 432, het begrip ‘honderd’ en ‘tien’ wordt hier prachtig uitgedrukt alleen door de volgorde, niet massief als in het systeem der Romeinen: MDCCIX. Door een uiterst eenvoudig middel krijgt men een maximum van duidelijkheid.¹⁾

Misschien zal men hier met de objectie voor den dag komen, dat vrijheid in de woordorde toch een groot voordeel moet zijn? Ik zou willen vragen of hier niet als zo dikwels het gevoel gevangen wordt genomen door een qualificatie die op zichzelf beschouwd zeker op alle simpatie aanspraak moet maken; kan het verstand wel een geheel nuchter

¹⁾ Wat het verschil tussen vaste en vrije woordorde betekent ziet men duidelijk waar men een typies Latijnse zin met zijn vrije orde woord voor woord in een Germaanse taal overbrengt: b.v. „Waarmede eens is doortrokken nieuw zal bewaren de geur de pot lang” wat menigeen slechts met behulp van het origineel duidelijk zal worden: „*Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu.*” En hoe verbijsterend die vrijheid werken kan blijkt duidelijk uit het zeker niet klassieke maar toch echt Latijnse opschrift van het Valkhof te Nijmegen: „*Hic stetit hic frendens aquilas, hic lumine torvo Claudius ultrices videt (sic) adesse manus.*”

oordeel vellen waar het woord vrijheid op het gevoel werkt? Zeker is vrijheid in heel veel opzichten het ideaal, maar daaruit volgt nog niet dat dit altijd en dus hier ook het geval *moet* zijn en even min als wij ons hierboven door de uitdrukking *vormrijkdom* hebben laten verleiden, mogen wij hier de slaaf van een woord worden. Als wij het eens alleen maar anders uitdrukten en vroegen of orde of *wanorde* beter is? Natuurlik voelt de spreker het als een *dwang* zekere vaste regels van woordorde te moeten volgen, maar als hij het nu de hoorder zo veel gemakkelijker maakt en dus zijn doel beter bereikt om verstaan te worden, dan is hier ook uit dit oogpunt orde zeker wel in het belang van beide partijen? Afgezien van het feit dat hij daardoor een andere *dwang* kwijtraakt, die van een veel omslachtiger en moeilijke wijze van uitdrukken, met allerlei uitgangen en 'herinneraars'.

Wil men nu ten voordeel van de vrije woordorde op het belang van de dichters wijzen, dan bedenken men ten eerste dat wij niet alle dichters kunnen zijn, — het geval van de velen die gelijk de „bourgeois gentilhomme” in Molière prosa spreken zonder dat te weten is toch wel van meer gewicht dan de enkele benijdenswaardige stervelingen die een leesbaar vers af kunnen draaien „het zijn niet alle dichters die lange verzen smeden”. Bovendien: een nauwkeurig onderzoek zal hoogst waarschijnlijk tonen dat die poeten welke het meest van de omge-

keerde verouderde woordorde gebruik maken, niet de grootste dichters zijn en vooral dat in die talen welke de woordorde als grammaties middel gebruiken, ook nog zo veel maniertjes in zwang zijn om die dwang te neutraliseren door het gebruik van partiekels, zinsverbindingen, passieve vormen enz. dat een taalvirtuoos (en dat moet een dichter toch zijn) zeker in dit opzicht geen moeilijkheden zal ondervinden.

De beweging in de richting van een vaste woordorde zal dus zonder twijfel een voordeel blijken geweest te zijn, direkt zowel als indirekt. En het gebruik van de woordorde in plaats van buigingsuitgangen betekent een overwinning van den geest op de stof.

* * *

Hier kan nu een samenvatting van de verkregen resultaten op zijn plaats zijn. Wij hebben de vroegste perioden van de door ons onderzochte West-Europese talen met de tegenwoordige toestanden vergeleken en gezien dat ze zekere trekken gemeen hebben tengevolge waarvan wij de grote lijnen hebben gevonden in de richting waar in de taalverandering gaat en wij hebben de gronden aangevoerd die er voor spreken dat die veranderingen, welke in de loop der tijden opgemerkt werden, over het algemeen het werk van spreker en hoorder verlicht hebben, zo dat wij het recht hebben in plaats van over Taalverval, van Taalontwikkeling

ling te spreken. De punten waar de nieuwere perioden duidelijk tonen boven de oudere te staan zijn de volgende:

1. De vormen zijn gewoonlijk korter, zo dat ze minder eisen aan de arbeid der spieren stellen en minder tijd vragen dan de vroegere vormen.

2. Er zijn veel minder vormen, zo dat er minder eisen aan het herinneringsvermogen gesteld hoeven te worden.

3. Hun vorming zelf is niet alleen veel regelmatig, maar

4. Hun syntaxis vertoont ook veel minder onregelmatigheden.

5. Hun meer abstrakt en analytisch karakter geeft groot gemak aan de uitdrukking door een massa verbindingsen en constructies mogelijk te maken waar vroeger geen sprake van kon zijn of die tegen de spraakgewoonten streden.

6. De lastige onhandige herhalingen, het gevolg van de regels voor overeenstemming tussen woorden met hun bepalingen, worden meer en meer overbodig.

7. Door de vaste woordorde wordt een duidelijke, ondubbelzinnige opvatting verzekerd.

Deze voordelen zijn niet op eens gewonnen en er is groot verschil bij de onderscheidene talen met betrekking tot de snelheid waarmede ze zich in de aangegeven richting bewogen hebben: Hoogduits staat b.v. in veel opzichten achter bij Plat-

Duits, het Nederlands is veelal lang zo ver niet als het Afrikaander-Hollands, het Deens heeft in zekere opzichten het Zweeds overtroffen, en het Engels dikwels weer al de genoemde talen. En zo als wij zagen zijn ook de Romaanse talen volstrekt niet in het zelfde tempo vooruitgegaan. Maar waar het hier op aankomt is dat *al* die talen zich in de historische tijd hoofdzakelijk in de aangegeven richting bewogen hebben en dat wij die taalkundige verschijnselen als een voordeel, als vooruitgang mogen karakteriseren waar we dus alles van het anthropocentrische standpunt uit beschouwen, d.w.z. waar wij uitgaan van wat voor de behoeften van de *mens* het best is.

Maar zijn die tendensen nu algemeen, misschien zelfs alleenheersend in de taal? Al onze voorbeelden zijn n.l. uit een betrekkelijk kleine groep talen gekozen, en wel die welke schrijver en lezers, naar aan te nemen valt, het beste kennen. Vertonen nu andere talen de zelfde neigingen? Wel, zonder op diepe kennis van veel andere talen ook maar het minst aanspraak te willen maken, meent schrijver dezen toch te mogen beweren dat de hier geformuleerde resultaten gestaafd worden door alles wat van de historie van andere talen bekend is. Zo zijn het tegenwoordige Iers en het moderne Schots in veel opzichten eenvoudiger wat de grammatische bouw betreft dan het oudste Iers. Het Russies heeft heel wat van de ingewikkelde onregelmatigheden

van het Oud-Slavies laten vallen. Dit is nog veel meer het geval met een paar andere Slaviese talen, zo heeft b.v. het Bulgaars de verbuiging van het zelfstandig en bijvoegelijk naamwoord zeer sterk vereenvoudigd en het Servies de vervoeging. Het moderne Grieks zo als het nu werkelijk gesproken wordt, is heel wat minder gekompliseerd dan de taal van Homerus en Demosthenes. Het Nieuw-Persies is bijna even modern van bouw als het Nieuw-Engels terwijl het Oud-Persies een buitengewoon ingewikkelde taal was. In Indië merken we een trapsgewijze vereenvoudiging in de taal op van 't Sanskriet *via* het Prakriet en Pali naar de tegenwoordige gesproken talen: Hindi, Hindoestaans (Urdu), Bengalees enz. enz. Buiten onze taalstam zien wij het zelfde verschijnsel: het Hebreeuws is veel eenvoudiger dan het Assyries, het nu gesproken Aegypties dan de oude schrijftaal, ook het Kopties vertoont de zelfde lichte bouw vergeleken met het Aegypties. Voor de meeste andere talen hebben wij geen oude overblijfselen om die met de tegenwoordige toestanden te vergelijken; maar het laat zich toch bewijzen dat er in het Turks ook een ontwikkeling in de zelfde richting plaats heeft gehad, al is die ook zeer langzaam geweest en in het volgende hoofdstuk zullen wij zien dat men het zelfde van het Chinees kan zeggen. Een vergelijkende studie van de vele hedendaagse Bantoe-talen wijst op het zelfde verschijnsel: Er bestaat een

spraakleer van voor 200 jaren in een van die dialekten en daar blijkt uit dat in die streek het aantal der klasse-prefiksen geslonken is van zestien tot tien. In het kort: al kunnen wij de hier verdedigde theorie niet anders dan voor een kleine groep van talen *bewijzen*, die groep bevat juist al die talen welke in zo veel stadia bekend zijn dat wij gerust de theorie op kunnen stellen dat de richting naar vereenvoudiging werkelijk in de wereld der talen universeel is.

Maar dat die beweging hoofdzakelijk voordelig is, m.a.w. dat wij werkelijk van vooruitgang mogen spreken was iets waar de vroegere taalfilosofen blind voor waren, omdat zij nu eenmaal in de vroegere talen, vooral de klassieken, een 'kosmos' zagen een heerlijke wel-geordende wereld, terwijl ze in de moderne talen juist dat misten wat ze in de klassieken hadden leren bewonderen. En het kan niet ontkend worden dat er daar veel was wat ze met volle recht bewonderden: elke taal die men in de ware geest bestudeert, kan in het systeem van zijn bouw zo veel schoons te zien geven, dat die volkomen terecht een 'kosmos' genoemd mag worden. Maar die 'kosmos' is nu niet altijd en in elk opzicht vol schoonheid: als in alles wat menselijk is, zijn er daar goede maar ook minder gelukkige trekjes te vinden, en een samenvattend oordeel mag niet eenzijdig wezen. Er is zonder twijfel iets zeer moois in de Oud-Griekse taalbouw en de

oude Grieken wisten er met hun kunstenaarsziel in hun prachtige literatuur al het mogelijke uit te halen. Maar ook in menig moderne taal zit veel dat niet minder schoon is, al berust het oordeel hierover op een indruk die zich aan de eisen van een wetenschappelijke waardering onttrekt. Maar het aestetiese standpunt geeft toch niet de doorslag: de taal is van zo veel belang voor het gehele praktische en geestelijke leven van de mens dat de waardering er van plaats moet hebben volgens het hierboven aangenomen criterium. En dan zal men zien dat de jongere systemen de voorkeur hebben boven de vroegeren, omdat deze laatsten zo veel onregelmatigheden vertonen en zo veel kronkelwegelinkes hebben moeten bewandelen dat wij bijna geneigd zouden zijn op die oudere systemen Shakespeare's „Misshapen chaos of well-seeming forms” toe te passen en in elk geval als men zo ver niet gaan wil, toch te zeggen dat de ontwikkeling gegaan is van iets dat niet ver van *chaos* afstond, tot iets dat dicht bij de *kosmos* staat.

IX. VORM EN BETEKENIS VAN HET WOORD

De opvatting dat er in de wereld der talen verband bestaat tussen het uiterlik en het innerlik, d.w.z. tussen vorm en inhoud, dat de gedachte tot zekere hoogte in de woordklank weerspiegeld wordt waardoor dus klank en betekenis aan elkaar beantwoorden, het idee van het bestaan van een soort klanksimboliek dus, is bij vele taalonderzoekers verre van algemeen; integendeel zijn er die keer op keer en met de grootste nadruk op de willekeur gewezen hebben waarmee begrippen aangeduid worden en die met de nodige verachting op al die dilettanten neerzien die er plezier in gevonden hebben een dergelijke overeenstemming aan te tonen tussen zekere woorden en de daaraan verbonden voorstelling. Zij verkneuterden zich in hun nuchtere wetenschappelijke beschouwingen en voelden zich daardoor hemelhoog verheven boven die werkelijk dikwels zo kinderachtige, soms zelfs belachelijke speculaties over de klanksimboliek bij de oorsprong der woorden die in de oudheid zoo'n enorme vlucht namen, — Plato's *Kratylos* is zeker wel het meest bekende voorbeeld — en die nu zelfs nog niet geheel uitgestorven zijn.

Wanneer Wilhelm von Humboldt klanksimboliek vindt in de klankverbinding *st*, die in woorden

als *stehen*, *stätig*, *starr* het element van *vastheid* uitdrukt, terwijl het idee van *vloeien* door Sanskriet *li* weer wordt gegeven, of wanneer hij in woorden als *wehen*, *wind*, *wolke*, *wirren*, *wunsch* iets wankelends, onrustigs, vaags in de *w*-klank hoort, dan komt de Deen Madvig hem dadelik op de vingers tikken met de opmerking dat een vergelijking met een van de verwante talen het onhoudbare hiervan aantoonst, het Deens heeft hier n.l. *blæse*, *sky* en *önske* voor *waaien*, *wolk* en *wunsch*, het Engels had weliswaar *welkin* maar zegt nu toch weer *cloud*, en kent niet zo als 't Deens *vaje*, een woord dat daarmee in vorm overeenkomt, wel *to blow*. Maar Madvig maakt er zich toch wel wat heel goedkoop af. Humboldt, die werkelijk niet een van de minste taalfilosofen van zijn tijd was, had er uitdrukkelijk op gewezen dat veel van de oorspronkelijke klanksymboliek in de loop der tijden verdwenen kan zijn en hij waarschuwt zelfstegeneen principiële verklaring door klanksymboliek, die een groot gevaar met zich meebrengt. En geeft *to blow* evenals ndl. *blazen* (al is de betekenis hier beperkt tot een zeer bepaald soort van wind-productie) niet even goed dat zekere geluid weer als *wind*? En niemand zal wel willen beweren dat er maar één manier kan zijn om de indrukken der zintuigen weer te geven. *Wolk* en *wensch* mogen ongelukkig gekozen voorbeelden blijken te zijn, dat tast de waarheid van Humboldt's theorie niet aan dat er

voor sommige woorden wel degelijk met dat prinsiepe rekening gehouden moet worden.

Bij de latere taalvorsers kan men uitingen als de volgende van Whitney vinden: „Een innerlike wezens-samenhang tussen voorstelling en woord bestaat in geen taal op aarde.” Nu, zo algemeen opgevat bestaat er natuurlijk geen natuurlijk verband tussen die twee aspekten van de taal: dat alle woorden te allen tijde symboliek zouden zijn dat er altijd aan één zekere klank een zekere betekenis beantwoordde. Maar is de vlak tegenovergestelde bewering wel verstandiger: dat de klanksymboliek in 't gehéél geen rol speelt, — afgezien dan van een klein groepje van de zogenaamde klankwoorden — onomatopoetica — als *boems*, — zo dat *alle* woorden even willekeurig en als toevallig gevormd zijn? De redenering is ongeveer al even logies als die welke van Meneer N.N. beweert dat hij *nooit* de waarheid spreekt, als we alleen maar weten dat hij *ééns* gelogen heeft. Ja, dan kunnen wij hem niet dadelik vertrouwen en moeten wij misschien op onze hoede zijn, maar hij *kàn* toch wel weer de waarheid spreken? Zo kan er ook in sommige woorden klanksymboliek zijn, al is dit niet bij alle het geval. Dat de taalvorsers er zo moeilijk toe komen dit toe te geven, zal wel hiermee samenhangen dat de meesten hun onderzoekingen gronden op woorden, waarmee men altijd weer in de taalkundige werken aan komt zetten, nl. die welke

in de loop der tijden meer of minder regelmatigte veranderingen ondergaan hebben, en dat zijn dan juist die welke buiten de werkzaamheid der klank-simboliek vallen.

Want er zijn een massa woorden waarbij men moeilijk aan enig natuurlijk verband tussen klank en betekenis denken kan: van woorden als nld. *venster* of *raam* of Eng. *window*; *appel*, *pomme*, *peer* en duizenden andere namen van konkrete voorwerpen of samengestelde begrippen kan men onmogelijk aannemen dat daar ook maar enig symbolies element in zit. Maar aan de andere kant zal wel niemand ontkennen dat een woord als *rollen* beter de voorstelling in die klankgroep weergeeft dan het daaraan beantwoordende Russiese woord *katat'*, *katit'*. Het komt er dus nu op aan te onderzoeken op welk gebied wij de woorden tegenkomen die de indruk op ons maken van heel natuurlijk en direkt dat begrip in kwestie te voorschijn te roepen, en dan na te gaan welke klanken het zijn die hier dat gevoel teweeg brengen van een verband tussen het uiterlike en het innerlike: van vorm en betekenis. Hier is slechts plaats om in ruwe omtrekken aan te tonen dat men een hele reeks samen kan stellen, te beginnen met de meest karakteristieke klanknabootsende woorden om met enkele meer verborgen werkingen der klanksimboliek te eindigen.

Ten eerste hebben we dan de eigelijke klank- of echo-woorden (die men met een in alle opzichten

afgrijselijk woord *onomatopoietika* pleegt te noemen), — men bootst de door mensen of dieren of op andere wijze voortgebrachte natuurgeluiden na, b.v. *niesen*, *to sneeze*, *snurken*, *gorgelen*, *smakken*, *mummelen*, *huilen*, *grienen*, *kraken*, *blaten*, *brullen*, *klinken*, *ringelen*, *kleppen*, *hobbelen*, *plassen*, *kletsen*, enz. Van dat soort echo-woorden ontkennen zelfs de hevigste tegenstanders van de theorie in kwestie het bestaan niet, wij hoeven ons daar niet lang bij op te houden, — maar willen alleen opmerken dat, daar onze spraakorganen niet in staat zijn alle geluiden nauwkeurig weer te geven, er heel wat verscheidenheid in de opvatting en de reproductie er van is, elke taal gaat hier zowat haar eigen weg; Ndl. *kukelekuu*, Eng. *cock-a-doodle-doo*, Duits *kikeriki*, Frans *coquelico*, Deens *kykeliky* en Zweeds *kukeliku* (u = ü) heten allemaal hetzelfde hanengekraai weer te geven en als wij Ndl. *fluisteren* met het Eng. *to whisper* en *to wheeze*, het Frans *chuchoter*, Spaans *susurar* vergelijken, zien wij dat het enige punt van overeenstemming eigenlijk in een of meerdere sisklanken ligt, (men kan ook Ndl. *sissen* hierbij vergelijken) dat zijn dan ook de klanken die men bij het onduidelijke fluisteren het best hoort. Een in de taalvorming dikwels gebruikt middel om het voortduren van een klank aan te duiden is een *r* of *l* in het laatste bestanddeel van het woord te zetten, vgl. de zogenaamde frequentativa: *bulderen*, *klapperen*, *slob-*

beren, to whistle, to rumble, clatter, chatter, jabber enz. enz.

Kieviet en *koekoek* zijn voorbeelden van echo-woorden die het wezen aanduiden dat de klank voortbrengt, 'un *godon*' (god-damn) en 'the *parlee-voos*' illustreren het verschijnsel dat naties aangeduid worden door een woord dat een karakteristieke uiting van hen of voor hen heet te zijn; misschien is hier ook *Yankee* bij te rekenen als dat voor Jan Kaas staat, oorspronkelijk dus het Hollandse element in de Oostelike, vroeger Hollandse regionen van Amerika, — maar zo dwalen we af.

En vervolgens, daar het geluid altijd door beweging voortgebracht moet worden en eigelijk niets anders is dan beweging die door het oor geappercepieerd wordt, is het heel begrijpelijk dat in veel gevallen juist beweging door een echo-woord weergegeven wordt, heel dikwels zijn die twee, het hoorbare en het zichtbare, onafscheidelijk van elkaar. Denk aan woorden als *bobbelen, plompen, knakken, to clash, peck, crack*. Maar wij hebben ook echo-woorden voor bewegingen die niet in even sterke mate met hoge of duidelijke klanken verbonden zijn, als in 't Engels een massa l-verbindingen: *flow, flag, (fladderen), flit, flurry, flirt*, of *sl: slip, slide*, en andere: *glide* (glijden), *plassen, tuimelen, slippen*, enz. enz. Zelfs waar er als in de laatstgenoemden geen gehoorselement aanwezig is, zal het woordgeluid toch als meer of minder karakteristiek voor

de beweging gevoeld kunnen worden. Hierbij horen een interessante groep woorden met betekenis *grijpen* en waar het eigenaardige bestaat uit een vokaal met open mond uitgesproken, door een vlug lip-sluiten onderbroken, als een hond die naar iets snapt (varianten met minder open vokalen of met een sluiting in de mond zelf): *snappen, happen, pakken, grijpen, kapen*, Eng. *snap, snatch, catch, grip*, Fr. *happer, attraper, griffer*, Lat. *capio*, Gr. *kapto*. Armenies *kap*, Turks *kapmak* (*mak* is het teken van de inf.) die alle hetzelfde betekenen. Vgl. Eng. *a snack of something*, Hd. *Schnapps*. De twee Eng. woorden to *chace* en to *catch* gaan beide op verschillende Franse dialectvormen terug, en die op Lat. *captiare*, maar het is geen toeval dat *catch* ook de betekenis *grijpen* heeft gekregen, die niet in 't Frans voorkomt, het heeft zich n.l. aan *snatch* aangesloten en aan een verouderd *latch*, O.E. *læcccean* met de zelfde betekenis.

Er is een natuurlijk verband tussen lichte kleuren en hoge (palatale) vokalen (klanken met zeer snelle trillingen), evenals tussen donkere kleuren en „donkere” (gutturale) vokalen, het feit alleen dat wij van lichte en donkere vokaalklanken kunnen spreken, wijst hier al op. Denk eens aan *wit* tegenover *bruin* (weiss, braun; white, brown, enz.) en Eng. *gleam* (*glimmer, glitter*) tegenover *gloom*: “The gloom of night, relieved only by the gleam from the streetlamp” (Zangwill) en neem woor-

den als *donker*, *molm*, Eng. *murky* (= dark), Lat. *obscurus* (u = oe), Grieks *skotos*, *amolgos*.

Dit brengt ons onwillekeurig tot de uitdrukkingen voor de aan bovenstaande woorden beantwoordende gemoedstoestanden — vgl. met het citaat uit Zangwill wat Dowden van Shelleyschrijft: "The good news was needed to cast a gleam on the gloom that encompassed (him)." Vgl. Ndl. woorden als *bot(terik)*, *dom*, *stom*, *dor*, *mokken*, *mummelen*. Fr. *bouder*; Eng. *glum*, *glumpy*, *grumpy*, (in the) *dumps*, *sulks*; Mrs. Grundy.

Een dergelijk klank-effekt hebben wij ook in woorden die verachting uitdrukking en voor knoeierig werk: *klonterig* (ook het subst. *klont* duidt op iets minder fijns), *slobberen*, *sloeber*, *boemelen*, *verhoetelen*, *humbug* en 't Eng. *slum* voor een vuile obscure buurt. Ook de *sl-* simboliseert op zichzelf al iets meer of minder verachteliks of altans minderwaardigs: Ndl. *sloof*, *sluw*, *slap*, *slenteren*, *slim*, *sluipen* enz. Maar ook in de eindklank kan een bepaalde waardering zitten — of het tegenovergestelde daarvan! Vgl. Engels *trash*, *slosh*, *botch*, *patch* en het Hd. *Kitsch* (*prul*, van een schilderij), *Quatsch* (onzin) zowel als het nu veel gebruikte *Putsch*. In het Eng. betekent *bosh* nonsens; dit heet uit het Turks te stammen, maar véél heeft het Engels niet uit het Turks overgenomen, en het zou zeker niet zo algemeen zijn verspreid als het niet zo karakteristiek geklonken had, — wat ook te zeggen

valt van de bijna gelijkkluidende spotnaam voor de Duitsers *boche* die onder de wereldoorlog in Frankrijk en elders meer dan ooit verspreid is geworden. Vgl. ook de Italiaanse uitgang *-accio*, *-uccio*, b.v. in *poveraccio* waar men nog zou kunnen denken dat de betekenis (ellendig) al in het stamwoord zit, maar dat kan niet zo zijn bij *cavaluccio*, oude knol,

Ook de relatieve grootte kan door klanken gesymboliseerd worden. Wat de reden nu ook moge zijn, — of het nu is omdat wij als kinderen jonge vogels horen *piepen* maar grote dieren *brullen* — een feit is het dat er overal in de taal een sterke neiging bestaat woorden met *i* of een dergelijke klank te gebruiken om iets kleins, iets zwaks aan te duiden, in 't algemeen iets van minder betekenis, woorden met doffe, diepe vokalen daarentegen voor wat groot is of vrees aanjaagt. Kinderen hebben instinctief gevoel daarvoor: een Duits kind dat *m-m* gebruikte voor alles wat rond was, noemde de maan of een bordje *mom* of *mum*, maar de sterren waren *mim-mim-mim-mim*. Toen zijn vader met een zware pels aan binnen kwam, noemde de jongen hem niet *papa* maar *pupu* (oe). Aardig komt dit ook bij Swift voor den dag, toen hij het land der dwergen *Lilliput* noemde, maar dat der reuzen *Brobdignag*, terwijl hij Gulliver daar de naam *Grildrig* liet geven, dat in de taal der reuzen 'klein mannetje' betekent.

En als men de woorden nagaat die in de ver-

schillende talen *klein* beteken en is het opvallend hoeveel er dan de vokaal *i* blijken te bevatten: Ndl. *gering*, *min*, Eng. *little*, *wee* (a wee little bit), Fr. *petit*, Ital. *piccolo*, maar vooral *piccino*, Hd. *winzig*, Lat. *minor*, *minimus*, Magyaars *kis*, Fins *pikku* en Groenlands *mikirsoq*. Zo hebben we ook heel wat woorden die kleine dingen of kleine wezentjes aanduiden — een paar voorbeelden uit zeer velen moeten volstaan: Ndl. *kind*, *kieken*, *spierewiet*, Hd. *Knirps* (Ndl. ukje), Eng. *kid*, *killing*, *chit*, *imp*, *pigmy*, *midge*, (not a) *whit*, Lat. *filius*, met de afleidingen (un) *filis*, Spaans *hijo* enz. enz., en hier mogen wij ook wijzen op woorden als Lat. *quisquiliae*, *titivivillicum* voor dingen van niets, bagatellen.

En nu zien we ook waarom de uitgangen voor verkleinwoordjes zo heel dikwels op *ie* (je) eindigen en dat nog wel in verschillende niet-verwante talen: Ndl. *kindje*, *huisje*, spreektaal: *huisie*, *boompje*, *mannie*, *jochie*, *kopje* (koppie, in die vorm speciaal Afrikaans en zo in het Engels door de Boerenoorlog), *Bobby*, *Nannie*, *Auntie*, Zwitsers-Duits *Bübli*, *Ruodi*, Werni (Rudolf, Werner), maar ook Magyaars *Pali*, *Antali*; Ital. *bambino*, Spaans *-ico*, *-illo*, Iers *-een* (b.v. in: *spalpeen*), Eng. *ling*, *-kin* (uit Nd. of Ndl.) enz. enz.

En hier kunnen wij de taal op een bijpad volgen: niet zelden wordt het vrouwelijk door de uitdrukking van het kleine aangeduid (bij „kleintje” denkt

men eerder aan een vrouwelijk wezentje — vgl. ook dit laatste woord — dan aan een mannelik, hoewel dit laatste niet uitgesloten is), en zo worden die zelfde uitgangen ook als vrouwelijke gebruikt: reeds in het Sanskriet vindt men *vrki* = wolvin en = een wolfje (*vrkas* = wolf).

In de Romaanse talen hebben wij massa's namen als Lat. *Julitta* — *itta* wordt uit Fr. tot *ette*; of *Henriette*, *Juliette* enz.) en *-ina* dat in 't Ndl. ook als *-ien*, *-ine* voorkomt: *Pauline*, *Wilhelmina*, *-e*, *Kristien*, — met een uitbreiding aan andere mansnamen als *Bernardina*, evenals in 't Deens *Jensine*, *Nielsine* van *Jens* en *Niels*. En vgl. ook de vrouwelijke uitgang *in(ne)* in *mannin*, *koningin*, enz.

De *i*-vokaal wordt ook gevoeld als best te passen om een kort oogenblik of een vlugge beweging uit te drukken: Eng. in a *jiffy*, in the *twinkling* (of an eye), Scots in a *clink*, misschien: (een oogen) *blik*; Eng. *trip* (vgl. trippelen) is nooit een lange tocht, en vgl. adj. als Eng. *quick*, *swift*, *vivid*. En zo is het geen wonder dat de Duitsers hun *blitz* als bijzonder geschikt weten om een vlugge scherpe lichtstraal aan te duiden. Het eerst in 1902 door de Deense krant 'Politiken' gelanceerde *bil* als afkorting voor (automo) *bil*, (Ndl. *auto*) dat nu ook al in Noorwegen en Zweden doorgedrongen is sluit zich hier aardig bij aan.

Die voorbeelden zullen nu wel duidelijk aange-

toond hebben welke symboliek er in enkele klanken liggen kan, en wij komen nu tot de beschouwing dat de lengte van een woord of de korte vorm er van, dikwels heel aardig aan de stemming van de spreker kan beantwoorden. Als men in slecht humeur is — kort aangebonden — dan komt men gewoonlijk niet tot veel of lange woorden, en dat verklaart dat er in zekere Hongaarse dialekten twee verschillende vormen van de imperatief bestaan, een kortere om een bevel uit te drukken, een langere voor een verzoek, b.v. *irj* en *irjal* (schrijven). In het Ndl. heeft men ook twee vormen voor de imperatief, n.l. de gewone *schrijf*, *schrijft* en de in die functie gebruikte infinitief-vorm: Voeten vegen, Niet roken, maar of daar ook maar enigszins een doorgevoerd verschil van betekenis aan beantwoordt is zeer twijfelachtig. Maar *asjeblic(f)(t)* is zeker kort en krachtiger dan *als het U belieft* en *deur toe* dan *wil je de deur toe doen* of iets dergelijks.

Zeer kenschetsend is in deze gedachtensfeer de tekenende verlenging van enkele woorden, waardoor dan ook de uitgedrukte gedachte als langer durend of als intenser gevoeld wordt. Wanneer in Ibsen's „Als wij doden ontwaken” Fru Maja zegt: „Heb je niet al genoeg van dat eeuwige samenzijn met mij?” — det *evige* samliv — antwoordt Rubek „Eeuwig? — Sig lige saa godt: evindelige” — zeg dan maar liever: dat eeuwigdurende.¹⁾

¹⁾ Mag men hiermede een geval als 't Ndl. *beeldig* - *beelderig* vergelijken? „Wat is dat beeldig! — Ja, beelderig!”

Evenzo zal menig een Ndl. *slang*-uitdrukking als: *dat gedonder* iets of wat minder sterk voelen dan *dat gedonderjaag* en is de grappige Vlaamse formatie: 'hij is zo plakketief' heel wat schilderachtiger dan: plakkerig en vooral (evenals dit laatste) dan „hij blijft plakken”. Vgl. ook het bovengenoemde *eeuwig* als adverbium met: „hij zit daar eeuwig en altijd”. *Dee-lighted* is intenser dan *delighted*; een momentane svarabakti-vorm als „pe-rachtig” maakt meer effect dan *prachtig* enz. Vgl. ook Eng. *splendiferous*, *splendicious* naast *splendid*, en andere *sesquipedalia verba*.

Evenals het geciteerde *perachtig* illustreert het langzamer uitspreken van een woord als Hd. *Kołos-sal* of de sterkere nadruk op een woord of gedeelte er van het verschijnsel dat men de uitdrukking zodoende wat meer kracht bij kan zetten, als wanneer in 't genoemde Duitse woord de eerste *l* sterk verlengd wordt. Zulk een verlenging, verdubbeling of versterking vindt in de grammatika van de Semietise talen een eigenaardige toepassing doordat op die wijze speciale intensief-vormen ontstaan: op Arabies *daraba jadrubu*, slaan; *darraba judarribu*, hevig slaan. Ook de Germaanse talen kennen een soortgelijk verschijnsel; naast *hijgen* staat *hikken*, naast *buigen*: *bukken*, *wikken* en *wegen*, *lokken* en *liegen* en vgl. *likken* met Got. *laigon* zowel als *wrikken* met het simplex van *wriggelen* en Hd. *placken* met *plagen*.

Het ogenblik is nu gekomen om het zoeken van verdere voorbeelden te staken en te zien tot welke conclusie het gevondene ons recht geeft. De algemene opvatting zal wel zijn dat de klanksymboliek met de oorsprong van de taal in verband staat, dat men in de morgen der tijden bij het vormen van de eerste woorden juist *die* klanken koos, welke de betreffende voorstelling het natuurlikst weergaven, en zo zien wij dan ook door meer dan één taalvorser uitdrukkelijk beweren dat indien er van meet af aan verband tussen vorm en inhoud van het woord bestaan heeft, dit in elk geval door de taalveranderingen in een paar duizend jaar uitgewist is. Hier zullen wij tot de absoluut tegenovergestelde conclusie gekomen blijken te zijn: bij de eerste taalvorming speelden de klanknabootsing en klanksymboliek geen zeer grote rol, maar in de loop der tijden kwamen die elementen juist meer en meer op de voorgrond, zelfs al zal eerst nog slechts een betrekkelijk gering deel van de woordvoorraad die nuance gehad hebben. Een van de beste kenners der Amerikaanse Indianentalen, G. Sapir, heeft niet lang geleden met zekere verbazing gekonstateerd dat in de meest primitieve dier talen er bijna géén echowoorden gevonden worden. Daarentegen zal een studie uit dit oogpunt van het grote historische Engelse woordenboek, de N.E.D., het treffende feit aan het licht kunnen brengen hoe betrekkelijk jong juist de meesten van de Engelse klanksymboliese

woorden zijn: vele ervan duiken pas in de 16de eeuw op of zelfs nog later. Tot zekere hoogte is dat te verklaren uit het karakter van de oudere literatuur zo als die tot ons gekomen is: heel wat deftiger en stijver dan de zo bonte reproductie van het leven in al zijn veelzijdigheid der latere literatuur. Maar dat kan de gehele verklaring niet zijn en er is niets dat ons noodzaakt aan te nemen dat al die woorden in de spreektaal bestaan hebben en toevallig alleen maar niet in schriftelijk gebruik zijn geweest. Het levendige element in de latere literatuur is alleen de uitslag van een algemeen iets: het leven verloopt in een vlugger tempo, de overlevering heeft niet de zelfde macht als vroeger, wat een grote rol speelt in de wereld der talen. Men wordt meer en meer geneigd de gewone wegen te verlaten, zich van de oude slendriaan los te maken, nieuwe veelzeggende of grappige woorden te scheppen, en als die eenmaal geboren zijn, vallen ze meer op en vinden ze spoediger ingang bij het volk dan in vroeger dagen van hoofdzakelijk trager geestesleven.

En hier komt nu nog iets bij van heel veel belang: het is volstrekt niet de bedoeling te beweren dat al die woorden van meet af echo-woorden of klanksymbolies geweest zouden zijn. Wij kunnen integendeel in vele gevallen met de nodige zekerheid bewijzen dat zij ontstaan zijn presies als de grote meerderheid der woorden en dat zij pas later wat wij nu hun klanksymbolies karakter noemen, ge-

kregen hebben. Van het Latijnse woord voor wiel: *rota* wordt op de gewone manier een verkleinwoordje gevormd: *rotula*, wieltje, en vandaar een w.w. *rotulare* 'zich als een klein wieltje bewegen'. Maar pas als dit *rotulare* langs de gewone wegen der klankveranderingen tot *rouler* geworden is, voelen wij het als een echo-woord, maar het karakter er van is dan ook zo duidelijk klanksymbolies dat het zich in vele talen verspreidt en wij het zo naar het Ndl. gebied zien *rollen* (Hd. *rollen*, Eng. to *roll*, Deens *rulle*) en overal lijkt het woord zulk een natuurlijke uitdrukking juist voor die gedachte, dat wij er ons niet gemakkelijk in kunnen denken dat men niet altijd zulk een woord voor die betekenis beschikbaar heeft gehad. Het Engelse *to patter* voor schijnbaar onsamenhangende woorden onduidelijk te mummelen lijkt ook een oorspronkelijk echo-woord (denk aan *to prattle*, *chatter*, *jabber*) en menigeen zal verbaasd zijn te horen dat het eigenlijk het Lat. *pater* inhoudt en oorspronkelijk gezegd werd van het vlug afratelen (een dergelijk woord) van het „Onze Vader”, — *pater noster*. Het Deens *pøit* wordt nu uitsluitend gebruikt om de verachting voor dat 'bocht' aan te duiden, maar oorspronkelijk is het de minder goede wijnsoort uit *Poitou*, vgl. *Bordeaux*. Het genoemde Ndl. equivalent 'bocht' zal op menigeen evenzeer ietwat van een klanksymboliese indruk maken als het Deens dat zeer sterk doet, — het doet denken aan het

gevoel waarmee men — ptuu! — zulk een misselijk brouwseltje uitspuugt. In dergelijke gevallen maakt het klanksymboliese element zulk een woord dadelik populair, het geeft het woord weerstandsvermogen, waardoor het andere woorden verdringt die niet zo natuurlijk, niet zo schilderachtig zijn. Klanksymboliek is een krachtig wapen in de strijd om het bestaan der woorden; m.a.w. om de metaforen nu te laten varen: de mens zal een woord dat dit element bevat, gemakkelijker onthouden en eerder gebruiken dan andere, waar hij geen aanknopingspunt voor heeft omdat ze hem willekeurig gekozen voorkomen. In vele maar lang niet in alle gevallen kennen wij de oorsprong van woorden met de betekenis 'klein', en meer dan eens kunnen wij nagaan hoe die nu gebruikelijke woorden andere, oudere, verdrongen hebben — maar als het nieuwe woord (onverschillig waar het vandaan komt) de *i*-klank bevat, zijn de kansen dat het als overwinnaar uit het strijdperk zal treden grotelijks vermeerderd.

Van welk belang de klank van een woord voor zijn betekenis zijn kan, wordt door de geschiedenis van vele woorden duidelijk. Het Eng. *pittance* betekende oorspronkelijk een *liefdegave* (Lat. **pientantia*), en terwijl het dus vroeger een geschenk van enig belang kon betekenen wordt het nu alleen van iets karigs gebruikt. Hier kan *pity* ingewerkt hebben, maar het kan ook alleen aan de invloed van de *i*-klank toe te schrijven zijn, gelijk in het geval van

miniature dat nu (een) klein (schilderijtje) betekent, — oorspronkelijk een (groot of klein) schilderij, geschilderd met *minium*, vermiljoen. En als men een woord in de zelfde taal in twee vormen vindt zullen die dikwels blijken zich naar de betekenis gedifferentieerd te hebben in verband met de vokaal: zo het adj. *kwik* Ndl., Eng. *quick*, Deens *kvik*, die het vlugge, levendige element symboliseren, terwijl het verwante Deens *kvæg* (vee; vgl. mndl. *queckenoot*; noot = Eng. *neat*) veel beter bij een zich langzaam bewegend dier als een koe past.

Aardig wordt dit alles geïllustreerd door een woord dat ongeveer honderd jaar geleden te Washington ontstond. Daar hield Felix Walker, lid van het Kongres voor Buncombe County in Noord-Carolina een gruwelijk vervelende *speech* die zijn meeste kollega's de zaal uitjoeg. Heel naïef zeide hij tot de weinige achterblijvenden dat zij gerust ook heen konden gaan, maar dat hij in elk geval nog wat zou blijven praten, hij sprak alleen voor Buncombe, — om zijn kiezers te behagen, wat men noemt 'pour la galérie'. Van die dag af werd het woord *buncombe* (of: *buncome*, *bunkum*) de gewone uitdrukking, niet alleen in Amerika, maar in de gehele Engels-sprekende wereld, voor holle opgeschroefde politieke frasen, politieke kletsboek, kiesgezam, zonder innerlike overtuiging; maar zou men werkelijk menen dat het kiesdistrikt van Mr.

Walker zijn naam aan zulk een uitbreiding zou hebben zien geven, als hij toevallig voor Annapolis of Philadelphia had gezeten? Het is geen toeval, Buncombe past al heel goed voor zulk een spotternij, — denk maar eens aan bombast.

Ten slotte nog de opmerking dat een klank-simbolies element natuurlijk even goed als wij het zich hebben zien ontwikkelen, in de loop der tijden kan verdwijnen doordat het aan de gewone taal-veranderingen niet ontsnapt. Het Eng. woord *tiny* [taini] werd vroeger met een lange *i*-klank uitgesproken (zelfs nu nog en dan geschreven *teeny*) maar die lange *i* is evenals in vele andere gevallen tot de tweeklank [ai] geworden en daarmee is het klanksimbolies karakter vrijwel verdwenen. Het Latijn *pipio* betekende oorspronkelijk een *piepend* vogeltje, maar sedert men het woord speciaal van de duif is gaan gebruiken, heeft het de gewone loop der taalwetten kunnen volgen en in het Frans *pigeon* zal men wel niet veel symboliek meer zien. Het Lat. *plumbum* komt mij voor oorspronkelijk dat betekend te hebben wat men met een 'plomp' het water in 'ploft' om de diepte er van te peilen, later zou het dan de naam van het daarvoor gebruikte metaal geworden zijn, n.l. lood, en het verband met het gebruik door het in 't water ploffen aangeduid, werd langzamerhand losser. In het w.w. *hakken* kunnen wij nog het geluid herkennen dat aan die beweging eigen is, maar wat het sb. *hak*

betreft, daar zal het symboliese karakter zeker niet meer zo duidelijk op de voorgrond treden, — het is misschien een kwestie van persoonlijke opvatting die niet voor ieders gevoel te beslissen is. Er is hier zo als zo dikwels, vooral op het gebied der taal, een zeker heen- en weer-golven, maar indien de hier verdedigde opvatting juist is, kan het gevoel voor klanksymboliek geen illusie zijn waar de taalonderzoeker zich schokschouderend af kan maken, maar een element van grote en groeiende betekenis voor de ontwikkeling der talen.

X. WAT HET CHINEES ONS LEERT

Wij moeten nu terugkeren naar de reeds lang heersende theorie over de prehistorische ontwikkeling der taal, volgens welke, gelijk wij zagen, een oorspronkelijke, uit eenlettergrepige wortels bestaande, isolerende taal een tijdperk van agglutinatie doorlopen heeft, waarin de formele bestanddelen ontstonden, ofschoon die en de wortels onafhankelijk van elkaar waren en bleven, waarna de taal het hoogste stadium bereikte waarin de formele elementen in de wortel doordrongen om daar onafscheidelijke eenheden mee uit te maken: flectietalen. Laten we die theorie nu eens op de naad beschouwen.

In den beginne was de Wortel. Dat beschouwde men als absoluut vaststaande, op logiese zowel als taalhistoriese gronden, deductief zowel als inductief. Die wortels bestonden elk uit een enkele korte lettergreep; er waren er niet veel, maar het waren werkelijke woorden. Kan men zich nu een taal denken, uitsluitend uit zulke wortels bestaande? Ja, was het antwoord: een uitstekend voorbeeld van zulk een taal in onze dagen is het Chinees. Wij zullen nu een korte blik op de bouw van het Chinees werpen met enkele voorbeelden gehaald uit de werken van G. von der Gabelentz.

Elk woord bestaat hier uit één lettergreep, nòch meer, nòch minder. Geen verschil van woordklassen, *tá* kan al naar omstandigheden betekenen: groot, veel, grootheid, vergroten. Grammatiese begrippen als die welke in andere talen voor persoon, getal, naamval enz. door uitgangen aangeduid worden, vindt men hier niet zo uitgedrukt, het woord is op zich zelf onveranderlik. Het meervoudsbegrip b.v. moet in de regel uit de samenhang opgemaakt worden, alleen waar er gevaar is voor misverstand of waar er op dat begrip speciale aandacht gevestigd worden moet, voegt men er zelfstandige woorden als *kì*, enkele, *sú*, getal, of iets dergelijks aan toe. Van 't grootste belang is nu in de Chinese grammatika de leer van de woordorde: *tá kuok* = grote staat (of staten), maar *kuok tá* betekent de staat is groot, of vóór een ander woord gebruikt dat als w.w. gebruikt kan worden: de grootte van de staat; *tsi nü* = jongens en meisjes, maar *nü tsi* = een meisje (letterl. meisjeskind) enz. Behalve de eigelijke woorden ('volle' woorden) gebruikt het Chinees een massa partikels, „lege” woorden, die voor grammatiese doeleinden gebruikt worden, soms op een buitengewoon vernuftige wijze. Zo vindt men b.v. *tsji*¹⁾ gebruikt om het genitief begrip duidelijker uit te drukken; *mín* (volk), *lik* (kracht)

¹⁾ Daar de drukkerij de vereiste tekenen niet heeft, kan het Chinees hier en elders niet dan bij benadering weer gegeven worden.

kan wel is waar al 'de kracht van een volk' betekenen, maar dat kan ook door *min tsji lik* weergegeven worden en dit middel kan nu voor combinaties van verschillende soort dienen, zodat b.v. *tsji* na het onderwerp in een zin dat in de genitief zet: *wâng paò mîn* = de koning beschermt het volk, maar: *wang tsji paò mîn yeû* (is als) *fú* (vader) *tsji paò tsǐ* (kind) wat dus vergeleken kan worden met een Engelse combinatie als *the King's protecting the people is like the father's protecting his child.*" Bovendien kan een hele zin op die manier in de genitief gezet worden: *Wâng paò mîn tsji taò* (wijze) *k'ò* (kan) *kién* (gezien worden) „de wijze waarop de koning zijn volk beschermt kan gezien worden”, en *tsji* komt in een andere positie voor, zo ongeveer als onze deelwoorden; *wâng paò mîn*, het door den koning beschermde volk, *paò mîn tsji wâng* een het volk beschermende koning. Een *i* vóór een woord en *kú* er achter, vgl. Ndl. *ons* (onzent) *wille*, Eng. *on* (father's) *account* betekent „op grond van”, als het een enkel woord bevat, maar als er een hele zin tussen komt moet het met „omdat” weergegeven worden.

Deze voorbeelden geven een klein begrip van de taal van het Hemelse Rijk, en, indien vroegere generaties van taalonderzoekers gelijk hebben, te gelijker tijd van de oorspronkelijke toestand van onze taal in de wortelperiode. Het Chinees werd ons n.l. vroegere tijden altijd voorgehouden als het

type van de meest primitieve taal; nog in 1880 schreef de hooggeschatte sinoloog J. Edkins: „Het Chinees heeft een primitieve woordorde en een eenlettergrepig karakter behouden. Die omstandigheid geeft het recht op de naam van een direkte afstammeling der moedertaal van de mensheid . . . er is geen enkele andere taal die met groter recht geacht moet worden de taal te zijn welke het eerst in de grijze dageraad van de wereld gebruikt is geworden.” En dergelijke uitingen vindt men bij Schleicher, Max Müller, Whitney e.a. In 1910 schreef Vodskov (Sjæledyrkelse, blz. LXVI): „Het Chinees weet fijn en met grote overvloed juist het zelfde uit te drukken als onze talen, en toch zijn het oertijdsmiddelen, ongehouden woordklanken, alleen door woordorde en intonatie beheerst, die deze vierduizend jaar oude zo veelzijdig ontwikkelde literatuur gebruikt, zodat die taal bijna even primitief is als verijnd en volkomen.”

Maar intussen was het geloof in de oorspronkelijkheid van het Chinees al op verschillende manieren aan het wankelen gebracht. Reeds in 1861 had Lepsius, steunend op een vergelijking tussen het Chinees en het Tibetaans als zijn overtuiging uitgesproken dat „het eenlettergrepige karakter (van die taal) niet oorspronkelijk was maar ontstaan uit meerlettergrepigheid.” En dezelfde Edkins, wiens woorden wij zoeven aanvoerden, was een van de eersten om na te gaan wat het onderzoek van het

Chinees zelf ons over de oudere uitspraak er van kon leren. En gemakkelijk is zulk een onderzoek niet, waar men te doen heeft, niet met woorden zoals in onze talen in letterschrift opgesteld, maar met schrifttekens, die een geheel woord aanduiden, zodat zulk een woord-teken licht in 't geheel niet verandert, al is de uitspraak er van ook aan nog zulke sterke schommelingen onderhevig geweest. Maar met behulp van de uitspraak in de tegenwoordige dialecten, opmerkingen over de uitspraak in oude Chinese woordenboeken, de omschrijving door Chinese Boeddhisten van Sanskriet-woorden, het rijm in oude gedichten, fonetische of half-fonetische elementen in het woordschrift enz., heeft men toch met een grote mate van zekerheid vast kunnen stellen dat de uitspraak van het Chinees zich grotelijks veranderd heeft en dat die verandering, hier alweer als elders op een afslijpen, een verkorten van de klankmassa der woorden wijst, waardoor met name konsonantverbindingen sterk vereenvoudigd zijn.

Ook een beschouwing van zekere tegenwoordige toestanden bij de klanken en de betekenis van het Chinees wijst in dezelfde richting: in heel wat gevallen doet een verandering der zo karakteristiek Chinese intonatie (het muzikale aksent) de betekenis mede veranderen: *wang* met een diepe, gelijke toon betekent koning, met een vallend aksent: koning worden; *lao* betekent òf 'werken', òf 'voor

werk betalen', al naarmate het aksent; *tsung* is òf 'gezelschap' of 'voetspoor'; *tshi* is 'vrouw' of 'huwen'; *haò* is 'goed', maar *haó* 'liefhebben'. Ja, zulke zo geheel verschillende zelfs tegenovergestelde begrippen als 'krijgen' en 'geven' (*shéu*) of 'kopen' en 'verkopen' worden alleen door intonatie van elkaar gescheiden, — in dit laatste geval toont ook het Ndl. (en het Duits) dat de begrippen dicht genoeg bij elkaar staan om door het zelfde grondwoord uitgedrukt te worden. In het Noors, Zweeds en altans één Deens dialekt (vgl. Dania IV, — Sundeved) vindt men een dergelijk verschijnsel, waarbij het aksent dient om, juist als in het Chinees, verder volkomen identieke vormen uit elkander te houden. In Sundeved is b.v. *na* met lage toon 'een dwaas', met hoge toon: 'dwazen', evenals in het Noors *bønner* meervoud van *bön*, 'gebed, alleen door het verschillend aksent van het gewoonlik anders gespeelde maar verder presies zo uitgesproken *bönder* (m.v. van *bonde*, boer) onderscheiden wordt. Maar hier ligt, anders dan bij 't Chinees, de verklaring voor de hand: een vergelijking van de genoemde gevallen met elkaar en de toestand in het Hoog-Deens (Rigsmaal) leert dat de lage stijgende toon daar aan de 'glottal catch' = de *stöd*, beantwoordt in oorspronkelijk eenlettergrepige woorden (*bönder* uit *böndr*) en de hoge samengestelde toon aan oorspronkelijk tweelettergrepige eigen was, — de toon, eerst over twee lettergrepen verdeeld, werd

op een samengedrongen. Waarschijnlijk heeft in het Chinees iets dergelijks plaats gegrepen, zodat wij in de boven aangehaalde gevallen waar verwante woorden door verschillende intonatie uit elkaar worden gehouden, zeker wel aan mogen nemen dat dit vroeger het geval is geweest met behulp van afleidingsvormen, maar dat dit *prefiksen* zijn geweest zoals een vergelijking met het Tibetaans toont, en geen *suffiksen* als in de bedoelde Scandinaviese woorden. Een van de Chinese intonaties is ontstaan door het verstommen van een explosief: *p*, *t*, of *k*.

En een onderzoek van de woordorde, die zoals wij zagen zulk een grote rol in het Chinees speelt, brengt ons tot het zelfde resultaat. De talen van Tibet, Burma en Siam zijn zonder twijfel met het Chinees verwant, zij zijn alle drie isolerend en hebben geen flectie: hun voornaamste grammatische hulpmiddel is de woordorde. Maar nu kunnen wij opmerken, dat de regels voor de woordorde in elk dier talen volstrèkt niet dezelfde zijn en de mogelijkheid blijkt uitgesloten dat een dier drie systemen voor de woordorde het oorspronkelijke is geweest, welke twee andere stammen dan zo maar veranderd zouden hebben, op gevaar af van hevige verwarring. Het enige waarschijnlijke is dus dat het verschil in kwestie op een vroegere veel groter vrijheid terug te voeren is. Maar die veronderstelt nu noodzakelijk — als de taal tenminste aldoor verstaanbaar zal zijn

geweest — een heel ander grammaties sisteem met veel meer woorden om de onderlinge verhouding uit te drukken, juist zoals we hier boven zagen iets als ons sisteem van afleidingen en buigings-uitgangen.

Het Chinees kan dus niet als een taal met vaste woordorde begonnen zijn. Von der Gabelentz zegt dat géén taal zo geschikt is als het Chinees om onze logica te scherpen, een Chinese zin is met dezelfde scherpe logica opgebouwd als het adres van een Engelse brief waar het meer specifieke woord eerst komt en elk verder woord alles wat voorafgaat als in een doosje omvat — voornaam, familienaam, huisnummer, straat, stad, land; alleen zet de Chinees het algemene eerst en specialiseert dan. Is het nu waarschijnlijk dat de oermens, zo'n echt ongekamd half-mens, maar ook nog half-dier, een wezen dat zeker nog niet de trotse naam van homo sapiens verdiende, eerder een homo insipiens was of tenminste homo incipiens — is het nu waarschijnlijk dat die oermens, bijna nog een onmens, zijn woorden of wat feitelijk het zelfde is, zijn gedachten al dadelik zo helder heeft kunnen formuleren? Neen! een logiese welgeordende gedachtengang, een heldere wijze van uitdrukking is zeker iets wat de mensheid zich eerst langzaam en met moeite heeft weten eigen te maken. En speciaal als grammaties uitdrukingsmiddel kan een ontwikkelde woordorde zo goed als zeker niet voor de primitieve mens aangenomen worden, — diens woorden hebben bij hem

eerder in een bonte chaotiese wanorde een uitweg gevonden.

Het bovenstaande reeds lang geleden geformuleerde resultaat wat betreft de ontwikkeling van het Chinees heeft vóór enkele jaren een interessante bevestiging gevonden door een mooie ontdekking van de Zweedse taalvorser B. Karlgren, de grootste autoriteit onzer dagen op het gebied van de Chinese taalgeschiedenis. Hij toonde aan dat de verschillende vormen van de pronomina van de eerste en tweede persoon van het klassieke Chinees waarvan men altijd had gemeend dat ze presies dezelfde betekenis hadden, — dat die in de oudere taal onder elkaar verschillen. En hij slaagde er in de oudere uitspraak van die vormen aan te geven, die geheel verschillend is van de tegenwoordige, en hij kon nu zelfs de volgende paradigmata opgeven, die duidelijk aantonen dat in dit opzicht Chinees in elk geval een flectie-taal geweest is:

<i>nguo</i>	'ik'	<i>nmo</i>	'ik'	<i>nziwo</i>	'jij'
<i>nga</i>	'mij'	<i>na</i>	'mij'	<i>nzia</i>	'jou'

En op elk punt zien wij de oude leer ons ontvallen dat de bouw van het Chinees een getrouw beeld zou zijn van de oudste wortel-taal der mensheid. In 't algemeen kunnen wij wel zeggen dat wij het idee hebben laten varen dat er een oudste periode geweest was waarin de wortels geschapen werden en men „slechts in wortels sprak”. De enige houdbare opvatting van het begrip 'wortel' in de taal

beschouwt die als een abstractie: een wortel is datgene wat bij een reeks woorden aan die allen gemeenzaam is (of gevoeld wordt aan al die woorden gemeenzaam te zijn). Maar dan mogen wij ook van een Ndl. wortel *kost* spreken in een woordterm als *kost*, *kosten*, *kostbaar*, *kostelik*, *bekosten*, *onkosten*, en van een wortel *roul* in het Frans *rouler*, *roulement*, *roulier*, *roulage*, *rouleau*, *roulette*, al weten wij ook nog zo goed dat 'kost' en 'roul' afgeleid zijn van een Lat. w.w. *con-stare* en een subst. *rotula*, verkleinwoord van *rota*. Een wortel behoeft dus niet iets zeer ouds en oorspronkeliks te zijn: nieuwe wortels kunnen in onze dagen even goed ontstaan als vroeger.

Wij kunnen nu met onze beschouwing voortgaan van de oude leer over de bouw der taal. Het stadium volgende op het worteltijdperk was dat waarin enkele van die wortels tot onzelfstandige woord-elementen geworden waren die aan de woordstam geplakt waren geworden, er aan gecementeerd of 'gekleefd' (geägglutineerd). Er zit in deze theorie zeker heel wat waars. Alleen is er zeer zeker nooit een bepaalde periode geweest in het leven van enige flectie-taal waarin die geheel en al, uitsluitend agglutinerend was: het samenvoegingsproces en dat van de samensmelting kan elk ogenblik plaats grijpen. En de bestanddelen die tot woord-elementen zijn geworden waren even zeker geen wortels maar werkelijke woorden.

De verschillende graden van zulk een aan elkaar cementeren laten zich het best illustreren door 'n paar voorbeelden als: *on-ge-schikt-heid*, *on-houd-baar-heid*, *un-truth-ful-ly*. Hier leeft alleen nog *ful* (in de vorm *full*, Ndl. *vol*) als een zelfstandig woord. Een zin als „ik heb mijn hand vol erten”, ‘I have my hand full of peas’ toont hoe gemakkelijk de overgang is, tot ‘een handvol erten’, ‘a handful of peas’, waar èn in 't Ndl. èn in 't Eng. (zowel als in 't Deens „en håndfuld ærter” uit „min hånd fuld af ærter”) de overgang tot het nieuwe sb. in de hand gewerkt wordt door dat overal het tweede element zwakker druk heeft dan het eerste, zowel als in het onversmolten: ‘mijn hand vol’. En waar men dan in plaats van ‘ik heb mijn handen vol’ kan spreken van ‘handje vol’ en nog meer van ‘handfuls’ in plaats van ‘hands full’ daar is de samenkoppeling volmaakt. Terwijl nu in een woord als Eng. *handful*, *ful* zijn volle vokaalklank behoudt, zijn er daar andere adj. op *ful*, die een zwakkere nadruk krijgen: *truthful*, *peaceful*, maar daar denkt men nog altijd aan de min of meer letterlike betekenis van *-full*. Waar die als in *bashful* geheel verdwenen is (niemand voelt dit nog als ‘full’ of ‘bash’!) is het vroegere werkelijk woord (*full*) tot een echt suffiks geworden. Het Ndl. *god-gelyk* dat tot *goddelik* geworden is via *goddelyk* en het Eng. *like god*, *god-like* en ten laatste *godly* illustreren dit zelfde proces elk op zijn wijze.

Die uitgang *-lijk* komt van een vol woord *lic* een sb. met de betekenis 'vorm', gedaante, *lijk*, wat nog in ons *lichaam* (cf. Hd. *leichnam*) te herkennen is, *-haam* = omhulsel, Eng. *ham*. Mannelik is dus oorspronkelijk = man's gedaante. Dit *-lijk*, *-lik* is zoals wij zagen = *gelic*, (Hd. *gleich*) Got. *galeiks*, waar *ga* 'mede' betekent; het beantwoordt aan *con*, *cum*, — vgl. Lat. *con-form-is*. De bovengenoemde enklitische vorm *-ly* heeft men nu over een groot aantal formaties uitgebreid waar de betekenis 'gelijk' ook op de achtergrond gedrongen is: *truthfully*, *easily*; dit *ly* gaat op een oudere adverbiale *-e* formatie (*instrumentalis*) terug.

De uitgang *-heid* (Eng. *-hood*, *-head*, als in *childhood*, *maidenhead*) is ook oorspronkelijk een zelfstandig woord: Goties: *haidus*, O.Eng. *hád*, = natuur, toestand. In 't Duits vindt men het in twee vormen: *-heit* en *-keit*; *k* hoorde oorspronkelijk niet tot het suffiks, maar werd uit afleidingen van adj. op *-ech* (*ewecheit*, nu *ewigheit*) opgevat als deel van het suffiks uitmakende en zo op woorden overgebracht waar geen *c* (*k*) gevonden werd: *tapferkeit*, *ehrbarkeit*.

Of *-bar* ooit een onafhankelijk woord geweest is, kan betwijfeld worden, maar zeker is toch dat het met *to bear* in de zin van 'dragen' samenhangt, *vruchtbaar* betekent dus *vruchtdragend*, maar het verband werd langzamerhand zo los dat men woorden kon vormen als *eerbaar*, *kostbaar* (*on*)*houd-*

baar, openbaar waar de oorspronkelijke betekenis niet meer gevoeld werd.¹⁾

Het voorvoegsel *on-* (in 't Deens al tot *u-* afgelepen) is evenals Eng. *un*, Hd. *un-* en de daaraan volkomen beantwoordende vormen *in-* van 't Lat. en Grieks *a* of *an* vgl. *atheist*, *anarchie*, niets dan een bijvorm van de negatie die men in 't Latijn en veel andere talen als *ne* ontmoet. Het enige bestanddeel dat wij dus niet verklaard hebben uit werkelijk bestaande oorspronkelijke zelfstandige woorden is *-th* dat *true* tot *truth* maakt; het is alleen als suffiks bekend. De *t* van 'geschikt' is natuurlijk het teken van het verleden deelwoord.

Hier hebben we nu van de zogenaamde afleidingsuitgangen, suffiksen, gesproken, maar wat nu de eigelijke buigings- en vervoegingsuitgangen betreft, — kunnen die ook op zelfstandige woorden teruggebracht worden, die evenzo met het stamwoord vergroeid zijn? Ja, — daar kan geen twijfel aan bestaan, — ten minste wat enkele er van betreft.

Neem b.v. het Scandinaviese passief: Oud ijsl. (their) *finna sik* (die vinden elkaar, sie vinden sich) wordt één woord, eerst *finnask*, dan: *finnast*, *finnaz* Zweeds *finnas*, Deens *findes*, No. *fins*. Soms vinden wij verschil tussen een reflexief en een zuiver passief in 't Deens: *de slås* met de korte vokaal =

¹⁾ Voor een enigszins andere beschouwing volgens welke dit *baar* met *to bear* = *to go*, in verband zou staan (deze betekenis is al in 't A.S. te vinden) vgl. men Leuvensche Bijdragen, 1925: *The Semasiology of some Verbs of Motion and the Etymology of Dutch langwerpig*.

zij vechten (met elkaar) *de slâes* (met een lange vokaal en om 't verschil in de geschreven taal aan te geven, zoals men ziet anders gespeld) = 'zij worden geslagen'. Evenzo heeft men in het Russies een vorm met *sja* = zich, vergroeid: *kazalos* = dat *bleek*, letterlik 'dat vertoonde zich'. Iets dergelijks vinden wij in het futurum der Romaanse talen *je finirai* = finire habeo, Italiaans *finiro*, Spaans *finiré*. Vóór de woorden geheel samengevallen waren was het mogelijk er een pronomen tussen de verbale vormen in te voegen. Oud Spaans: *Cantar - te - le*, ik zal u bezingen.

Een derde voorbeeld is het Scandinaviese bepaalde lidwoord: *mand-en*, de man; *hus-et*, het huis, altans voor wie dit als een soort flectie beschouwt. Hier wordt een oorspronkelijk aanwijzend voor-naamwoord achter het substantief gehangen. Evenzoo in het Roemeens: *domnul* = *dominu(m)* *illu(m)*, de heer, *senatul* = de senaat.

De vraag rijst nu: Kunnen wij als van algemene toepassing de stelling verkondigen dat afleidings-elementen en buigingsuitgangen per slot van rekening *altijd* van zelfstandige woorden af te leiden zijn die dan tot onzelfstandige woorelementen gedegradeerd zijn? Ja, zo spraken alle, zelfs de grootste taalvorsers die daar tot nu toe over geschreven hebben. En toch is er heel wat tegen die leer in te brengen:

- 1e. De aangevoerde voorbeelden bewijzen niets

met betrekking tot het vroegste ontstaan der flectie, want die zijn alle samengesteld met woorden die op zichzelf al verbogen waren vóór de samensmelting, als ijsl. *finnask*, *fannsk*, *madrenn*, *mansens*; Ital. *finirò*, Oud Fr. *finirai*, enz. Daar zien wij dus alleen nieuwe buigingsuitgangen op oude buigingsgrond ontstaan, en het zou zich kunnen laten denken dat die samensmelting niet plaats gevonden had, in elk geval niet zo volkomen indien de taalgewoonten van de sprekers niet reeds die richting uit waren gegaan.

2e. Het getal der bestaande vormen die met absolute zekerheid door zulk een samensmelting ontstaan zijn is betrekkelijk gering. Wel is waar zijn er heel wat afleidingsuitgangen die oorspronkelijk onafhankelijk zijn geweest, maar in vergelijking met die andere, met betrekking tot welke men een dergelijke oorsprong niet heeft kunnen bewijzen of voorstellen of zelfs vermoeden, is hun getal helemal niet groot. Van de Engelse suffiksen in Sweet's lijst kunnen er slechts elf tot zelfstandige woorden terug gebracht worden terwijl er 74 zulk een verklaring niet toelaten. In de grote grammatika van Brugmann zal men heel wat Ariese suffiksen vinden maar als men die eens wil nagaan, zal men zien hoe men onmogelijk kan aannemen dat er heel veel op de manier van *-heid* mogen geacht worden ontstaan te zijn, zowel hun vorm als hun buitengewoon losse betekenis en de vage manier waarop ze gebruikt

worden spreken zeer sterk tegen die opvatting. En wat de eigelijke buigingsuitgangen betreft, is het aantal dat zo te verklaren is nog veel geringer: de paar gevallen die wij hier boven aanhalen ziet men overal altijd en altijd weer op het toneel verschijnen gelijk de figuranten in „La Juive”, altijd dezelfde, en men mag wel vragen of die steeds weer opduikende voorbeelden ons werkelijk het recht geven daar zulke *vèr* gaande conclusies uit te trekken? De indruk zal men niet ontgaan dat de grondslag daarvoor heel erg dun is.

3e. Indien die theorie juist was zouden wij heel wat groter regelmaat verwachten dan wij in werkelijkheid aantreffen, zowel wat de vormen als wat de betekenis (syntaxis) aangaat, want indien een zeker element er bij komt om een bepaalde verandering in de hoofdvoorstelling uit te drukken, is er geen reden waarom dat niet even goed op dezelfde manier bij alle dergelijke woorden gevoegd zou zijn. Wij vinden dan ook veel groter regelmaat bij de formatie van het Romaanse futurum, het passief op *s* in de Scandinaviese talen zowel als post-positieve artikel aldaar (*manden*), dan in de Ariese uitgangen.

4e. Die leer van de agglutinatie zal in elk geval blijken er geen aanspraak op te kunnen maken de enige ware te zijn, zoodra wij aan kunnen tonen dat enkele uitgangen op een andere manier ontstaan zijn — en dat kunnen wij bewijzen. Dan zal dus

de agglutinatietheorie daarmee gesuppleëerd moeten worden, n.l. met de theorie van wat hier met de technische term „afscheiding”, „secretie” aangeduid zal worden, waardoor wij zekere uitgangen zien ontstaan doordat men een klank of klankgroep, die oorspronkelijk een bestanddeel zonder enige betekenis uitmaakt van een onafscheidelijk geheel, in de loop der tijden als een bijvoegsel gaat beschouwen dat de betekenis wel doet veranderen, waarna dat bijvoegsel dan van zijn eerste hoofdwoord afgescheiden en bij andere woorden voor een dergelijke vorming gebruikt wordt.

Héél duidelijk zien wij dit proces aan 't werk bij de Engelse bezittelijke voornaamwoorden. In het Oud-Engels waren die *min* en *thin*, waar evenals in het Ndl. en Hd. de *n* tot de stam hoorde: *mijn*, *dijn*; *mein*, *dein*, — de Oud Eng. verbogen naamvallen waren b.v. *minum*, *mines*, *minre*, enz. Maar als in zoveel gevallen verdween de *n*, (vgl. b.v. de *n* van de Eng. infin., evenals in de (West)Ndl. spreektaal) ook hier en zeide men *my* father, *thy* will be done, maar de *n* bleef uitgesproken waar het woord alleen stond en zo maakte men verschil tussen 'my house' en 'this house is mine'. Nu zien we hier die *n* welke oorspronkelijk een gewone klankverandering was waar geen het minste betekenisverschil door uitgedrukt werd of mee gepaard ging, een grammatische functie krijgen: *my* werd als het eigelijke woord gevoeld, en *-n* werd als een suffiks opgevat, dat de

kracht had het woord tot een hoofdwoord te maken; in de volkstaal wordt het daarom heel vaak achter andere voornaamwoorden gehangen: *hisn, hern, yourn, theirn*, vgl. het fraaie gedicht: He that prigs (gapt) that is n't *hiz'n*, when he's cotch'd (gesnapt) is sent to priz'n; she that prigs wot izn't hern, At the treadmill takes a turn."

Het woord *os* was oorspronkelijk een *n*-stam, wat zeggen wil dat de *n* bij alle vormen van het woord hoorde, evenals de *ch* en *s* klank in het Eng. en Hd. *ochs* en het Deens *oxe*. Maar evenals in die talen viel de *n* weg waar die op het eind van de woordvorm kwam te staan, als in het enkelvoud, alleen in het meervoud bleef de *n* waardoor men de *n* als een meervoudsuitgang ging opvatten, die dan heel natuurlijk op andere woorden overgebracht werd die niet oorspronkelijk *n*-stammen waren als in *dagen, bomen, soldaten*, enz. de gewone Ndl. meervoudsuitgang *n* is dus een suffiks dat vroeger volstrekt niet in die functie gebruikt werd, strikt genomen kan men zeggen dat het in 't geheel geen functie had.

Presies zo is het met *er* in andere woorden gegaan. In heel veel gevallen hoorde de *r* tot de stam van een woord, waar die in 't enkelvoud wegviel maar in het meervoud bleef bestaan, omdat het daar oorspronkelijk door een andere later weggevallen uitgang beschermd werd. Van een geval als Hd. *lamm*, mv. *lämmer* (waar het Ndl. evenals in

kinderen vs. Hd. *Kinder*, een vorm heeft die nu gevoeld wordt als een dubbel meervoud), *rind*, *rinder*, waar de oude *r* van de stam op een nog oudere *s* teruggaat, werd die uitgang op andere woorden overgebracht: *wörter*, *bücher*, waar het Ndl. de *n* heeft, zie boven. En hier is het de moeite waard de aandacht op het karakteristieke feit te vestigen dat bij deze *secretion* het al of niet voorkomen er van op puur toeval schijnt te berusten: in enkele woorden wordt het gevonden, maar volstrekt niet in alle, terwijl zoals wij zagen bij de twijfelachtige gevallen van agglutinatie, die bij de gehele woordvoorraad scheen voor te komen. Daar nu dit onregelmatige een trek schijnt te zijn die de meeste oer-ariëse flectie-elementen kenschetst, schijnt er al meer en meer te zeggen voor de waarschijnlijkheid dat de meeste onverklaarbare vormen zo ongeveer op de zelfde manier ontstaan zijn als de *n* in Eng. *hisn*, Hd. *soldaten* en de *er* in *bücher*, dat is dus veel waarschijnlijker dan dat ze door afslijting van volle woorden ontstaan zouden zijn.

Enkele suffiksen kunnen oorspronkelijk ontstaan zijn op een wijze die ik bij een bevriende Amerikaanse familie heb leren kennen: daar hadden de kinderen een zwart katje dat ze *Nig* noemden, een verkorting van *Nigger*, maar toen er een grijs katje bijkwam werd die dadelik *Grig* gedoopt en een bruin *Brownig*. De mens heeft een grote neiging tot classificatie en om aan het gevoel van wat samen

hoort ook bij de namen uiting te geven. En als men zo'n uitgang eens gevormd heeft, of als men een vorm eenmaal als zo'n uitgang opvat, dan neemt men het niet zo nauw met wat er eigenlijk bij die uitgang hoort, ¹⁾ of wel bij het woord — bij de woordstam — waarvan de afleiding gevormd is. In de naam van de Franse *Merovingiers* hoort de *v* oorspronkelijk thuis omdat die naam van *Merovig* afkomt, maar het volgende koningsgeslacht noemde men vroeger in het Frans niet *Carolingiens* (vgl. 't Ndl. *Karolingiers*) maar *Carlovingiens*, ofschoon er in de naam *Karl* naar wien zij zo heten geen *v* voorkomt. Nu komt onder de historici de aan Littré nog onbekende vorm *Carolingien* meer en meer in gebruik. *Oligarchie* is *olig(os)* en *arch-* maar men spreekt van *poly-g-archy* in plaats van *polyarchy*. Een Engelsman vormde *judgmatical* naar het voorbeeld van *dogmatical* alsof dit laatste uit *dog* en *matical* bestond. En het Duits doet in *schwagmaticus*, vgl. *rheumaticus* in geestigheid voor die Engelse grappenmaker niet onder. Van dit laatste maakte een Deen: *rygmatikus* alsof de pijn alleen in zijn 'rug' zat. Swift sprak ergens van *sextumvirate* (vgl. *triumvirate*) en Bernard Shaw, blijkbaar denkende dat *equipage* van

¹⁾ Vgl. de steeds meer en meer om zich heen grijpende manie, vooral in commerciële, niet filologies geschoolde kringen, om geleerde, althans geleerd klinkende uitgangen achter de namen (soms van de gewoonst klinkende) handelsprodukten te voegen: *odol*, *purol*, *co-caine*, *cafeine*, enz. enz.

equus komt zodat hij het woord dus als *equi page* opvat, praat van iemands „*equipage* or *autopage*”. Dergelijke vergissingen zijn volstrekt niet zeldzaam in de taalontwikkeling, en hoe verder wij in die geschiedenis teruggaan, des te verwarder en bonter ziet de woordvorming er uit. Regelmaat en eenvoud zijn niet oorspronkelijk; waar men die aantreft heeft de mens zich die langzamerhand en met moeite eigen gemaakt.

XI. DE TAAL VAN DE MAN, HET SPREKEN BIJ DE VROUW ¹⁾

Op verschillende plaatsen op aarde heten er volkeren te zijn, waar de vrouwen zich van een heel andere taal dan de mannen bedienen. Het best kunnen wij dit zien bij de Cariben op de Kleine Antillen, — volgens een oude sage vermoordde een vreemde stam die daar binnengedrongen was, alle mannen onder de inboorlingen en trouwden met de vrouwen; die zouden nu hun eigen taal aan hun dochters over hebben gedaan als een erfdeel van hun moeders. Het verschil is vaak zeer groot: voor 'mijn vader' zegt een man: *yomáan*, een vrouw: *noukouchili*. Maar als men de zaak goed onderzoekt ziet men dat die enigszins anders in elkaar zit en dat wij hier slechts een buitengewoon sterke uitslag moeten zien van wat wij overal elders aantreffen, n.l. de *taboe* van zekere namen: onder zekere omstandigheden zijn de werkelijke namen van zekere dieren, personen, de godheid, *taboe* d.w.z. mogen door een zekere klasse van personen (hier dus de vrouwen) niet gebruikt worden. Wordt dit verbod overtreden, dan zal dit door bovennatuur-

¹⁾ In „Wil en Weg” van Oktober 1927 vindt men een kort opstel over „Vrouwentalen” dat uit den aard der zaak enige trekken met dit hoofdstuk gemeen heeft en waarvan onze lezers dus met belangstelling kennis zullen nemen.

like wezens, demonen enz. gewroken worden. Vgl. reeds het Bijbelse „gij zult den naam des Heeren niet ijdelik gebruiken” (Exodus 20, 7) dat de essens van *taboe* betekent.

Een andere soort *taboe* hebben wij in de Indiese drama's, daar lopen n.l. twee talen naast elkaar, zodat 't Sanskriet daar in de mond van goden, koningen, prinsen, brahmanen, ministers en andere mensen van hoog aanzien gelegd wordt, — soms zelfs van dansmeesters, scriba's en deurwaarders, terwijl het Prakriet de minder deftige taal is voor mensen van weinig of geen positie als kooplieden, winkelbedienden, vissers, politie-agenten, verder . . wethouders en zo goed als alle vrouwen, zeer enkele vrouwen mogen Sanskriet spreken, die welke een bijzondere werkkring bij de godsdienstige gebruiken hebben.

Ook in Nederlands Indië vindt men talen als b.v. het Laagjavaans, een volksdialekt, *bâsâ ngoko*, dat de hogere standen tegen de lagere spreken, naast het Hoogjavaans *bâsâ krâmâ* dat de mindere man uit eerbied tegen zijn supérieuren gebruikt. De kern van dit alles (al is 't met groot verschil) vindt men ook in moderne talen als wanneer b.v. Ndl. *jij*, *je*, door de baas tegen de knecht gebruikt wordt, terwijl daarentegen hij dien „de meerdere” als „den mindere” beschouwt (men moet zich in deze nivelleringstijden voorzichtig uitdrukken) U tegen de eerste zegt. Vgl. het oudere Nhd. 'er' (ook *han* in

de Skandinaviese talen) in 't m.v. 'Sie' vroeger ook derde persoon).

Maar als wij lezen dat die twee talen heel verschillend zijn, zelfs met twee verschillende namen, mag men zich dat onderscheid toch niet al te groot voorstellen; eerder moet men spreken van twee taallagen: het Sanskriet is hoger, stijver, deftiger en ouderwets, het Prakriet de 'lagere' taal, is losser, natuurliker en lijkt meer op onze gewone omgangstaal. Want feitelijk hebben wij in onze moderne talen ook een verschil tussen twee 'lagen' dat alleen maar in graad niet in karakter afwijkt van wat wij hier voor 't Sanskriet en het Javaans opmerkten. Onze ouderwetse 'nademaal' en 'evenwel nochtans' en in 't algemeen onze boekentaal gebruikt een hele serie andere uitdrukkingen dan die welke de spreektaal in presies dezelfde betekenis gebruikt. „Wegens de grote liefde die Gij Uwen Echtgenoot voorzeker toedraagt”, verschilt alleen in uitdrukking (maar dan ook sterk), helemaal niet in feitelijke betekenis van „Omdat je zo dol veel van je man houdt”, — de woordenkeus, uitspraak en ook de flectievormen zijn geheel anders. In 't Indiese drama zou een vrouw zich alleen zo ongeveer als in ons tweede voorbeeld uit mogen drukken. Dat hangt wel hiermee samen, dat de plaats in de maatschappij van de vrouw zo laag was, dat ze gerekend werden met de mannen van een lagere klasse gelijk te staan en de hogere kultuur niet deelachtig mochten wor-

den die den Heer der Schepping, alias *man*, voorhouden was, — daarom was het fijne Sanskriet, de godentaal, ook *taboe* voor de vrouw.

Nu, een *taboe*, presies gelijk aan die twee besproken soorten kennen wij in onze moderne talen niet, maar wel andere die er essentieel niet van verschilt. En waarop het hier juist aankomt: onze vrouwen bedienen zich ook wel eens van uitdrukkingen welke een man beneden zich acht, — of niet beneden zich acht! — „in het prakriet” gezegd, „de vrouw houdt er dikwels ook d’r eigen taaltje op na.” Om die laatste kategorie het eerst onder handen te nemen: er zijn zekere dingen waar de natuur ons toe dwingt, en zekere lichaamsdelen welke de vrouw nooit bij hun naam zal willen noemen, terwijl de man — vooral de jonge man, er juist een dol plezier in vindt die zo duidelijk en zo kras mogelijk uit te drukken. Maar als de vrouw nu toch gedwongen wordt, daar over te spreken, b.v. in de kinderkamer, dan bedenken ze allerlei onschuldige woorden of omschrijvingen — de wetenschap noemt zo iets met een, even als *taboe* aan de folklore ontleend Australies inboorlingenwoord: *noa-woorden* — die de rare dingen een beetje verbergen door ze een minder ‘rare’ naam te geven. In de regel zijn die *noa*-termen helemaal kleurloze woorden met een zeer algemene betekenis, en die dierbare dames bedenken niet altijd hoe die ‘verschrikkelijke’ dingen dan toch dikwels naderhand

de mantel der liefde weer smerig zullen maken waarmee ze even bedekt waren geworden, zodat die onschuldige nieuwe woorden na korter of langer verloop van tijd weer presies die zelfde onfatsoenlijke betekenis hebben gekregen als de vroeger gebruikte uitdrukkingen; héél veel hebben ze er dus niet bij gewonnen. Integendeel kan men daar wat bij verliezen, als n.l. een heel 'net' woord een luchtje krijgt, dat er vroeger niet aan was. „Een apartje” met een dame te vragen gaat dikwels nog aan, ofschoon menig niet geheel onschuldig getuige van die vraag toch de spreker met verbazing aan zal kijken, het is wel een heel klein beetje verdacht, maar „zich afzonderen met”, hoe onschuldig oorspronkelijk ook, doet tegenwoordig toch te veel aan slecht befaamde huizen denken. En het kan ook onaangename gevolgen hebben aan een dame te vragen of ze nog een minuutje op de spreker wil wachten omdat hij „even een kleine boodschap” moet doen; wat vroeger veel algemener was en b.v. kon betekenen dat men haar even een welriekende roos wilde gaan kopen, is nu zó gespecialiseerd dat wij bij wijze van tegenstelling het oorspronkelijk nooit — en dus ook niet fatsoenlijk gebruikte — een „grote boodschap” hebben ingevoerd, — nog fijner: die twee soorten van 'commissies'. Shakespeare kan in zijn Macbeth, Duncan nog laten vragen: „What bloody man is that”, (I, 2) — eigenaardig is in de bewerking

van D'Avenant (uit 1674) het ook nu nog onmogelijke adj. reeds door *aged* vervangen. En terwijl voor een Noord-Nederlander „om verschooning vragen”, altans in de spreektaal, het beeld van de Zaterdagavondbezigheid bij uitnemendheid oproept, kan een Vlaams meisje die uitdrukking zonder blikken of blozen tegenover een heer gebruiken.

Ook andere woorden zijn *taboe* voor de vrouw en worden door haar altans meer dan door de man vermeden. Daar zijn b.v. de vloeken; vrouwen — of moeten wij hier zeggen: dames? — gehoorzamen het Schriftwoord om „ganschelijk niet te zweren” eerder dan de mannen, ofschoon dit niet zo verstaan moet worden dat „hun woord (altijd) ja ja, neen neen” luidt, wat dan ook „uit den boozen” is. Als men in een roman een dame uit de hoge kringen ziet zeggen dat ze „verdikkie zoo’n lol” gehad heeft, dan mag men gerust betwijfelen of de schrijver hier de werkelijkheid getrouw weergeeft. *Lol* b.v. wordt toch zeker uitsluitend in mannenmond gehoord evenals al die fraaie serie van *wa’ bliksems*, *wat ’n pan’s*, *goddorie’s* waarmee men hun uitroepen in heerlike afwisseling (nu toch minder dan vroeger) opgeluisterd kan vinden. Maar het is niet altijd duidelijk waarom de ene ruwe uitdrukking niet en de andere wel van meisjeslippen gehoord kan worden. *God verd* — en hoe men dat aan wil vullen, zelfs met een (ver) *dorie* of een *-dikkie* of *-draaid* schijnt voor de manne-mensen gereserveerd

te zijn, — maar „god beware me”? Veel zal men het door een vrouw niet horen uitspreken. „Gut, hoe zalig” zal daarentegen wel van rozerode lipjes vloeien wegens de lichte sluier welke een andere vokaal over het stotend element werpt waar de vrouw zich aan het zo even genoemde gebod uit Exodus zal houden. Zo goed als uitsluitend bij de vrouw wordt dit ‘gut’ ook tot ‘gunst’; ‘*gommies*, ‘*gorrekies*’ kan men ook door mannen horen gebruiken, ’t Eng. ‘*good gracious*’ en ‘*goodness*’ (‘*goodness knows*’) en *lawk-a-mussy me* schijnen meer vrouwelijk.

Jee, of zelfs: *jeminee joosje* komt genoeg „vrouwelijk” voor, ook *je-tje* of *hereje-tje*, — die eigenlijk voor *Je(sus)* staan, waar de meeste gebruikers zich niet van bewust zijn, zeker de gebruiksters niet. En die vormen brengen een interessante illustratie van het elkaar kruisen van twee tegenovergestelde tendensen: die om toch ook eens een sterke uitdrukking te gebruiken en de afkeer van het wekken van aanstoot, — alles echt vrouwelijk.

Verwant met die afkeer van „sappige” sterke uitdrukkingen is de omstandigheid dat de vrouw veelal, altans in de regel, het gebruik van slang vermijdt. Zij voelt weinig voor de gewoonte van een jongen of een jonge man om steeds weer zijn taal te vernieuwen door altijd weer sterkere uitdrukkingen te vormen of voor den dag te halen. Hij ‘werpt’ niet, maar op zijn minst ‘gooit’ hij of

'smijt' hij of 'dondert' hij zelf een ander de deur uit, ook voor 'vallen' gebruikt hij graag 'donderen'. In plaats van weggaan „smeert hij 'm" — misschien „hipt" ook een vrouw „op"? „de plaat poetsen" is ook eens nieuw geweest, hij laat iemand in zijn taal niet sterven maar de hoek omgaan, 'naar de maan' of 'naar den bliksem gaan', misschien zelfs wel 'kreperen'. Wel is waar kan men nu onder het jongere (vrouwelijke) geslacht er veel vinden die met sukses hun mannelijke tijdgenoten naar de kroon steken (de lectuur van menige moderne *Society-novel* is in dit opzicht instructief), dit neemt niet weg dat het hoofdzakelijk mannen zijn die slang gebruiken en zelfs in de wereld brengen.

Karakteristiek is nu de omstandigheid dat wanneer mannen als taalzuiveraars optreden, ze het op de vreemde woorden gemunt hebben, maar wat de vrouw als zodanig wil afschaffen, zijn de grove, ruwe, onfatsoenlike uitdrukkingen. Het klassieke voorbeeld vormen die dames welke in de 17de eeuw in het Hotel Rambouillet bijeen kwamen, er als de 'précieuses' bekend waren en nog steeds zijn. Alles wat niet 'netjes' was moest uit de Franse taal verwijderd worden en ze waren dan ook zelf zo 'netjes' dat ze niet van *neus* spraken maar die „de deur der hersens" noemden, de zon heette „de fakkel van den dag", een hemd was natuurlijk hevig onfatsoenlik, ze spraken liever van „la compagne

perpétuelle des morts et des vivants",¹⁾ Molière laat 'zijn' précieuses van „*les commodités de la conversation*” spreken voor 'stoelen'; wanneer een gewoon 'bourgeois-meisje' zeggen zou „voilà un laquais qui demande si vous êtes au logis”, zegt Madelon: „Apprenez, sotte, à vous énoncer moins vulgairement.” Dites: „Voilà un nécessaire qui demande si vous êtes en commodité d'être visibles”. En zo gaat het door met hun onmogelijke uitdrukkingen tot dat die heerlike produkten van hun affectatie niet meer te horen vielen na het Homeries gelach waarin Molière ze in zijn *Précieuses Ridicules* had laten verdrinken.

De woordenvoorraad van de vrouw is in den regel niet zo groot als die van de man. Dit is natuurlijk een bewering die men moeilijk met $a + b$ kan bewijzen, absoluut nauwkeurig kan men onmogelijk nagaan hoeveel woorden die of die kent en vooral hoeveel ze er gebruikt, maar er is toch wel een en ander dat op de juistheid van mijn bewering wijst. De vrouw beweegt zich bij voorkeur op het centrale gebied van de taal, — wat daar naast ligt, wat aan de ene of andere kant *uitsteekt*, wat op de ene of andere manier *afsteekt*, laat ze liggen terwijl de man juist zoals wij zagen met voorliefde zich nieuwe woorden vormt of toe-eigent of oude uitdrukkingen weer oprakelt om daardoor een wat

¹⁾ Het Engels kent voor broek (d.w.z. — hm! — voor een pantalon!) eveneens de term *inexpressibles* of *unmentionables*.

juister uitdrukking voor zijn gedachten te scheppen. De vrouw kiest de rechte heirweg van de taal, de man voelt veel meer lust om hier en daar kleine zijpaadjes in te sluipen of zelfs zich hele nieuwe wegen te banen waar niemand voor hem nog ooit een voet gezet heeft. Dat ziet b.v. hij duidelijk die veel vreemde talen leest — en vooral vertaalt — dat de literaire produkten van de vrouw veel gemakkelijker te verstaan zijn dan die van de man, ze hebben lang zo veel bijzondere woorden niet (enkele uitzonderingen als Mevr. Bosboom-Toussaint bij ons en Sigrid Undset b.v. voor het Noors niet te na gesproken), dialektwoorden b.v. of technische uitdrukkingen, als de man. ¹⁾ En voor hem die een vreemde taal wil leren zijn ze daarom van zo veel belang omdat men in hun geschriften altijd weer dat aantreft wat de vreemdeling juist nodig heeft: de gewone dagelijkse woordvoorraad, — die massa's uitdrukkingen welke men de onontbeerlijkste pasmunt van de taal zou kunnen noemen.

¹⁾ Dat voor de toestanden in Nederland hoofdzakelijk hetzelfde geldt mag hier op het gezag van voor dit doel geraadpleegde Bata-visten geredelijk aangenomen worden. „Dat Jespersen gelijk heeft, is ook mijn indruk” schrijft Prof. Vercoullie en voegt er bij dat enkele anderen door hem geraadpleegd „het zelfde denken”. Prof. Vermeylen, hoewel van oordeel dat „de vrouw over 't algemeen niet minder woorden gebruikt dan de man, vindt toch dat het uiterste (van zeer veel woorden, van een grote woordvoorraad dus) door hen niet bereikt wordt, m.a.w. dat er geen vrouwen zijn in de Ned. Letteren die zo veel verschillende woorden tot hun beschikking hebben. Van Virginie Loveling moge hier de misschien niet oninteressante bijzonderheid vermeld worden, dat zij soms in oude woordenboeken zat te studeren om zich haar onbekende woorden toe te eigenen.

Dit zal wel samenhangen met de opvoeding van de vrouw die in elk geval tot voor korte tijd niet op zoo'n algemene en techniese basis berustte als die van de man. Maar dit verklaart toch niet alles en er is dan ook wel een en ander hier dat op een vrouwelijke karaktertrek schijnt te wijzen, onafhankelijk van de opvoeding. Hier schijnen in elk geval de proefnemingen op te wijzen van de Amerikaanse professor Jastrow, die eens vijf en twintig vrouwelijke studenten van zijn universiteit en vijf en twintig mannelijke verzocht elk honderd verschillende woorden op te tekenen, zo gauw als ze maar konden en er bij liet voegen hoeveel tijd ze daarvoor nodig hadden; ze hoorden tot het zelfde jaar en hadden in hoofdzaak natuurlijk de zelfde vorming doorlopen. Zo kreeg hij dus 5000 woorden, maar natuurlijk waren het dikwels dezelfde. Maar juist deze omstandigheid: dat het dezelfde woorden waren kwam meer bij de vrouwelijke dan bij de mannelijke studenten voor; de laatsten hadden 1375, de vrouwelijke maar 1123 verschillende woorden. Het aantal woorden die door de mannen maar één keer gebruikt waren was 30, dat voor de vrouwen 21. Interessant is het ook, tussen twee haakjes, te zien uit welk gebied der gedachte de woorden gehaald waren. Slechts een kleine greep hieruit: bij de mannen was het dierentijk het talrijkst gerepresenteerd, bij de vrouwen de kategorie „kleederdracht en stoffen”, de mannen hadden

slechts 53 woorden die op voedsel betrekking hadden, de vrouwen 179.

Een ander punt dat uit Jastrow's proef bleek, was dat de mannen veel meer dan het andere geslacht een neiging vertoonden om woorden te kiezen die op elkaar rijmden of allitereerden. Het zelfde kan men ook concluderen uit een omstandigheid die wij elders op kunnen merken, n.l. dat de man veel meer voor de woorden als zodanig voelt en voor de klank er van, terwijl de vrouw die eerder neemt zo als ze zijn, zonder veel aandacht aan de vorm te wijden. Grappen en woordspelingen, waar vooral de jonge man nog al eens te veel plezier in heeft, schijnen bij het andere geslacht geen gratie te vinden, die begrijpen ze dikwels niet en zelf komen ze er zo goed als nooit mee voor den dag. En om ons nu eens op een hoger standpunt te plaatsen: er zijn nog maar héél weinig vrouwen die zich met taalstudie in de diepere zin van wetenschappelijk taalonderzoek afgeven zo dat ze daar een naam hebben gemaakt en dit ofschoon vreemde talen juist van oudsher iets was wat voor een van de vrouwelijke talenten — „accomplishments” — gold, waar, men denke b.v. reeds aan Queen Elizabeth en haar tijd, groot gewicht aan gehecht werd. En is het overdreven te zeggen dat over het algemeen de vrouw in de literatuur met minder zorg voor de vorm optreedt, met name dat ze niet alleen de zelfde volmaaktheid

met schone, fijn genuanceerde klankwerking bereikt als de mannelijke dichters, maar die zelfs niet *tracht* te bereiken?

Bij de vrouw gaan de woorden heel dikwels het ene oor in maar . . . er ook weer uit, zo al niet door het andere oor, dan toch uit de mond. Zij hoort vlug, en flapt er ook fluks haar antwoord uit. De man daarentegen gaat langzamer te werk op het gebied van de taal, hij bedenkt zich een tijdje, herkauwt zijn woorden, bezint eer hij begint te spreken en zo ziet hij b.v. overeenkomst van klank met andere woorden zowel als met de meer verborgen niet dadelik op de voorgrond tredende uitwerking er van.

Duidelijk vertoont zich het verschil tussen de ietwat koele, nuchtere natuur van de man en het impulsieve karakter van de vrouw die haar gevoel meer laat doorschijnen, waar het er op aankomt iemand of iets te prijzen. Dan kan de vrouw haar lust botvieren om haar gevoelens niet onder stoelen en banken te steken, dan viert de uitdrukking daarvan elk ogenblik hoogtij, zelfs met betrekking tot vrij onbeduidende kleinigheidjes, en zo is het gemakkelijk te begrijpen, dat ze meer loftuitingen verslijten dan de mannen. Een speciaal vrouwenwoord is *schattig*, — zelfs al zou een man iets of iemand werkelijk als een grote schat op prijs stellen, wat voor 'n vrouw heel dikwels volstrekt niet het geval is waar zij dat woord gebruikt, zelfs dáár zal

de man toch altijd een omschrijving gebruiken — behalve misschien in zijn verliefde tijd wanneer hij zich graag op het *niveau* van de aangebedene stelt. Een ander zulk woord is *heerlik*, maar dat gebruikt ook de man toch wel eens; dan *lief* en vooral *snoezig* — ook kijk's wat een lief poesje, — wat een *snoezige* eendjes! — dan *allerliefst*, *verrukkelijk* als versterkende woorden: 't *Is hier verrukkelijk lief!* *Honnig* en *honne-ponnig*, *doddig* en *dodderig*, „wat een *hondje* (of een *dotje*) van een hoed is dat” zijn ook alleen maar bij vrouwen te vinden ¹⁾) Ook woorden met de juist hieraan tegenovergestelde betekenis, *akelig*, *naar*, misschien ook een woord als *afschuwelijk* hoort men misschien meer in een vrouwelijke mond ofschoon het hier niet zo gemakkelijk zou zijn een woord uitsluitend aan het een of het ander geslacht toe te wijzen. In het Deens wordt het equivalent hiervoor — afskyelig — als speciaal vrouwelijk opgegeven. Maar op het gebied der versterkingswoorden is er bij de vrouw iets eigenaardigs op te merken. Een man zal desnoods kunnen zeggen dat iets 'verschrikkelijk lastig' is of van een ongeluk dat het 'vreselijk groot' was, maar

¹⁾ De volgende citaten uit Jo v. Ammers-Küller's „De Opstandigen” illustreren een eigenaardigheid welke men voor 't Nederlands zeker wel alleen als vrouwenstijl zal moeten kwalificeren, in 't Noors is die daarentegen ook bij mannen, o.a. bij Jonas Lie te vinden:

„Tante, vertel U eens”, maakte zij zich meester van 't gesprek”, p. 181.

„Er is van avond een souper bij David en Aleida” poogde zij zijn aandacht af te leiden. (p. 191).

„Ik durf niet goed binnen” schrok haar de stem van Kitty uit haar gepeins . . . (p. 366).

niet dat iets 'vreselik lekker' is, 'vreselik amusant' of dat hij iets met 'vreselik groot genoeg' zal doen, maar voor zulke combinaties geneert een vrouw zich niet; bij haar hebben deze sterke woorden hun oorspronkelijke betekenis eigenlijk geheel verloren zodat ze geen de minste tegenstelling voelen in een verbinding als 'vreselik schattig', 'gruwelik lief', 'verschrikkelijk lekker', enz. (Maar 'kolossaal grappig' is toch weer 'mannelik'. En 'kolossaal leuk'? En niemand meer of minder dan Lodewijk van Deyssel schrijft: „Moréas, een Parijsche nationalistische Deputé die juist toen een *vreeselik aardig* tijdschriftje uitgaf” (N.R.Ct. 10 Juli 1927). Maar dergelijke dingen zijn toch ook niet zonder invloed op de taal van de man, misschien wel met de kinderen als tussenpersoon en meer dan een van die versterkende woordjes welke nu bij de beide geslachten gevonden worden, hebben zich presies ontwikkeld als de bovenstaande, b.v. 'it makes me quite angry' stamt volgens Fitz Edward Hall oorspronkelijk van de dames. Men vgl. verder (*ruize*) *klein* en andere samenstellingen met *reuze* welke Charivarius natuurlijk eerst bij anderen heeft gehoord maar die later zeker door hem — *via* zijn parodieën — verder zijn verspreid. Eng. *awfully nice*, Fr. *rudement joli*, *affreusement délicieux*. So in „he is so charming”, is ook oorspronkelijk een voorbeeld van het „ewig weibliche” op taalkundig gebied, zoals Dr. C. Stoffel heeft opgemerkt;

het vrij moderne predicatieve gebruik van *some* als in „*she's some new*”, nu ook heel gewoon in 't Eng. maar nog in de N.E.D. als Americanisme opgegeven schijnt dadelik „*communis generis*” te zijn geworden. De kern van dit moderne gebruik van *some* zal wel het *ib. sub.* 4 met veel voorbeelden geïllustreerde adj.: *considerable* zijn.

Zoals wij reeds zagen heeft de vrouw de reputatie veel konservatiever in het taalgebruik te zijn dan de man. Dat heeft reeds Cicero opgemerkt (*De Oratore*, III, 45), maar het schijnt toch niet overal steek te houden. In zijn boek over het Japans zegt Edwards: (*Etude Phonétique de la Langue Japonaise*, 1903, p. 79) „Voor Frankrijk en Engeland kan men beweren dat de vrouwen neologismen schuwen en aarzelen zich ver van de overgeleverde taalvormen te verwijderen. Maar in Japan zijn de vrouwen lang zo konservatief niet, noch wat de woordkeus betreft, of uitdrukkingen, noch in de uitspraak. Een van de oorzaken hiervan zal zijn dat de vrouw niet zo sterk als de man aan de invloed van de schrijftaal blootgesteld is geweest.”

In onze tijd zien wij bijzonder dikwels dat de vrouw zich nog van oudere vormen bedient die de mannen al lang in de omgangstaal hebben laten vallen. Zal men „hier is niks (a)an te doen” niet eerder uit de mond van een man horen dan die van een vrouw? Zal die niet eerder zich aan het oudere *niets* houden? Maar dan is het toch nog de vraag

of wij hier werkelijk met een konservatieve trek te doen hebben, — het zou n.l. wel eens kunnen zijn dat dit niet zo zeer daarop neerkomt om de bestaande vorm niet verloren te laten gaan als wel voortspruit uit het respekt voor de geschreven vorm. De vrouw laat zich n.l. veel meer dan de man imponeren door wat geschreven, altans gedrukt is: wat in de boeken staat moet waar zijn! De vrouw heeft n.l. dikwels een verbluffend sterk autoriteitsgeloof, en haar kolossaal vertrouwen op de onbegrensde wijsheid die in de overgeleverde spelling tot uiting zou komen is merkwaardig naief.

Er is zelfs iets aandoenliks in die naieveteit waarmee ze tot de schrijftaal opziet, vooral wanneer men bedenkt dat juist de geschreven taal zijn ontstaan zo goed als in geen enkel opzicht aan de vrouw dankt. Ongetwijfeld heeft de man alleen de eer van de ontwikkeling daarvan, — zo goed als hij alleen ook alle schande te dragen heeft voor alle gebreken die in zo véél opzichten de schrijftaal aankleven. Daar hebben wij b.v. de zogenaamde Kanselarijstijl en wat men juristen-proza zou kunnen noemen, — alleen het geslacht van schrijver en bewerker van dit boekje zijn voor de gebreken daarvan verantwoordelijk. Een vrouw zal onmogelijk haar gedachten in zulk een draaikolk van tussenzinnen kunnen verschuilen als de juristenzin met zijn tussenvoegsels, parantesen, zijn 'altans'-en (die Mr. G. W. van Vierssen Trip's „De Gelaarsde Kat" onlangs zo

allergeestigst geparodieerd heeft) als maar al te dikwels in de taalfabrieken afgedraaid worden welke men uit een ander oogpunt rechtbanken of ministeries noemt. Het zal dan ook interessant zijn voor hen die in de toekomst juist dit punt na enig tijdsverloop met de nodige objectiviteit kunnen onderzoeken, na te gaan wat er in dit opzicht door de vrouw voor verandering in deze te weeg wordt gebracht, waar zij nu meer en meer als jurist optreedt. Zal wat de stijl betreft de vrouw in de jurist opgaan of omgekeerd de vrouwelike, dus minder verdraaide stijl de overhand krijgen?

Van zulk een ingewikkelde draaikolkstijl vindt men reeds bij Hildebrand een voorbeeld:

De belangrijke dag, waarop (zooals de charmante gezegd had) al wat in de stad smaak had, en ik voeg erbij, lid was van het concert Melodia, stond verrukt te worden door het spel van die mejuffrouw Henriëtte Kegge, de schoone dochter van den rijken West-indier, was gekomen. (Camera Obscura).

En hoe fraai is niet reeds het volgende:

„Op 24 Mei heeft de raad van justitie te Batavia in behandeling genomen de zaak tegen den candidaat-notaris, waarover gisteravond onder „Laatste Nieuws” bericht werd en die er van verdacht wordt, na bij olografisch testament van J. C. S. te B. ddo. 11 December 1911, te zijn benoemd tot uitvoerder

van diens uiterste wilsbeschikking met de macht en het recht tot de in-bezit-neming van alle goederen van diens nalatenschap, achtereenvolgens gedurende het tijdvak, liggende tusschen den datum van overlijden van den heer S. vd., n.l. 22 November 1922, en 1 Januari 1926, te Bandoeng dan wel elders op Java opzettelijk verschillende, niet nader aan te geven geldsbedragen, tezamen groot circa f 25.000, welk geld geheel toebehoorde aan de erfgenamen van den heer S. vd., althans aan een ander dan aan hem, beklagde, en welk geld hij in zijne voornoemde hoedanigheid van uitvoerder der uiterste wilsbeschikking van den heer J. C. S., althans anders dan door misdrijf onder zich had, zich wederrechtelijk te hebben toegeëigend door dat geld ten eigen bate aan te wenden."

(N. R. Ct. 21, 6, '27).

Maar de kroon spant toch de „Dagvaarding" (N. R. Ct. 11, 11, '27) waarbij aan betichte ten laste wordt gelegd dat hij

1° op of omstreeks 21 Mei 1927 te Aardenburg bij gelegenheid der krachtens wettelijk voorschrift en wel krachtens de Gemeentewet en de Kieswet uitgeschreven verkiezing van de leden van den gemeenteraad van Aardenburg, als lid van het stem-bureau in stemdistrict II, dat zitting hield in een Rooms-Katholieke school te Aardenburg, door opzettelijk gedurende den tijd verlopen tusschen het openmaken van de stembus na afloop der

stemming, het openen en nagaan van de stembiljetten en het vaststellen van den uitslag der stemming, althans gedurende den tijd, verlopen tusschen den aanvang der stemming en het oogenblik, dat de uitslag der stemming was vastgesteld en was bekend gemaakt aan het in het stemlokaal aanwezige publiek, bedriegelijk bij ongeveer 69, althans bij een groot aantal stembiljetten, waarin door de kiezers, die deze stembiljetten hadden ingevuld, in één stemvakje het witte stipje was roodgemaakt met een roodafgevend potlood althans roodafgevend voorwerp, in nog een stemvakje of meerdere stemvakjes het witte stipje rood te maken, althans daarop bijvoegingen, aanwijzingen van eenen candidaat of aanduidingen van een kiezer aan te brengen, zoodat daardoor die stembiljetten van onwaarde werden en van onwaarde werden verklaard, opzettelijk bedriegelijke handelingen heeft gepleegd, waardoor de stemmen van de kiezers, die hun stem hadden uitgebracht door middel van die 69 stembiljetten, die van onwaarde waren en van onwaarde werden verklaard, — althans door middel van een groot aantal dier stembiljetten, — van onwaarde werden, althans opzettelijk voornoemde stemming, die toen aldaar plaats had gehad, heeft verijdeld, althans eenige bedriegelijke handeling heeft gepleegd, waardoor aan die stemming een andere uitslag werd gegeven dan door de wettig ingeleverde stembiljetten was of zou zijn verkregen.

2° op of omstreeks 21 Mei 1927 te Aardenburg bij gelegenheid der krachtens wettelijk voorschrift en wel krachtens de Gemeentewet en de Kieswet uitgeschreven verkiezing van de leden van den gemeenteraad van Aardenburg, als lid van het stembureau in stembedistrict II, dat zitting hield in een Rooms-Katholieke school te Aardenburg, door te handelen op de wijze onder 1ste omschreven, de onder 1ste vernoemde stembiljetten, die bestemd waren om tot bewijs te dienen van het feit op welken candidaat de kiezers, die deze stembiljetten hadden ingevuld, door in een stemvakje het witte stipje rood te maken, hun stem hadden uitgebracht, althans tot bewijs van eenig feit, valschelijk heeft opgemaakt of vervalscht met het oogmerk om die stembiljetten als echt en onvervalscht te gebruiken of door anderen te doen gebruiken, terwijl uit dat gebruik eenig nadeel kon ontstaan."

Zo, dat is nu eens de taal van de *man*!

Ook een vrouw kan zin op zin hopen tot in eeuwigheid amen, maar die doet dat op een heel andere manier: haar zinnen zijn niet als de beroemde Chinese of Neurenberger produkten een doosje in een doosje en daarin weer een doosje, een bijbepaling in een bepaling, die in een bijzin, die in een zin; nee! alles is bij haar naast elkaar, met een oneindig getal *en's*, en *dan's*, *zo's* en nog eens *en* met hier en daar een *maar* ter afwisseling, maar alles op één plan zonder onderscheid tussen wat belangrijk is

en wat van minder of van geen gewicht. Zo zou de zinsbouw er zeker ook in de gedrukte vrouwenboeken uitzien, als de vrouw die geheel op haar zelf tot stand had gebracht en niet zo veel bij de man in de leer was gegaan. Maar zelfs nu komt dit veel voor in menig brief die de schrijfster niet voor openbaarmaking bestemt. Een steeds weer in zulke brieven aan te treffen eigenaardigheid is de inversie van pronomen en werkwoord *nà en*: „Het weer is nu heerlijk en *ga ik* dus nu maar eens wandelen.” Merkwaardig is het dat dit gebruik (zie het volkomen normale: „het weer was prachtig, ook *profiteerden* allen daarvan om te gaan wandelen; *en* heeft oorspr. de zelfde kracht als ook, vgl. ndl. ook met het etymologies identiese *De. og = en*) door de man alleen in zakenstijl gebruikt wordt, juister: alleen door de zakenman, dus door hem ook in privaat-brieven, vgl. „mijn zoon is terug en zit hij nu in 't zonnetje, hij ziet nog smalletjes en kun je hem zijn ziekte wel aanzien.” Echt vrouwelijk is ook het weglaten van 'dat' in een zin als „Wij zijn nu gelukkig alles goed is afgelopen”, — dat een oorspronkelijk 'dat' hier nog nawerkt is duidelijk uit de inversie van *goed* en *is*; „Wij zijn nu gelukkig: alles is goed afgelopen” zou wel is waar essentieel boekentaal zijn maar in elk geval korrekt en — mannelik.

Interpunctie is ook niet het sterke punt bij de vrouw en men kan veilig beweren dat punt-

komma's die de logiese indeling van de zin doen uitkomen, zeker niet in gebruik gekomen zouden zijn, altans niet algemeen in gebruik als de vrouwen hier alleen de zaak ter beslissing hadden gehad. Maar het vraagteken? Het uitroepsteken zouden ze zeker wel op den voorgrond gebracht hebben evenals ze een buitengewoon sterk gebruik maken (er zijn er die het misbruik zouden willen noemen) van iets wat het gevoelselement zeer sterk uit doet komen, n.l. het onderstrepen van de woorden, liefst met twee of drie of vier strepen. Maar ook mannen zijn daar niet volstrekt afkerig van.

Ook de gedachtestreep is misschien bij de vrouw meer dan bij de man in de gunst, zowel als de puntjes waarmee een overgang of een onderbreking aan kan worden geduid. Is het n.l. niet bijzonder karakteristiek voor de gedachte en de uitdrukkingswijze van de vrouw wat op die manier aangeduid wordt? De gedachte wordt niet tot zijn logies einde gebracht maar middenin losgelaten; dan moet de lezer maar zelf weten wat hij er mee doen wil, — de schrijfster zit zelf al weer midden in een volgend gedachtengangetje: één, twee, drie, — een gratieus sprongetje en zoo'n onhandig stoffelachtig manne mens kan er niet meer bij, — heel dikwels moeten wij er naar gissen wat dat nu weer voor een 'hij' is waar ze 't nu over heeft, dat hoeft volstrekt niet dezelfde van de vorige zin te zijn. George Meredith, zeker een romanschrijver die het best de vrouw

heeft weten te treffen, zegt ergens „She thought in blanks” (n.l.: — —) as girls do and some women”, d.w.z. juist zeggen met die soort sprongetjes, zonder de gedachte geheel uit te drukken.¹⁾

Verwant hiermee is ook de voorliefde van de vrouw voor wat men ‘afgeknotte’ zinnnetjes zou kunnen noemen (*stop-up* of *pull-up* sentences), waar we maar de helft te horen krijgen en zelf het liedje ten einde mogen zingen. „Heb je nou ooit van je leven?” is een heel gewoon geval. Of het ongelovige: „Zeg!?” Een familielid sterft plotse-ling en een ander zegt dan: „En je zuster, die nog wel juist deze week trouwen zou.” Vgl. Eng. „Well, — I never!”²⁾ Soms is het niet gemakkelijk presies het ontbrekende aan te vullen. Bij een zin als „Als ik snap wat ze in die vent ziet” kan men b.v. denken aan „laat ik mij hangen” of iets dergelijks. Maar nu: „Nee, dat moet ik zeggen”, wat moet ze zeggen? En: „Wat maakte hij haar het hof!?”, met een eigenaardig gebruik van *Wat?* Maar toch zijn de meeste van die zinnen zo niet

¹⁾ Toen een criticus eens een lange loftuiting over een van Jespersens boeken geschreven had met wat al te veel van deze gedachte-streepjes erin, gaf de schrijver daar het geestige commentaar op: „de streepjes waren van hem, de gedachten van mij.”

²⁾ Half-affe zinnen, onderstreepte woorden en dergelijke vrouwe-likheidjes worden prachtig geïllustreerd in Stephen Mc Kenna's „Confessions of a well-meaning woman” in welk boek de zeer karakteristieke stijl al even vervelend is als de „Confessions” zelf. Maar dat die *stop-up* zinnen niet uitsluitend door de vrouw gebruikt worden, blijkt o.a. uit de volgende passage van Well's Bealby: „If he's found hiding about upstairs after all this upset” said Mr. Mergleson and left the rest of the sentence to a sympathetic imagination.”

allemaal als totaalindruk volkomen begrijpelijk en we hoeven daar dus niet de gek mee te steken. Wat zou de taal gruwelijk vervelend zijn en stijf als wij altijd alles zouden willen uitdrukken wat bedoeld wordt. „Twee tweede retour Sleydinge” zeggen wij gelukkig vrijwel altijd in plaats van „Mag ik U vragen mij twee spoorwegkaartjes voor een reis in de tweede klasse heen en terug van hier naar Sleydinge te willen verkopen?” Maar er zijn van die afknot-zinnen die nu eenmaal vaste voet gekregen hebben en daar hebben wij zeker het zwakke geslacht wel voor te danken: ‘Dat jullie ‘t nou toch ook altijd en eeuwig aan de stok hebben’. „Ja, hij natuurlĳk wel”, d.w.z. ‘ja, hij wordt natuurlĳk wel door jou meegevraagd’. ‘Ja, als ik er maar geld voor had’, — een vervolg als: ‘zou ik in mijn nopjes zijn’ is volkomen overbodig, — dus zal niemand zoo’n zin meer als onduidelik voelen, die is feitelijk dus compleet. Een zin als „Sie ist so süß” voelt de lezer in zijn mannenlogica eigenlijk òf als een vergelijking (zo zoet als suiker) of wel verwacht hij een andere voortzetting: dat men haar graag op zou eten, maar mijn lezeres die nu eenmaal veel aan zulke afgeknotte zinnetjes gedaan heeft en ons mannen daar aan gewend heeft, zal hier niets bij wensen, zij voelt „zo” als ‘zeer’, — dat kindje is ‘erg’ lief. Vgl. het Vlaams: „de weg is tòch zo vuil”, wat feitelijk zonder meer wil zeggen: ‘ik raad je een andere te kiezen’.

Uit die afknot-zinnetjes zien wij nog eens dat de vrouw vlugger en heel wat minder zwaar op de hand is dan wij mannen, wat daarmee samen hangt dat ze door lange oefening haar mondje heel wat meer heeft leren gebruiken dan wij — men zal opmerken dat er hier geen de minste aanduiding is dat zij daar niet op gevallen zou zijn. In het gebruik van het genoemde lichaamsdeel is haar roem tot nu toe onaangevochten, daar staat zij oneindig hoog boven den man.

Talrijke spreekwoorden en andere pittige uitingen uit vele landen leveren een veel-talig maar eenstemmig bewijs hoe klein de man zich voelt als het op veel spreken aankomt. Om de bekende geschiedenis van de verdrinkende vrouw maar niet weer uitvoerig te verhalen, die gered kon worden als ze maar niet langer wou blijven ratelen, zij hier aan een paar vreemde ondeugendheidjes herinnerd: 'Où femme y a, silence n'y a'; „Deux femmes font un plaid, trois un grand caquet, quatre un plain marché", „Due donne e un' oca" (een gans) 'fanno una fiera' (kermis). Oscar Wilde is niet zeer be-minnelik: „Women are a decorative sex. They never have anything to say, but they say it charmingly." En Mrs. Browning laat Aurora Leigh zeggen: „A woman's function plainly is — to talk", hier hebben wij dus de admissie van een vrouw zelf. De Chinezen zeggen dat de tong van

een vrouw haar zwaard is dat zij nooit in de schede zal laten roesten.

De meest overdreven en krasse uiting in deze zin staat in het ziekelijk misogyniese boek van Weininger „Geschlecht und Karakter”: „De vrouw heeft wel is waar de gave van de Taal gekregen maar niet van het Spreken; een vrouw konverseert (koketteert) of *snatert*, maar ze *spreekt* niet.” Men zal opmerken dat hier heel iets anders bedoeld wordt als wanneer men boven dit hoofdstuk leest: „De Taal van de Man, het Spreken bij de Vrouw”.

Ook in de Taal zelf vindt men genoeg wat op de opvatting wijst dat de vrouw gemakkelijker spreekt dan de man. *Commérage* komt van *commère* waardoor ook de ‘kletspraat’ van een man met het woord voor ‘n vrouw uitgedrukt wordt, en terwijl het Duits *gevatte*rin, maar niet *gevatte* als een kletskous kent (bij dit Hollandse woord zullen we maar niet te veel nadruk leggen op de omstandigheid dat — tegenwoordig! — mannen geen kousen maar sokken dragen!) zegt de Deen in de zin van kletspraat: ‘*fadder-sladder*’ maar denkt daarbij speciaal aan een vrouwelijke klets; het gebruik van *fadder* kan ook wel aan zucht tot rijmen (op *sladder*) te danken zijn. Het Eng. *gossip*, oorspronkelijk *petetante* is de weg van *commère* gevolgd en betekent nu ook ‘praatje’. Ja, als wij *Punch* mogen geloven ligt diezelfde gedachte ten gronde aan een veel edeler uitdrukking. Daar vraagt n.l. de

kleine kleuter aan zijn vader: Waarom praten de mensen eigenlijk van 'moedertaal' en nooit van 'vadertaal'? Waarop de gevraagde met een zucht antwoordt: „Omdat de moeders altijd meer spreken dan de vaders”.

Reeds vroeg vertoont zich een verschil in dit opzicht bij de twee geslachten: meisjes leren over het algemeen vroeger en vlugger spreken dan jongens, ze spreken ook eerder zuiver en hun uitspraak wordt ook niet door al die kleine en grote onjuistheden en gebreken ontsierd, welke men zo dikwels bij jongens aantreft. De statistiek van verschillende landen heeft uitgewezen dat er bij mannen en jongens veel meer spraakgebreken voorkomen, b.v. stotteren en andere, dan onder vrouwen en meisjes. Deze laatsten leren ook vlugger lezen dan jongens, en kunnen dit in de regel veel beter, — ze lezen gewoonlijk gemakkelijker, duidelijker en met een veel natuurliker intonatie. Romanes, een Engels natuuronderzoeker, heeft eens interessante proeven op dit gebied genomen: hij gaf het zelfde stuk ter lezing aan enige ontwikkelde personen van beide geslachten: ze moesten dit stuk van twintig regels zo goed mogelijk in hoogstens tien sekonden doorlezen en vlak daarna opschrijven wat zij zich er van herinnerden. Het resultaat was geheel in 't voordeel van de vrouwelijke kandidaten, zij hadden 't vlugger gelezen en gaven de inhoud veel beter dan de mannen weer. Een dame kon presies vier maal zo vlug

als haar man lezen en zij reproduceerde, veel beter dan hij, het kleine stukje dat hij maar in zich op had kunnen nemen. Maar . . . het bleek daarentegen heel duidelijk dat hun vlugheid geen bewijs was van hun geestelijke superioriteit: onder hen die het langzaam lezen waren enkele van de meest vooraanstaande mannen op wetenschappelijk gebied. De verklaring zal deze zijn: hij die 't vlugst leest en het gelezene dadelik opvat, kan al het gelezene zonder onderzoek in zijn lege hersenen wegstoppen, terwijl de langzame lezer elk zinnetje krities overweegt en met zijn vroegere ervaring op het gebied in kwestie vergelijkt. Ook bij het aanleren van vreemde talen konstateren wij het zelfde gemak bij de studie en dezelfde virtuositeit op een enger gebied.

Die gemakkelikhed van spreken hangt ongetwijfeld samen met wat wij te voren bespraken dat de woordvoorraad van de vrouw geringer is en meer centraal dan die van de man. En die staat ook in verband met de omstandigheid dat de vrouw over het algemeen niet tot zulke uitersten gaat als de man. Havelock Ellis (*Man and Woman*, 420) die dit op veel punten aantoonst, merkt zeer juist op dat de vrouw licht boos wordt wanneer de mannen er op wijzen dat er veel meer genieën onder de mannen dan onder de vrouwen gevonden worden, maar ze is volstrekt niet beledigd te horen dat er veel meer mannelike dan vrouwelijke idioten zijn, wat toch per slot van rekening alleen maar een

ander aspekt van dezelfde zaak is. Ook met betrekking tot de taal kan men zeggen dat èn het grootste taalgenie èn de ergste imbeciliteit op dat gebied slechts heel zelden bij de vrouw gevonden worden. Het eerste ziet men ook duidelijk in de literatuur, o.a. door het niet te ontkennen feit dat er onder al de massa's schrijfsters in alle landen geen enkele vrouw te vinden is die op het gebied van de dramatiek met iets voor de dag gekomen is dat meer dan een dag leven gegeven is; juist de dramatische kunstvorm stelt de grootste eisen aan een alles omvattende en scherp opmerkende heerschappij over de taal. Maar aan de andere kant kan de vrouw zich dan ook met de overweging troosten dat er onder de mannen heel wat meer te vinden zijn, die te dom zijn om voor de taalduivel te dansen, zo dat ze geen twee woorden met goed fatsoen bij elkaar kunnen flansen, en een gedachte enigszins begrijpelijk uitdrukken. Op het tussen die twee uitersten liggende gebied, dat juist voor de allermeele mensen het allerbelangrijkste is, daar staat juist de vrouw veel hoger dan de man door de vlugheid en de lenigheid waarmee ze zich in de taal beweegt, haar gedachten weet uit te drukken en kans ziet dit op een duidelijke en aangename wijze te doen.

Hoe dit verschil nu in de algemene ontwikkelingsgeschiedenis van het menselijk geslacht ontstaan is, zal niet zo heel moeilijk te verklaren zijn. Het moet met de arbeidsverdeling der primitieve en half

beschaaftde volkeren samenhangen. Duizenden jaren lang heeft de man doorgaand werk gedaan dat in een betrekkelijk kort tijdsverloop een enorme uiting van energie vereiste, b.v. op jacht of in de oorlog. Maar daar was dan niet veel aanleiding tot spreken, onder zekere omstandigheden kon dat zelfs gevaarlijk worden. En wanneer die kolossale arbeid gedaan was, ja, dan lag de man òf niets te doen, of ging slapen, of ging indolent en sufferig wat liggen rusten, misschien wel met een pijpje in de mond, in elk geval hoofdzakelijk wel zonder veel te zeggen. De vrouw had daarentegen het regelmatige kalme werk thuis te doen, dat niet elk ogenblik een hevige krachtsinspanning vergde. Oorspronkelijk had zij veelal voor de akkerbouw te zorgen en veel andere dingen die nu in deze toch altijd iets meer vreedzame tijden aan de mannen over zijn gelaten, maar bovendien heel wat, waar tot voor heel kort zij alléén voor te zorgen had: de zorg voor de kinderen, voor het eten, naaien, wassen, vroeger het brouwen en bakken, — hoofdzakelijk alle bezigheden die het meest levendige gesprek toelieten, die bijna altijd met andere vrouwen samen werden uitgevoerd en die nu niet al te veel van het denkvermogen vergden of tot al te veel diepzinnig spekuleren aanleiding gaven. De naweeën van dit alles zien wij nu nog, en nog heel wat generaties nà ons zullen die blijven bespeuren, al zijn er ook juist nu in onze tijd op het gebied van arbeidsverdeling en opvoe-

ding heel veel ingrijpende veranderingen op te merken. Men kan dan ook gerust voorspellen dat de verhouding der twee geslachten tot de taalwerkzaamheid omvattende verandering zal ondergaan; ja, in veel punten *zijn* die twee al zo veel dichter bij elkaar gekomen. Het is dan ook best mogelijk dat het hierboven opgehangen tafreel van de verhouding van de man en de vrouw tot de taal niet volkomen op het nu opgroeiende geslacht zal blijken te passen.

XII. DE OORSPRONG VAN DE TAAL

Wij zijn nu op het punt gekomen dat wij met nieuwe gegevens tot deze vraag terug kunnen keren, — hierboven in Hoofdstuk IV hebben wij verschillende theorieën daarover leren kennen. Wat al die theorieën gemeen hebben is de *methode*: in gedachte verplaatst men zich naar een oertijd en vraagt: hoe kan de man of een op de mens gelijkend wezen dat tot op zeker ogenblik niet heeft kunnen spreken, toen op eens een middel tot mededeling: de taal, tot zijn beschikking gekomen hebben. En niet alleen dat die methode indirekt door allen toegepast wordt, Marty zegt zelfs uitdrukkelijk dat dit de enig mogelijke is.

In volkomen contrast hiermee heb ik de opvatting dat juist die methode, die manier om de vraag te stellen de oorzaak is dat al die pogingen tot zo goed als niets geleid hebben. Die methode doet sterk denken aan die van de Duitser in het bekende verhaal die de kameel uit zijn eigen innerlike bewustzijn wilde konstrueren. Gelijk Hegel bij zijn Filosofie met „das reine nicht sein” begint en de gedachte daarvan op „das reine sein” over laat springen, zo is men ook bij de Taalfilosofie met het reine, absolute Niet-zijn begonnen en is daarvan op het volkomen bestaan van de Taal overgespron-

gen. Maar sprongen zijn gevaarlijk als men geen vaste voet heeft om van af te springen.

Als onze onderzoekingen dan ook tot enig deugdelijk resultaat zullen voeren, zullen wij naar andere methoden om moeten zien, nieuwe wegen bewandelen en er schijnen er mij drie zulke wegen open te staan, langs welke wij tot een uitzichtspunt kunnen komen van waar men de oerwereld der taal wat beter dan tot nu toe zal kunnen overzien.

De eerste weg loopt over de Kindertaal. De fysiologie heeft ons sedert lang geleerd dat de ontwikkeling van het individu in hoofdzaak die van het geslacht doorloopt, m.a.w. dat het foetus van mens en dier vóór het tot volkomen rijpheid komt in die kleine wereld dezelfde stadia doormaakt als de talloze voorvaderen er van hebben moeten doorlopen vóór het geslacht het tegenwoordige punt van ontwikkeling bereikt heeft. Laat het zich dan niet aannemen dat de taalontwikkeling van het kind, bij elk individu ons in het klein al weer een afspiegeling geeft van de wijze waarop de mensheid in zijn geheel tot het bezit van een taal gekomen is?

Meer of minder bewust heeft heel zeker menig onderzoeker die opvatting aan zijn overwegingen ten grondslag gelegd en heel dikwels wordt de kindertaal aangehaald om als illustratie of parallel te dienen van wat bij de vorming van de oertaal plaats gegrepen zou hebben. Maar daarbij heeft men zich toch aan een verkeerde redenering schuldig

gemaakt waar men de voorbeelden haalde uit het prosen als het kind bezig was een reeds bestaande taal aan te leren. Met andere woorden: men handelde als hij die de ontwikkelingsgang van de muziek zou willen reconstrueren uit het getjingel waardoor men een klein kind piano kan horen leren spelen. Maar bij enig nadenken zal men zien dat zoo'n kind nu heel anders tegenover zijn taak staat dan de oermens: nu staat er de leerling een volkomen instrument ten dienste niet alleen maar ook ontwikkelde melodieën en hij heeft een leraar die aan zijn instrument die melodieën weet te ontlokken. En zo is het ook met de taal: hier komt het er nu op aan een bestaande taal te leren, zekere klanken die het kind in zijn omgeving hoort met diezelfde voorstellingen te verbinden als zijn voorgangers, — niet iets nieuws te scheppen. Neen, wil men bij het kind iets vinden dat met het aanleren van de oertaal gelijk staat, dan kunnen wij alleen de kindertaal in de allereerste periode gebruiken, vóór het begint te begrijpen, te verstaan waarvoor de taal bij de grote mensen dient. Daar hebben wij werkelijk 'natuur'-klanken, in dat eerste doelloze lallen en kwinkeleren van het kind, en daar alleen, in wat voor de menselijke ontwikkeling de foetus-periode is, kunnen we iets van de vóórhistoriese taalperiode hopen te vinden. En wij mogen ook vooral niet nalaten op te merken op welke wijze het kind later zo nu en dan volkomen onafhankelijk van de grote mensen woor-

den vormt en een betekenis geeft aan een klankgroep die er oorspronkelijk absoluut geen had.

Een tweede weg brengt ons naar de taal van de nu nog bestaande primitieve volksstammen, die in menig opzicht karakteristiek schijnt te zijn voor de oorspronkelijke taal der mensheid. Maar hier is toch weer grote voorzichtigheid aan te bevelen. Men mag n.l. niet uit het oog verliezen dat zelfs de meest „oorspronkelijke” of „primitieve” stam een taalontwikkeling van honderden, ja duizenden jaren achter zich heeft en dat zodoende de toestand daar in heel veel opzichten anders zijn moet dan in de oertijd. De taal van de wilde stammen zal daarom in wat hier volgt alleen aangehaald worden waar de verschijnselen de conclusies uit andere geciteerde feiten kunnen bekrachtigen.

De derde weg is die welke tot veel belangrijker resultaten zal blijken te voeren en loopt absoluut in de tegenovergestelde richting van de twee vroeger ingeslagen wegen. Daar ging men van voren recht op de leeuwenkuil af, — daar dat niet veel gegeven heeft, moeten wij eens onderzoeken of we daar niet van achteren in kunnen sluipen. Vroeger geloofde men dat het logies te verantwoorden was, ja zelfs absoluut noodzakelijk om met Cicero's *ab initio est oriundum*, aan het begin te beginnen; wij zullen voor de verandering nu eens aan het tegenwoordige eindpunt beginnen, met de ogenblikkelijk direkt toegankelijke talen en zien of we daarvan, schrede voor

schrede *achteruitgaande*, niet tot een werkelijk begin komen.

Met andere woorden: de methode die hier aanbevolen wordt is er op uit met de levende talen te beginnen en die zo verder en verder door de oudere perioden naar de oertijd heen te onderzoeken als het historische materiaal toelaat, om dan uit de vergelijking van het tegenwoordige Nederlands over het Middel Nederlands met wat wij van het Oud Nederlands (Nederfankies) hebben; van het Engels met het Angelsaksies en dit weer met oud Germaans: „Gottonies”; van het Frans, Italiaans enz. met het Latijn, het Nieuw Persies met het Zend, de Nieuw-Indiese talen met het Sanskriet, enz. enz., door vergelijking dus steeds van de nieuwe periode met de alleroudste, te proberen enige van de voornaamste trekken der algemene Taalontwikkeling af te leiden en dan te trachten een sisteem in die ontwikkelingslijnen te vinden zodat men die tot aan gene zijde van het histories overgeleverde kan vervolgen. Vinden wij zekere typiese eigenschappen voor die oudere taalperioden in het algemeen dan mogen wij wel besluiten dat die in nog hoger mate in de oerperiode der talen aanwezig zijn geweest: kunnen wij dus in de historische periode een bepaalde richting in de taalontwikkeling onderscheiden, dan mogen wij wel aannemen dat de ontwikkeling in de alleroudste niet-historiese periode ook langs diezelfde lijnen in diezelfde richting gegaan is. Door

nu op die wijze de verhouding tussen de taal van nu en die van vroeger, enige malen vergroot, op de tijd van de oertaal te projekteren, zullen wij er wellicht toe kunnen komen ons een begrip van die voorhistoriese taalperiode te vormen en als wij steeds zo doorgaande tot iets komen waarvan wij moeten erkennen dat dat eigenlijk geen taal meer is, maar iets anders waaruit de taal der latere perioden ontstaan blijkt te zijn, ja, dan hebben wij de oplossing van ons probleem gevonden. Verandering, vervorming is namelijk iets dat wij begrijpen kunnen, maar een scheppen uit niets, daar kan het menselijk verstand niet bij, — hoogstens kan die als een religieus postulaat bestaan, als een wonder.

Die ontwikkelingsgang is het dus welke wij hier zullen trachten te schetsen, zoals men zien zal komt het er hier in hoofdzaak eigenlijk alleen op aan, verdere conclusies te trekken uit het bewijsmateriaal dat hier in de vorige hoofdstukken bij elkaar gebracht is.

Wat dan in de eerste plaats de klanken zelf betreft, hebben wij de tendens aan het werk gezien om in heel veel opzichten de uitspraak gemakkelijker te maken, zodat de spierwerkzaamheid minder vermoeiend wordt; men laat moeilijke klankverbindingen vallen om alleen die klanken te gebruiken welke zich gemakkelijk met andere laten verbinden. In de meeste talen worden daarvoor alleen die klanken gebruikt welke door uitademing voortge-

bracht worden, slechts een hoogst enkele keer wordt een klankgroep door inademing voortgebracht alsoen ingeademd 'yes' dat men bij uitzondering en vooral bij vrouwelijke sprekers op kan merken. Ook in het Noors is het b.v. bij 'ja' en 'nei' te horen. Wat men in het Engels *clicks* noemt, — men zou die zuigklanken kunnen noemen of smak-geluiden, (men hoort iets dergelijks bij het 'smakkend' eten) — representeert een klank die men nu niet in de samenhangende rede hoort, alleen bij interjecties (b.v. bij het *t*-achtige gesmak met de tong dat medelijden uitdrukt, in het Engels wordt het *tut* geschreven: zie b.v. Ralph Roister Doyster, III, 3: *tut*, can you no better shake the tail of your gowne). Vgl. een dergelijk geluid om paarden aan te zetten. Misschien staat Ndl. 'hort *sek*' hier wel altans ten dele mee in verband. (Zie Tijdschr. N.T. en L., II, 31.) In enkele zeer primitieve talen der Zuid-Afrikaanse inboorlingen nu komen dergelijke klanken als integrerende bestanddelen van de woorden voor: b.v. in de indertijd over aller lippen gaande naam van de Zoeloekoning Cetewayo. Volgens de onderzoeken van Bleek mag men aannemen dat die in de vroegere taalperioden daar een veel groter rol hebben gespeeld. Misschien mag men daaruit afleiden dat de oertaal aan dergelijke klanken bijzonder rijk is geweest, maar veel gewicht is hier niet aan te hechten.

Van veel groter betekenis is daarentegen het

volgende punt: in meer dan één taal zien wij het verschil van woordtoon, de intonatie (de „muzikale aksenten”) in de loop der tijden verdwijnen, in het Roemeens, het Russies in vergelijking met het Servies, in het Deens op een enkel dialekt na zoals wij zagen, in vergelijking met het Noors en het Zweeds. Wel is waar is het op dit punt soms moeilijk met zekerheid over de vroegere toestanden te oordelen, omdat de schriftelijk overgeleverde taal ons bij de intonatie in de steek laat, maar wij vinden gelukkig in de oude Indiese, Griekse en Latijnse grammatika's uitdrukkelijke aanduidingen daarover en zo weten wij dat de toonhoogte een grote rol in die talen speelde en dat de intervallen daar heel wat groter waren dan gewoonlijk in onze talen. Iets dergelijks valt zeker ook over de taal der tegenwoordige wilde stammen te zeggen, ofschoon het materiaal hiervoor dun is omdat de meesten die de taal der Indianen direkt bestudeerd hebben, niet de nodige kennis juist voor zulk een onderzoek bezaten, iets waarover men zich niet verbazen zal wanneer men bedenkt, hoe onvoldoende die toestanden zelfs in de het best bekende Europese talen nog bestudeerd zijn. Maar hier en daar vindt men toch mededelingen over eigenaardige intonatie-toestanden b.v. voor verschillende Afrikaanse talen.¹⁾

¹⁾ Wat hier gezegd wordt is niet in tegenspraak met wat hiervoor in hfdst. X over de Chinese intonatie opgemerkt werd: daar werden n.l. veranderingen die nu door dit verschil van tonen aange-

Wat de melodie van de zin betreft — in tegenstelling dus met die van het woord — het is een bekend feit dat die scherpere vormen aanneemt waar de spreker onder de invloed van een hevige passie geraakt die sterke stijgingen en meer plotselinge dalingen veroorzaakt. „All passionate language does of itself become musical — with a finer music than the mere accent; the speech of a man even in zealous anger becomes a chant, a song”, zegt Carlyle. En Herbert Spencer schrijft: „The sounds of common conversation have but little resonance; those of strong feeling have much more. Under rising ill-temper the voice acquires a metallic ring . . . Grief, unburdening itself, uses tones approaching in *timbre* to those of chanting; and in his most pathetic passages an eloquent speaker similarly falls into tones more vibratory than those common to him . . . While calm speech is comparatively monotonous, emotion makes use of fifths, octaves and even wider intervals.”

Maar nu is het gevolg van de toenemende beschaving dat hartstochten of altans de uitdrukking van 's mensen driften verminderen, waaruit we dus af mogen leiden dat de kinderen der natuur in

duid worden, verklaard uit het vroeger bestaan van er bij gevoegde lettergrepen, wier tonen op de stam samen waren gedrongen. Maar dit veronderstelt natuurlijk dat vroeger elke lettergreep zijn (aparte) toon had, — dus juist dat wat hier als iets primitiefs aangenomen wordt. Woordintonatie kwam vroeger véél voor maar bracht geen betekenisverschil meê; later viel die in zekere talen weg, maar werd in andere tot betekenis-drager. J.

hun uitingen veel heftiger zijn geweest, en hun taal meer leek op muziek of zang dan nu. Die indruk wordt versterkt door alles wat wij over de taal der wilde stammen in onze dagen horen. Wat Europese reizigers daarvan vertellen is dikwels in uitdrukkingen als de volgende te horen: „alles wat zij zeggen uiten ze veelal alsof ze zingen” — „in hun gewone manier van spreken was altijd een zingende intonatie op te merken” — „hun spraak is sterk gemoduleerd, het is net alsof ze zingen” — „heel erg kunstmatig en muzikaal” enz. enz.

Stanley geeft een levendige schildering van zijn eerste ontmoeting met Europeanen na zijn tocht door „darkest Africa”; wat hem 't meest trof was dat mensen zo rustig konden praten en de eerste die hij trof waren nog wel Portugezen die toch veel meer ‘zingen’ en gestikuleren dan Engelsen. De bewering waar deze overwegingen ons toe brengen, n.l. dat er lang geleden een tijd geweest is, waar alle spreken gezang was, waar die twee werkzaamheden nog niet van elkaar verscheiden waren, kan echter op het tegenwoordige standpunt der wetenschap niet met dezelfde zekerheid inductief bewezen worden als de volgende stellingen over de aard van de oertaal.

Steeds merken wij in de taalontwikkeling een tendens op om de woorden *korter* te maken; in zwakbetoonde lettergrepen worden de vokalen onduideliker en vallen eindelijk geheel weg. Eind-

klanken vallen af, evenals in 't Frans (il) *aimé* voor *amat*, in het Nederlands, waar we nu [da kangk ni] zeggen voor „dat kan ik niet”, hier zien wij een begin-vokaal verdwenen (ik), in *ring* is 'n *h* of *k* dus een begin konsonant weggevallen evenals in 't Engels *knight*, nu [næit] via *tn-* of *hn-* uit *kn*, de middenkonsonant (gh-h) is ook verdwenen, ook midden in 'n woord of klankgroep hebben er assimilaties plaats, vgl. Ndl. [wi we] voor *willen we*, — in 't Afrikaans Ndl. is *posseel* de offisiële (schrijf-) vorm van Ndl. 'postzegel' enz. enz. — meer dan deze paar voorbeelden zijn niet nodig daar het punt hierboven uitvoerig behandeld is. De oudste talen van onze taalfamilie (Sanskriet, Zend) wemelen van heel lange woorden. Wij hebben ook gezien hoe de oude leer volgens welke elke taal uit eenlettergrepige woorden voortgekomen is, op elk punt door de vaststaande historische feiten onhoudbaar gebleken is. Evenals de geschiedenis der godsdiensten ons een ontwikkeling laat zien, niet van een geloof aan één God naar dat aan velen, maar integendeel van polytheïsme naar monotheïsme, zo gaan de talen van veellettergrepige monsterwoorden naar gemakkelijke korte vormen. Indien de taalontwikkeling in de voorhistoriese tijden de zelfde ontwikkelingsgang gevolgd heeft als in de histories bekende periode — en welke reden hebben we daaraan te twijfelen? — dan moeten de alleroudste woorden tot de tegenwoordige gestaan heb-

ben als de plesiosaurus of de ichthyosaurus tot de kruipende dieren van nu. Ons resultaat van het onderzoek naar de klanken zal dus zijn dat wij ons in dit opzicht de oertaal voor moeten stellen als hoofdzakelijk uit zeer lange woorden bestaande, vol moeilijk uit te spreken klanken die gezongen zijn geworden eerder dan gesproken.

Is er iets over de *grammatiese* toestanden der primitieve talen te zeggen? Ja, ook hier onderscheiden we, zoals hier boven al aangeduid is, zekere bepaalde lijnen, die voor de gehele taalontwikkeling karakteristiek schijnen te zijn. De oudere stadia hebben veel vormen, waar de jongere zich met veel minder tevreden stellen; vormen die vroeger uit elkaar gehouden werden, smelten samen hetzij door klank-afslijting in de uitgangen, of door dat het gebruik van een zekere vorm door analogie uitgebreid wordt. Tekenend voor de bouw der oude talen, zowel wat betreft de vervoeging als de verbuiging, is dat elke woordvorm verschillende bepalingen in zich bevat, die in de latere taalperioden tot zelfstandige uiting komen b.v. door hulpwerkwoorden. Zie boven wat er over een vorm als het Latijnse *cantavisset* gezegd is.

In de loop der tijden worden de talen meer en meer analyties, maar wanneer we nu in tegenstelling hiermee met betrekking tot de oudere stadia het woord „synteties” gebruiken, dan zal men de tegenwerping kunnen horen dat *syntese* niet iets

oorspronkeliks kan zijn, want dat die noodzakelijk een 'samenstelling' van vroegere zelfstandige elementen moet doen veronderstellen omdat *syntese* nu eenmaal 'samenstellen' betekent. En als men nu niet de gewone opvatting deelt dat alle flectievormen ontstaan zijn doordat oorspronkelijk losse woorden langzamerhand samengegroeid zijn, dan zit er niets anders op dan te trachten een betere naam te vinden; in de jongere perioden wordt geanalyseerd, 'opgelost' wat in de oudere 'onoplosbaar' was; 'samengesmeed', 'verwikkeld' of gekompliceerd geeft onze indruk van die vroegere toestand dus beter weer. In een vorm als 't Latijn *homini* kan geen mens zeggen waar de aanduiding van 't begrip 'man' ophoudt, wat eigenlijk de datief of het enkelvoud aangeeft.

De richting van de beweging is naar flectie-loze talen (gelijk het Chinees of tot zekere hoogte het moderne Engels) met losse elementen die zich vrij laten combineren; het punt van uitgang waren talen als de flecterende: Latijn en Grieks, als een nog ouder stadium moeten wij een taal aannemen waarin niet alleen zes bepalingen in een werkwoordelijke vorm werden aangegeven, als in het type-woord *cantavisset*, maar nog veel meer, waarin b.v. de werkwoordelijke vormen ook het geslacht aangaven als in het Semities, of waarvan de vorm met het objekt veranderde als in meer dan een taal der Indianen, dus anders was wanneer men van een

man sprak of een vrouw, of wel veranderde, als in het Baskies, al naar mate men tot een man sprak of een vrouw of een sociaal hoger staand persoon dan de spreker. Maar dat betekent dan toch eigenlijk dat de grenzen tussen Woord en Zin nog niet heel duidelijk getrokken waren als in de taal van nu; *cantavisset* is toch feitelijk een zin-woord en met nog veel meer recht kan men dit zeggen van de ellenlange klank-combinaties der Eskimo's en Indianen. En het is dan ook iets dat voor een primitieve ziel zéér karakteristiek is — iets waarover een ieder zich altijd weer verbaast, die zich met de studie van de taal der wilden bezighoudt — dat enkelvoudige begripswoorden niet bestaan: een wilde kan zich het begrip *mes* eenvoudig niet denken, daarvoor heeft hij nog niet genoeg leren abstraheren, maar een zin als 'geef mij dat mes' of 'hij stootte het mes in de borst van het hert' — daar heeft hij geen de minste moeite mee.

Een ander punt van groot gewicht is dit: in de oudere perioden vinden wij oneindig veel meer onregelmatigheden, uitzonderingen en anomalieën, dan in de nieuwere. Natuurlijk kan men ook niet zelden nieuwe onregelmatigheden in de taal zien ontstaan waar er eerder regelmaat heerste, maar die enkele gevallen kunnen in de verste verte in aantal en in belang niet opwegen tegen het zo enorm veel groter aantal overgangen van onregelmatige naar regelmatige flectie of die waar anomalieën in de

syntaxis, of op ander gebied, verdwijnen. De tendens is om meer en meer het gelijksoortige ook op dezelfde manier uit te drukken, om de uitgang of wat het ook zij dat in een zeker aantal woorden dient om het hoofdbegrip te nuanceren, om die zelfde middelen ook in andere gevallen aan te wenden.

De vergelijkende taalwetenschap kreeg pas een wetenschappelijk karakter toen men was gaan inzien (voornamelijk door Rask en Bopp) dat de verwantschap van twee willekeurige talen in de eerste plaats aangetoond moest worden door een steeds weer te voorschijn komende overeenstemming van de noodzakelijkste taalelementen, in voornaamwoorden en telwoorden, in de meest onontbeerlijke werkwoorden, enz. zowel als in de onzelfstandige formele elementen: de uitgangen in buiging en vervoeging. Kon men daaruit niet een leer afleiden: op dit gebied toch is het dat de mens sedert onheugelijke tijden streng aan de overlevering vasthoudt, zodat wij juist dááruit onmiskenbare bewijzen van verwantschap, zelfs een zeer verre verwantschap kunnen opmaken. Is er dan niet een zeer grote mate van waarschijnlijkheid dat wij juist in die zelfde groepen van de woordvoorraad overblijfselen mogen zien van *het oudste grammatische sisteem* onzer voorvaderen? En wat vinden wij daar? Wij zien daar dat b.v. bij de verbuiging van het persoonlijk en bezittelijk voornaamwoord de enkele vormen vol-

strekt niets van elkander hebben: *ik, wij, mij, ons* en *mijn, ons*; wij vinden vrouwelijke formaties als *moeder, zuster, vrouw, koe* naast de — formeel al zeer weinig „korresponderende” — mannelijke woorden: *vader, broeder, man, stier*. In plaats van deze onafhankelijke formaties heeft men in een latere periode regelmatige afleidingen als *graaf, gravin, arbeider, arbeidster, hertog, hertogin*, Eng. *he-bear, she-bear* enz. Naast *is* vinden wij *ben* en *was* van een geheel andere stam, in 't Eng. ook drie vormen: *is, was, be*, — wat een scherpe tegenstelling met moderne formaties met hun gemakkelijke lichte uitgangen die achter een onveranderlike woordkern gevoegd worden. En iets dergelijks zien wij ook elders, b.v. bij de trappen van vergelijking, *goed: beter, veel: meer*; vgl. *schaap* met de naam voor een jong individu van dat soort: *lam*, zelfs al *vader: zoon*; denk aan de ordinalia, de vorming van adverbia, werkwoorden met dezelfde inhoud als substantiva, enz. En in alle verwante talen treft men van al deze voorbeelden in de verschillende Ariese talen heel wat analoga, — het zal dus een ieder gemakkelijk genoeg vallen verdere illustraties van dit alles te vinden. Denk verder aan wat Osthoff 'suppletie-vormen' genoemd heeft (Zum Suppletivwesen der Indogermanischen Sprachen, 1899): Frans *aller, je vais, irai*; Lat. *fero, tuli, latum*, Grieks *horao opsomai*, Lat. *bonus melior optimus*, wij noemden dit reeds hierboven; het is een uitslag

van een zeer primitieve gedachtengang; onze oudste voorvaderen zagen niet en wisten dus ook niet uit te drukken wat aan al deze verschillende voorstellingen gemeenzaam was; hun onsistematiese gedachten deden hen in de taal met verschillende woorden uitdrukken wat logies bij elkaar hoort, veel van hun grammatika hoort dus voor ons op het gebied van de woordvoorraad thuis.

Wordt dit alles nu bevestigd door de studie van de talen der tegenwoordige wilde stammen? Ten eerste moeten we hier opmerken dat het niet aan gaat al die talen over een kam te scheren, er zijn zeer veel verschillende typen onder de talen der „wilden”. Maar hoe meer die bestudeerd worden en hoe nauwkeuriger hun bouw beschreven wordt, des te meer gaat het oog open voor een massafinesses, subtiliteiten en onregelmatigheden werken vroeger over het hoofd heeft gezien. En dit komt volkomen overeen met wat de studie onzer dagen op andere gebieden dan dat van de taal ons over het leven dier „wilde” stammen geleerd heeft, — dat wordt tot in de pijnlikste bijzonderheden door ceremoniën en conventies geregeld, — er zijn voorschriften voor wat en hoe en wanneer hij iets mag eten en hoe hij zich bij alle mogelijke gelegenheden gedragen moet. Evenals die in onze ogen zo volkomen onzinnige voorschriften door hen nauwkeurig in acht genomen moeten worden als of het de godsdienst zelf gold, zo is dit ook het geval met

die kleingeestige regels op het gebied van de taal.

De oudste taal heeft ongetwijfeld een ware overvloed gekend van oneffenheidjes en onregelmatigheidjes en dat wel op elk gebied: vormleer, woordvoeging en woordvorming. Grillig en dartel heeft die haar volle rijkdom van vormen door elkaar zien slingeren en vergroeien als planten in een oer-bos. De menselijke geest uit die dagen heeft met die lange ingewikkelde woorden wild en uitgelaten gespeeld. Het is zeker volkomen verkeerd als men de eerste mensenkinderen à priori een eenvoudig en licht te hanteren taal wil toekennen, die zeker eerder hoekig en ingewikkeld geweest. Renan herinnert terecht aan de uiting van Turgot: „Des hommes grossiers ne font rien de simple. Il faut des hommes perfectionnés pour y arriver”. Het bekende gezegde kan men als volgt variëren: „Simplex perfecti sigillum”.

In elk opzicht heeft een onderzoek ons dus doen twifelen aan de juistheid van de opvattingen der ouderen. Maar al zien wij in, dat hun algemene conclusies te overhaast waren en al voelen wij ons geneigd tot presies het omgekeerde te besluiten, moeten wij ons op onze beurt er wel voor wachten een al te absoluut systeem op te stellen.

De ontwikkelingsmogelijkheden in een taal zijn zo groot, er zijn zulk een enorme massa wegen die tot een meer of minder gelukkige uiting van de menselijke gedachten leiden, dat het bijna onmogelijk

is talen van verschillende taalfamilies met elkaar te vergelijken. Zelfs al stond het nu volkomen vast dat b.v. Engels, Fins en Chinees zich uit agglutinerende talen hadden ontwikkeld — na wat hier voorafgaat is dit waarschijnlijk maar ook niet meer — dan nog zouden wij niet mogen zeggen dat 't Chinees eenmaal op de zelfde ontwikkelingstrap gestaan heeft als het Fins, en later ook als het Engels. Wij kunnen vastslaan dat de Engelsen, na een flectietaal gehad te hebben nu op weg zijn naar een isolerende taal en dat hun taal, in vele opzichten, volstrekt niet in alle, met agglutinerende talen vergeleken kan worden, maar heel veel verder komen wij niet. Maar als men dit voorbehoud niet uit het oog verliest kunnen wij de volgende samenvattende formule opstellen voor de grammatische ontwikkeling der talen:

De taal vertoont een progressieve tendens om van onafscheidbare onregelmatige vergroeide woordconglomeraten over te gaan tot korte bestanddelen die in volle onafhankelijkheid regelmatig met elkaar verbonden kunnen worden.

Nu rest ons nog het onderzoek van de woordvoorraad der taal. Hier vinden wij een ontwikkeling volkomen parallel met die op het gebied der grammatika; ja, als men de zaak goed bekijkt heeft daar presies het zelfde plaats gegrepen. Hoe verder de taal voortschrijdt, des te meer ontwikkelt zich de mogelijkheid om aan het abstrakte begrip uiting

te geven. Wij gebruiken het woord hier als vroeger, nooit in de enge betekenis der logici, voor wie het begrip 'abstrakt', woorden als 'liefde' of 'onschuld' omvat, maar in meer uitgebreide zin die 't woord ook algemene begrippen doet omvatten. Op elk gebied heeft de taal vooreerst het konkrete, dat wil hier dus zeggen het speciale, uitgedrukt. In verslagen over de taal van barbaarse volkeren kan men altijd weer het zelfde lezen: dat ze uitdrukkingen missen voor de meer algemene begrippen. Of wel leest men dat die of die stam geen woord heeft voor *boom*, maar wel voor *eik* of *beuk*, of alle mogelijke speciale boomsoorten, of wel hebben ze geen woord voor 'broeder' in 't algemeen maar wel voor 'oudere broeder' of 'jongere broeder'. Een andere taal heeft geen woord voor 'hand' in 't algemeen, zodat die zich met 'rechterhand' en 'linkerhand' behelpen moet, of wel moet de persoon er altijd bij aangegeven zijn, zodat het woord of 'mijn hand' of 'uw hand' betekent. In de taal der Chirokezen heeft men dertien verschillende uitdrukkingen voor 't wassen van allerlei dingen, *kutuwo* 'ik was mij', *kulestula* 'ik was mijn hoofd', *tsestula* 'ik was het hoofd van een ander', *tsekuswo* 'ik was het gezicht van een ander' enz. enz. Maar een woord voor 'wassen' zonder meer bestaat daar niet. In het Bakaïri (Brazilië) heeft elke papegaaiensoort zijn eigen naam maar het begrip 'papegaai' is daar onbekend, evenals het begrip 'palm'. Andere talen

hebben geen telwoorden die voor elk geval gebruikt kunnen worden, wel voor elke aparte soort, 't woord verschilt dus al naar mate men b.v. van een boot spreekt of een kokosnoot.

In de oud-Germaanse dichterlike taal b.v. van het Oud-IJslands of Oud-Engels heeft men een verbazende massa woorden voor begrippen als *zee*, *schip*, *zwaard*, *gevecht*, *man*, (de zogenaamde *kenningar*); men zal daarin wel het overblijfsel van de vroegere toestand te zien hebben toen elk van die onder elkaar verschillende woorden zijn eigen speciale betekenis had, die men later vergeten moet hebben. Het sisteem van de namen in het verre verleden zal wel op dezelfde beginselen berust hebben als dat wat wij nu nog in reeksen als *paard*, *hengst*, *merrie*, *veulen*, *jong*, ontmoeten in plaats van iets als *hij-paard, *zij-paard of *paardin of iets dergelijks. Zulk een groepering is nog slechts in enkele gevallen overgebleven, waar men een bijzondere belangstelling voor de dieren of dingen in kwestie is blijven voelen. In zo ver moet de oorspronkelijke taal dus meer leksikaliese elementen gehad hebben dan de latere, ofschoon er haar natuurlijk woorden ontbreken voor massa's begrippen die buiten 't bereik lagen van de belangstelling en het weten van de oermens.

In tegenstelling nu met onze zo zeer verbleekte woorden, die ons niet alleen in staat stellen abstrakte begrippen heel wat beter uit te drukken, maar ook

om het konkrete duidelijker en nauwkeuriger aan te geven, — moeten de oude woorden veel onmiddelijker tot de zintuigen gesproken hebben, zij zullen suggestiever geweest zijn, en de dingen veel beter hebben *afgebeeld*, maar de primitieve mens moet veel meer levende metaforen gebruikt hebben, doordat hij veel beelden gebruikte: zijn taal zal veel meer dan nu het karakter van poezie gehad hebben. Maar ook in een ander opzicht ziet men verwantschap tussen *poezie* en de oertaal.

Denken wij ons namelijk in een taal terug met louter zulke konkreet-aanschouwelijke woorden, dan zien wij dadelik in dat die, niettegenstaande hun groot aantal, als wij ze naast elkaar opgesteld denken, toch niet voldoende zijn om alles weer te geven wat uitgedrukt zal moeten worden: rijkdom aan uitdrukking hindert niet een zekere mate van armoede en zo staan we steeds voor de noodzaak om de woorden anders te gebruiken dan in hun gewoon begripsgebied. Die metaforiese toepassing van het woord is, gelijk men weet, een zéér belangrijke faktor in het leven der taal, en het zal wel niet te veel gezegd zijn: vroeger veel meer dan nu. In de loop der tijden zijn er heel wat metaforen versteend, zodat ze voor het taalgevoel niet meer als beeld gelden: denk b.v. eens na over een zin als de volgende: „ik *vat* niet dat de *voorzitter* aan zulke *onhandig uitgedrukte voorstellingen* ook maar enig gewicht kan *hechten*”. Bijna elk woord is hier

een afgestorven beeld. Maar hoe rijker een taal is aan zulke ex-metaforen, die werkelijk tot de juiste uitdrukkingen geworden zijn van 's spreker's gedachten, des te minder reden is er om nieuwe beelden te zoeken, des te meer wordt de uitdruktingswijze mechanies en prozaies.

De primitieve mens daarentegen moet door de aard van zijn taal er steeds op uit zijn geweest metaforiese uitdrukkingen te gebruiken, dus: zich poeties uit te drukken. En evenals in de tot ons gekomen literatuur van alle landen poezie steeds aan proza vooraf is gegaan, zo moet ook in het algemeen de poetiese taal ouder zijn dan die van het prosa, lyriek vinden wij overal vóór de nuchter 'prozaiese' wetenschap en de dichter Oehlenschläger had het bij 't rechte eind toen hij zeide: „Natuurlik is die drang; uit aller monden klonk er dichterzang, voor zij in prozā spreken konden”. — „Naturlig er slig drift: av alle munde klang digterkvad, för prosa tales kunde.”

XIII. DE EERSTE SPREKERS

Als wij nu het voorgaande trachten samen te vatten, dan zien wij dat wij bij onze achterwaartse beweging tot een taal komen waar de taalelementen al een zeer dunne gedachteninhoud hadden, waar de betekenis zo konkreet was (in onze betekenis van gespecialiseerd) als maar mogelijk, maar dat de klankmassa — „the phonetic body” zéé. ampel en uitgebreid was en waar wij de langste woorden vonden was ook de gedachte het dunst. Veel geschreeuw en weinig wol, — veel gepraat met weinig betekenis! Geen periode heeft minder zwijgzame mensen gekend dan de eerste ‘spraekmakende gemeent’; de eerste sprekers waren geen zwijgende terugggehouden schepsels, maar de mens was nog jong en babbelde er lustig op los zonder er zich angstvallig rekenschap van te geven of elk woord nu wel zo heel veel betekende, zo ongeveer als moedertje ook nu nog steeds weer tegen een zuigeling praat zonder aan de inhoud van wat ze zegt veel aandacht te besteden, en zonder er dan ook maar in ’t minste aan te denken dat de kleine schat natuurlijk niets van haar liefderijke onzin kan snappen, ja die misschien niet eens hoort. Maar meer nog herinnert de oertaal — en hier komen we nog eens op een opvatting terug, die we hier boven zo losjes

aangeduid hebben — aan het eigen taaltje van het kind vóór het pas goed begint te luisteren naar wat de grote mensen hem voor zeggen, en vóór het dus zijn taal op die der volwassenen fatsoeneert, zijn eigen neuriend gebabbel was iets waar het kind geen bepaalde gedachte aan vastknoopte maar zich alleen maar dol mee amuseerde; zo als Preyer het uitdrukt is de tong in een zeker ontwikkelingsstadium het heerlijkste stuk speelgoed dat het kind kent. De taal is als een spelen ontstaan en de spraakorganen krijgen hun eerste oefening, beginnen zich het eerst te ontwikkelen door zulk een zang-sport in uren van niets-doen.

De gedachte-inhoud was dus mager en als middel om zekere voorstellingen uit te drukken was de taal lomp en onbehulpzaam, maar het zijn dan ook zeker niet diepe *gedachten* geweest die zich het eerst naar voren drongen om tot uiting te komen. Instinkt en gevoelens zijn veel primitiever en veel machtiger geweest. Wie kent de veel geciteerde regelen van Schiller niet:

Einstweilen bis den bau der welt
philosophie zusammenhält
erhält sie das getriebe
durch hunger und durch liebe.

Maar hij die de hierboven geschetste ontwikkeling gevolgd heeft, zal niet geneigd zijn om in honger en wat daarmede in verband staat: de gehele

strijd om het bestaan van de mens, in het prosaïese zich-zelf-laten-gelden, de aandrift te zien die de grootste stoot tot het worden van de taal gegeven heeft. Zo iets heeft toch niet tot meer dan korte eenlettergrepige kreten aanleiding kunnen geven, een gekreun van smart of de een of andere uiting van tevredenheid, maar dat zijn toch geïsoleerde uitingen die geen verdere ontwikkeling in zich dragen, dat zijn de meest onveranderlike bestanddelen van de taal en staan in hoofdzaak zeker nu nog op hetzelfde standpunt als voor duizenden jaren geleden.

Anders staat het met de liefde: gevolgtrekkingen uit taalkundige speculaties schijnen ons werkelijk tot de zelfde bron voor het ontstaan van de taal te brengen als die tot welke Darwin langs andere wegen gekomen was: sexual selection, wat feitelijk hier neerkomt op een wedstrijd om de andere sekse zo veel mogelijk te bekoren. 't Gevoel van liefde voor anderen heeft sporen achtergelaten bij een massa gevallen van ontwikkeling in de organiese natuur, maar dat moet ook de eerste liederen geïnspireerd hebben en op die wijze de eerste kiemen hebben gelegd van de menselijke taal.

Wanneer men zich lang met de diepzinnige beschouwingen der Duitse taalfilosofen heeft bezig gehouden en dan tot een Whitney of een Madvig komt, dan doet het werkelijk goed bij hun zulke nuchtere objektieve heldere gedachten aan te treffen,

maar toch is er iets dat men bij verder onderzoek niet nalaten kan bedenkelijk te vinden en dat is dat ze zich de oermens naar hun eigen beeld geschapen hebben als een ernstig verstandsmens. Door zo heel werk de aandacht te vestigen op het karakter van de taal als middel om *gedachten* mede te delen en het nut voor de oermens om aan zijn medeschepselen zaken van gewicht te kunnen bijbrengen, krijgt men het idee dat die „taalmakers” gezeten en akelig verstandige deftige oude Pruiken geweest moeten zijn met een sterk-ontwikkeld ‘gevoel voor de praktiese behoeften des levens’, — Madvig beweert zelfs dat de vrouwen absoluut geen deel gehad kunnen hebben in de vorming van de taal. Die moet volgens hem eigenlijk tot stand gekomen zijn om ernstige gesprekken te houden en sombere beschouwingen over de ellende in dit aardse tranendal.

In scherpe tegenstelling met dit rationalisme is het werkelijk nodig nog eens met een geheel andere opvatting aan te komen zetten: de bron waar de taal uit ontsproten is moet men niet beschouwen als sombere ernst, maar een ‘frisch vrolik’ spelen, het ravotten van de jeugdige mensheid, dolle pret en dartele uitgelatenheid. In de primitieve taal kunnen we „in our mind’s ear” gelach en vreugdekreten horen, waar jongens en meisjes hun best deden om de aandacht van het andere geslacht tot zich te trekken, als het erop aankwam om door

een gewaagde sprong bij de dans of een melodieuze draai in het gezang een paar ogen bewonderend op zich te vestigen. De taal is ontstaan in die ontwikkelingsperiode der mensheid dat de mensen verliefd waren en verloofd werden: de eerste uitingen der menselijke taal kan men zich veilig denken als iets tussen het nachtelik-lyries-dierlik liefdelied van Poes op de daken en het melodieuze liefdegezag van de nachtegaal. ¹⁾)

Maar liefde was toch niet het enige gevoel dat tot het ontstaan der oerliederen moest leiden. *Elke* sterke gemoedsbeweging en wel hoofdzakelijk waar die van vroliken aard was kon en moest zich in gezang uiten. Alle spel, alle gezang is aan een overvloed van levenskracht te danken, die zich in levendige bewegingen van het lichaam uit, ook natuurlijk in die van de spraakorganen. Waar het hart vol van is, loopt de mond van over. Wanneer de „wilden” zich over iets opwinden, uit zich dat

¹⁾ Ten onrechte heeft men hier tegen aan willen voeren, dat deze opvatting staat of valt — en dan natuurlijk: valt! — met een romantiese droom over een primitieve gouden eeuw, waarin de mens niets anders deed en te doen had dan te zingen en elkaar het hof te maken. Schrijver dezes gelooft volstrekt niets van zulk een gouden eeuw, wél aan een geleidelijk en zeer moeilijk voortschrijden van een ruw barbaarse periode naar iets beters, — hoezeer onze eigen tijd met haar oorlogen en strijd tussen volksklassen ons doet blozen bij de gedachte hoe weinig die zogenaamde civilisatie eigenlijk nog bereikt heeft. Maar de oertijd is zeker nog erger geweest en alles wat ik uit het bovenstaande op heb durven maken is dat men zich toch wel nu en dan aan dergelijke gevoelens overgaf en er dan o.a. tijd voor was om met de tong en de stembanden te „spelen”, een spel van dien aard dat daar juist iets uit voort kon komen wat doet denken aan die primitieve taal tot het bestaan waarvan ons onderzoek in achterwaartse richting ons heeft doen besluiten. J.

in zang: heldendaden en de oorlog, het een of ander avontuur bij de jacht, de grote wapenfeiten der voorvaderen, de aankomst van een bijzonder grote hond, alles van enig belang „van de aankomst van een vreemdeling tot een aardbeving” kan tot onderwerp van een gedicht of gezang worden, en dat wel meestal als volkomen improvisatie. De negers van de Goudkust zingen onder het roeien, — over een liefdesavontuurtje of tot lof van een beroemde schoonheid. De geliefkoosde bezigheid van de Maleiers in hun vrije tijd is het zingen van altijd weer dezelfde liederen. De inboorling van Oost Afrika herhaalt altijd weer en steeds weer een paar nonsens-zinnetjes in zijn gezang. Karl Bücher heeft een heel boek vol gezangen van de wilde volksstammen van alle delen der aarde verzameld die nu ter begeleiding van allerlei werk gebruikt worden. En het is pas zéér onlangs dat die gewoonte uitgestorven is, nu de omstandigheden waaronder men werkte zo zeer veranderd waren. Nog omstreeks 1820 schrijft de Zweed Jonas Stolt hoe hij zich nog herinnert dat het jongere geslacht van de ochtend tot de avond zong. Dan kwinkelerden ze allemaal, in huis en op 't land, achter de ploeg, en bij het dorsen zo wel als bij het spinnewiel. Nu is het overal en altijd stil, klaagt hij, als men nu probeerde te zingen zoals ze het toen deden, zouden de mensen dat „blèren” noemen.

De eerste dingen die zo in gezang hun uitdruk-

king vonden, waren zeker geen belangrijke mededelingen of diepzinnige overpeinzingen, — hoe zou men zo iets kunnen verwachten. Steeds weer lezen we dat die gezangen der wilde volkeren woorden of lettergrepen zonder enige betekenis inhielden of zelfs alleen daar uit bestonden. „Zelfs waar er geen 't minste spoor van epiek te vinden is, schrijft Fr. Boas, de beste kenner uit onze tijd van de taal en het leven der Indianen, daar ziet men toch altijd de ene of andere soort lyriek. Die kan dan in een muzikaal kadanseren van niets betekenende lettergrepen bestaan die de zang dragen, of hoofdzakelijk dergelijke nonsens maar toch met hier en daar een woord er tussen in gestrooid dat mogelijk zekere voorstellingen of zekere gevoelens te voorschijn roept, of zelfs kan dit alles zich opwerken tot het uitdrukken van zekere gevoelsbewegingen die met grote oorlogsdaden in verband staan, of met religieuze gevoelens, liefde, — zelfs misschien een lofzang inhouden aan de schoonheid der natuur.” Iets dergelijks zegt Thalbitzer over de gezangen der Eskimo's en vertellen andere onderzoekers van de mystieke religieuze liederen van de Maori's en andere negers. Over de hele wereld zijn er in de godsdienstige liederen onverstaanbare bestanddelen te vinden, — wij vinden die zelfs ook in de refereinen van het Volkslied en kunstpoezie als b.v. ook in de metriese naamlijsten der oude Edda liederen, prachtig, maar zonder bepaalde betekenis.

Ook wij zelf zingen dikwels zonder dat wij daar scherp omljnde gedachten aan vastknopen, zo min als aan ons neuriën en fluiten, dit alles is dikwels niets meer dan de vage uiting van een stemming die niet in gedachten omgezet kan worden, men denke aan ons „falderalderiere, falderaldera” en aan een refrein als „Nun ist das Lied von Joïko, sim saledim bom bam saledée saledo, — nun ist das Lied von Joïko — aus!”

Men zal kunnen opmerken dat ten allen tijde onbeduidende alledaagse dingen eerder tot uiting komen dan Socratische wijsheid. Maar dat gemak in de aanwending droeg er toe bij het instrument te stemmen en maakte het langzamerhand geschikt tot allerlei doeleinden zodat het ten laatste in staat was om aan alles uiting te geven wat er in de menselijke ziel omgaat.

Lang vóór dat de mens in staat was zijn gedachten mede te deelen, zong hij zijn gevoelens uit. Als wij ons ten minste maar niet verbeelden dat „zingen” hier het zelfde betekent als wat wij nu in een concertzaal kunnen horen. Zeggen dat de taal in het gezang zijn oorsprong vindt, betekent eigenlijk dat onze betrekkelijk eentonige spreektaal en ons zo sterk ontwikkelde kunstgezag spruiten van dezelfde boom zijn, zodat we de primitieve uitingen zich in tweeën kunnen zien klieven die nog meer het karakter van gezag dan van taal hadden. In den beginne waren het niet zo zeer mededelingen,

maar gevoelsuitbarstingen even als het gezang der vogels of het brullen van sommige dieren of het kreunen of neuriën van baby, — dat wil zeggen die kwamen uit een innerlike aandrang in de wordende mens voort zonder enige gedachte aan zijn medeschepselen. Onze ver-verwijderde voorvaderen zullen geen het minste idee gehad hebben dat het mogelijk was iemand anders mee te delen wat er in hunzelf omging. Ze hebben in 't minst niet kunnen vermoeden, dat ze door te zingen zo als ze gebekt waren, den weg baanden voor een mededelingsmiddel dat de fijnste nuances van de scherpzinnigste gedachten zou kunnen weergeven, zo min als ze hebben kunnen voorzien dat er uit hun ruwe tekeningen van mens en dier eens een kunst op zou staan welke mensen van verre landen in staat zou stellen met elkaar in verbinding te treden tot uitdrukking van hun voelen en denken. Wat het schrift nu is in vergelijking met die primitieve tekeningen, dat is de taal van heden vergeleken met het kwinkeleren van toen. En de ontwikkeling van deze twee methoden van mededeling — taal en schrift — leert ons andere belangrijke parallellen zien. In het oorspronkelijke beeldschrift stond als in de hieroglyphen elk beeld voor een hele zin of zelfs nog meer: een hele situatie of gebeurtenis kon door een beeld in zijn geheel voorgesteld zijn. Dit ontwikkelde zich tot een ideografies woordschrift; daaruit kwam langzamerhand een

systeem voort waar elke lettergreep door een symbool werd weergegeven, wat op zijn beurt voor het alfabetisch schrift plaats maakte waar het symbool, een klank in plaats van een klankgroep — lettergreep — uit moest drukken. Presies als hier de vooruitgang op een zich steeds uitbreidende analyse der taal berust, wanneer het steeds kleinere en kleinere eenheden zijn die in elk ontwikkelingsstadium door een apart teken uitgedrukt worden, even zo zien we in de taalgeschiedenis een neiging tot vooruitgang, hoewel misschien niet zo duidelijk, als wij opmerken, dat wat vroeger als onafscheidbare eenheden werden beschouwd, later zich meer en meer in kleine uniteiten splitsten. In de geschiedenis van de boekdrukkunst zien wij iets dergelijks wanneer op een zeker ogenblik de bewegelijke letters in plaats van de vaste woorden treden.

Maar één ding mogen wij niet uit het oog verliezen. Zelfs al beschouwen wij *nu* het mededelen der gedachte als de voornaamste taak van de taal, mogen wij toch niet geloven dat dit altijd zo geweest is. Het is heel best mogelijk dat de taal zich ontwikkeld heeft uit iets anders dat geen ander doel had dan een oefening van de mond- en keelspijeren, waarmee men zich zelf en zijn omgeving amuseerde, wanneer men interessante of zelfs alleen maar vermakelijke geluiden voortbracht. De beweeggronden om die klanken uit te stoten kunnen in de loop der eeuwen geheel en al van karakter veran-

derd zijn zonder dat de individuele mens zich die verandering ook maar enigszins bewust is geweest.

De voornaamste eerste toenadering tot eigelijke taal heeft dan plaats wanneer de bedoeling om iets mede te delen het overwicht krijgt over de alleen maar instinctieve uitbarsting, m.a.w. wanneer klanken geuit worden met de bedoeling om iets aan medeschepselen te „zeggen”, als wanneer een vogeltje zijn jongen tegen een dreigend gevaar waarschuwt. Maar de mededelingsmogelijkheden in de menselijke taal zijn oneindig meer afwisselend en omvattend; de in 't geheel niet eenvoudige vraag wordt dan ook: Hoe komt de verbinding in stand van klank en betekenis? Hoe is een klink-klank zonder inherente betekenis tot een instrument der gedachte kunnen worden? Hoe is de mens er in geslaagd te worden, wat hij volgens de definitie van von Humboldt is, „een schepsel dat zingt maar met zijn tonen gedachten verbindt”?

Bij echo-woorden als *woef-woef* en onomatopoeïetika zijn er geen grote moeilijkheden, maar des te meer bij de hoofdmassa van de woorden der taal. Het vastknopen van een betekenis aan een woord kan of moet grotendeels geschied zijn langs omwegen die wij nu niet na kunnen gaan. Waar de geschiedenis ons al eens een enkele maal toelaat een blik op zulk een proces te werpen zien wij dat dit heel dikwels niet bepaald de rechte weg is geweest. Wie zou a priori hebben kunnen vermoeden hoe 'grog'

een soort sterke drank zou komen aan te duiden? In het jaar 1740 was er in de Engelse vloot een admiraal Vernon die de bijnaam van Old Grog had omdat hij een mantel van „grogram” droeg, — de Eng. „verbastering” van *gros grain*. Die liet op de vloot afkondigen dat de mariniers voortaan niet meer enkele rum zouden mogen hebben maar alleen met water aangelengd, en zo werd zijn naam op die van de niet zeer geliefde drank overgebracht. Maar de taal gaat heel dikwels zulke kronkelwegen, zo als wij hierboven b.v. voor *-ti* zagen en vooral uit de manier waarop woordorde en intonatie een vaste betekenis hebben ontwikkeld. Er zouden hele bladzijden te vullen zijn om te verklaren hoe de vokalen *i* en *o* in *drink* en *dronk* de functie gekregen hebben die wij er nu dadelik aan toekennen. Het Franse *pas* betekent oorspronkelijk ‘een schrede’, dat woord werd dan gebruikt om de zeer kleurloze *ne* te versterken: *il ne va pas*, hij gaat geen (enkele) schrede, hij gaat niet, dan werd het uitgebreid tot gevallen waar van ‘een schrede’ eigenlijk geen spoor kan zijn *il ne boit pas*, en kan zelfs gebruikt worden waar er geen *ne* aan vooraf gaat: *pas du tout*, *pas le moins du monde*, ‘in het minst niet’. De taal is een enorm gecompliceerde machinerie, en het is daar gegaan als met zo veel menselijke uitvindingen: men heeft niet van den beginne af een duidelijk afgebakend doel voor ogen gehad, maar is van ‘t ene punt naar het andere voort blijven sukkelen en

had dan zo nu en dan eens de bof om op iets van belang te stoten en dat hield men dan vast.

Maar wij zullen er toch misschien in slagen enkele van de voornaamste wegen te ontdekken langs welke die verbinding van klank en betekenis in de oertijd tot stand gekomen is, als wij ons herinneren wat er hiervoor gezegd is over de „dunne” betekenis van woorden en er ons in willen trachten te denken waar dat op neer komt. De oudste woorden moeten dus zo konkreet mogelijk geweest zijn, d.w.z. met een zeer *speciale* betekenis. Nu zijn er geen woorden wier betekenis zo speciaal is als eigennamen, — niet natuurlijk eigennamen zo als Jan Jansen waar dat wat eens speciaal *was* nu zo afgesleten is dat de naam aan honderden ‘eigen’ is, maar eigennamen van het goede oude soort, die alleen van een persoon gebruikt werden, b.v. (Old) Grog. Er is geen reden om te betwijfelen dat zelfs in die tijd van weinig of niet ontwikkelde individualiteit een zeker persoon toch een hem alleen eigene kadans bij zijn zang kon hebben. Laten we veronderstellen dat zo iemand in de tijd dat „hei! ’t was in de(s Levens) Mei! de gewoonte had zijn liefje met een kadans „Heisa Hopsasa!” aan te spreken. Zo iets moest door zijn kameraden opgemerkt worden en die zullen niet nagelaten hebben hem daarmee voor de gek te houden; en zo door de kameraden gebruikt, kan die kreet ‘Heisa Hopsasa’ zijn gaan betekenen: Kijk daar heb je

(hem weer die altijd) 'Heisa hopsasa' zingt, — men zou hier tot zekere hoogte van het '*leitmotiv*' voor zijn persoon kunnen spreken, — of wel zou de naam 'Heisa' enz. ook die van het meisje kunnen zijn geworden. Zie wat we hiervóór zagen hoe de soortnaam a 'parlee voo' bij de Engelsen voor de Fransen ontstond, omdat die altijd „parlez vous le français?" vragen, en omgekeerd nu *godon* de man aangeeft, die dikwels *goddam* zegt. En van de zo ontstane eigennamen is de overgang tot soortnamen niet groot, die laten wij de namen voortdurend doormaken, als wij van 'een' Croesus of 'een' Bismarck spreken. Een Duits gymnasiast moet eens in de jaren tachtig gezegd hebben dat Hannibal gezworen had dat hij altijd een „Fransman" voor de Romeinen zou zijn. (Wat zou die vernufteling daar wel van gemaakt hebben, toen God speciaal de Engelsen moest straffen?) Vgl. 'Dat is geen Jozef', — 'de Benjamin'. Een zeker bitter uit een bepaalde fabriek heet daarnaar een Bonekampje en een Schaepmannetje was vroeger (is nog?) de naam van een tweede borrel omdat Dr. Schaepman, de politicus, eens bij de bespreking van de wet op de dronkenschap beweerd heet te hebben dat 'de' werkman zonder gevaar wel een tweede borrel zou mogen nemen. De soortnaam keizer is ontstaan uit de eigennaam Caesar, zo als van Karol (Karel de Grote) het Russies Korol' en Magyaars Király stamt. Kledingstukken als pan-

talon, havelock, mac-kintosh waren oorspronkelijk eigennamen, — pikant is het dat een vroeger zeer bekend Belgies staatsman weer wegens een fantasieese geschiedenis een tijdlang le Baron Pantalon genoemd werd. Een Iers landeigenaar Boycott gaf in 1880 aanleiding tot de vorming van het werkwoord *to boycott*, — het is in alle Europese talen over gegaan; en zo zou men door kunnen gaan.

Wij zagen daarenboven hiervoor dat hoe verder wij terug konden gaan, des te meer vonden wij de zin als een onoplosbare eenheid, waar de elementen die wij ons nu niet anders dan als woorden-op-zich-zelf kunnen denken, dan ook in werkelijkheid nog niet van elkander gescheiden waren. Maar juist zulk een soort zinnen verwachten wij wanneer we van een primitieve periode van zingen in betekenisloze frasen uit gaan. Stel nu eens dat wij bij 't aanschouwen van de Egyptiese pyramieden een groepje vrienden in jeugdig over-'t-hoofd zien van de omstandigheden het lied horen aanheffen „Wer hat dich du schöner Wald, aufgebaut so hoch da droben” — het niet toepasselijke van die woorden zal dan juist de indruk er van de zangers doen bijblijven en wanneer ze het na een jaar of tien op eens weer horen, ze de sfinks dadelik weer in de gedachte brengen. En als zo in de oertijd de ene of andere stam de vijand verslagen heeft en de overwinnaars een vreugdezang aanheffen als „Dzieng boem, dzieng boem lala” of iets dergelijks, dan kunnen

wij ons gemakkelijk voorstellen dat dit gezang met die gebeurtenis geassocieerd wordt en b.v. kan gaan betekenen 'Wij hebben (een anderen) geduchten vijand verslagen' of 'De vijand is verslagen' of iets van dien aard. Voor een ander kan het betekenen „Herinner je je wel dat we toen die vijand verslagen hebben” en waar de stam weer tegen een andere optrekt zou 't kunnen gaan betekenen: Laten we hen verslaan (zo als we, je weet nog wel, toen die en die verslagen hebben)” en zo zien we hoe een Melodie-zin als „Dziengboemla” de elementen kan blijken te bevatten van wat wij *nu* in onze geleerdheid zouden noemen 1e persoon meervoud, adhortativus van 't werkwoord verslaan: „Laten we verslaan”, — man frisch' d'ruf! —

Door een contaminatie, een vermenging, van een paar van deze eigennaam-melodieën kan zo als de vroegere opmerkingen over 'secretie' (hfdst. X) ons hebben doen zien, ontstaan wat we nu suffiksen zouden noemen, zo kunnen er ook enkele delen uit de gehele melodie afgezonderd worden en tot feitelijke woorden worden. Meer dan vage aanduidingen kunnen hier nu niet gegeven worden, maar nu zal men dan toch de weg — altans een weg — onderscheiden langs welke de „Lieder ohne Worte” der oertijd zich hebben kunnen ontwikkelen eerst tot ondeelbare rhapsodieën met slechts een zeer onduidelijke, vage betekenis, en later tot verbindingen van wat al heel veel op onze 'woorden' lijkt,

en die zich later meer en meer en al gemakkelijker met dergelijke eenheden laten samenvoegen. Wij mogen nu in elk geval wel zeggen dat we op deze wijze beter dan volgens elke andere veronderstelling ons het toevallige, grillige karakter van de taal kunnen verklaren waar we elk ogenblik op stoten.

Onze voorvaderen kwamen er dus toe aan klankgroepen een zekere betekenis te hechten presies op dezelfde wijze als het kind te werk gaat dat door de grote mensen woorden hoort gebruiken, waarvoor de gehele situatie de sleutel aan de hand doet van wat ze betekenen. Het verschil is alleen dit: hier heeft hij die de woorden uitspreekt er reeds een voorstelling mee verbonden, maar dit is van het standpunt van de hoorder, het kind, uit van weinig of geen betekenis: de wilde die in de oertijd zekere klankgroepen voor het eerst hoort en het kind dat die in onze tijd voor 't eerst hoort, staan voor presies dezelfde moeilijkheden bij het begrijpen. En als baby de klanken als *mama* en *papa* uit, doet die dit in 't begin zeker zonder er ook maar de minste elementaire voorstelling aan vast te knopen, het zijn de grote mensen die het dan in de (latere) betekenis er van blijven gebruiken (voor baby is zulk een woord niets dan een onbewuste lippenoefening, de spraakwerktuigen — taal-instrumenten — die voor de imitatie het meest in 't oog vallen en die hij dus het gemakkelijkst leert bespelen) en die imiteren op hun beurt de

kleine en maken baby's klanken zo tot werkelijke (betekenis-)klanken. Als een onzer voorvaderen in de oertijd onder de ene of andere omstandigheid toevallig een zekere klankgroep voortbracht en als hij dan zag of hoorde dat zijn omgeving op een bepaalde wijze daarop reageerde, moest hij er dan niet van zelf toe komen diezelfde klankgroep onder dezelfde omstandigheden te herhalen, zo dat die groep op die wijze het 'conventionele woord' worden moest voor het begrip dat hem voor de geest stond, — zo dat er op die manier aan dat symbool of teken een 'betekenis' gehecht werd? Even als de oermens bij de akkerbouw maaide voor hij met opzet gezaaid had, zo kwam eerst als vanzelf het resultaat van zijn onwillekeurige klankuitingen binnen en dan pas ontdekte hij dat hij door met opzet dat zelfde klank-zaad uit te strooien, hij steeds weer het zelfde (betekenis-)resultaat kon oogsten. En zoals het met het koren ging, heeft hij hier langzamerhand en door wat hem van weinig nut was te laten vallen (d.w.z. niet te gebruiken) de kwaliteit van zijn waar weten te verbeteren totdat hij door die „(natural) *selection*” zich in het bezit zag van het heerlijke (ofschoon verre van volmaakte) instrument dat wij nu de Taal noemen. Die ontwikkeling zou men grotendeels een proses van intellectualiseren kunnen noemen: het verstandselement werd groter en groter en kwam al meer en meer op de voorgrond, terwijl de gevoelselementen

die eerst volkomen overwegend waren juist verder en verder op de achtergrond gedrongen werden. Maar geheel verdwenen zijn ze nog niet en ze zetten nog steeds hun kleur bij aan alles wat de taal aan passie bezit, wat daarin welsprekend is en dichterlik uitgedrukt. De taal is als wij het goed beschouwen, een kunst, — een van de schoonste kunsten.

Om het dus nog eens samen te vatten, begon de Taal met half-muziekale onscheidbare uitdrukkingen voor konkrete wezens en konkrete, speciale gebeurtenissen. Een taal nu die zich uit zulke bijna-woorden en eigenlijk geen-zinnen ontwikkelde of daaruit bestaat, is een heel onhandig en weinig dienstig instrument voor de uitdrukking der gedachten, — zulk een taal is ingewikkeld, grillig en moeilijk. Maar van het allereerste begin af moet er vooruitgang op te merken zijn, langzaam en ongelijkmatige vooruitgang, maar toch een steeds beter-worden in de richting van steeds groter helderheid, regelmaat, doorzichtigheid, gemak van uitdrukking, luchtigheid en lenigheid. Het volmaakte heeft géén taal ooit bereikt, een ideale taal zou altijd de zelfde dingen op de zelfde wijze uitdrukken en wat met elkaar verwant is op onderling gelijke manier, alle onregelmatigheid zou er uit verbannen zijn zo wel als alle woorden die meer dan één betekenis hadden, klank en inhoud zouden altijd in een vaste verhouding tot elkaar staan, geen rijkdom aan schakerin-

gen zou ooit enige hinder in den weg leggen voor het natuurlike en het gemakkelijke van een uitdrukking, de menselijke geest zou zo een kleedij gevonden hebben die licht en lucht zich om zijn lichaam voegde en elke beweging er van tot haar recht liet komen.

Zo ver zijn wij niet gekomen, maar wij hebben alle reden ons te verheugen over wat wij reeds gekregen hebben. Zonder taal zouden wij geen mensen zijn.

INHOUD

	BLZ.
VOORWOORD	5
I. UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE TAALWE- TENSCHAP	7
II. TAALFAMILIES EN TAALTYPEN	29
III. TAALVERVAL EN TAALONTWIKKELING..	39
IV. THEORIEËN OVER HET ONTSTAAN DER TAAL	47
V. TAALONTWIKKELING	54
VI. DE EENVOUDIGSTE TAAL IS DE BESTE ..	69
VII. SAMENGESTELDE TAALTYPEN	83
VIII. VRIJE EN GEBONDEN WOORDORDE	98
IX. VORM EN BETEKENIS VAN HET WOORD..	118
X. WAT HET CHINEES ONS LEERT	138
XI. DE TAAL VAN DE MAN, HET SPREKEN BIJ DE VROUW	159
XII. DE OORSPRONG VAN DE TAAL	191
XIII. DE EERSTE SPREKERS	214

OP HET GEBIED VAN TAAL- EN LETTER-
KUNDE EN KRITIEK VERSCHENEN REEDS
EERDER BIJ DE MAATSCHAPPIJ VOOR GOEDE
EN GOEDKOOPE LECTUUR DE NAVOLGENDE
WERKEN:

FRANS BASTIAANSE: *Overzicht van de ontwikke-
ling der Nederlandsche Letterkunde*. Met bloemlezing.

„De bloemlezing is niet zoo fragmentarisch als die in de meeste schoolboeken; er worden flinke stukken gegeven, waardoor men werkelijk een indruk krijgt van het werk der dichters en prozaschrijvers. De toelichting is wetenschappelijk en artistiek tevens; een dichter als Bastiaanse is een vertrouwbare gids, aan wiens hand men geleid wordt naar de schoonheid van onze literatuur, waar het in de eerste plaats om gaat. Het leven klopt er in.

Het moge in vele handen komen, in vele hoofden helderheid brengen en de liefde voor het schoone opwekken of versterken.” *Avondpost*.

1e deel. Middeleeuwen (geïllustreerd) (2e druk)

2e deel. De 17e en 18e Eeuw.

3e deel. 1795—1850 De Romantiek.

4e deel. De nieuwere tijd. 1850 — heden.

Per deel in lusteren keurband f 3.25

H. L. BERCKENHOFF: *Kunstwerken en kunstenaars*.
Pittig en frisch werk van den zoo bekenden muziek-
kritikus.

Gebonden f 1.50

DR. J. D. BIERENS DE HAAN: *Goethe's Faust*.

„Zoo heeft dr. Bierens de Haan deze dingen gezien, zoo heeft hij ze aan ons gegeven en wij mogen hem dankbaar zijn.” *De Gids*.

Gebonden f 1.75

EMMANUEL DE BOM: *Het levende Vlaanderen*.

Met 29 illustraties. 2de druk.

Schetst ons het geestelijk leven van Vlaanderen als een machtig brok volkscultuur, een cultuur die door geen macht ter wereld is ten onder te brengen.

„Een uitgave van beteekenis, die waarlijk in staat is ons te toonen wat Vlaanderen kan en wat het is.”

Vragen van den dag.

Gebonden f 2.—

M. H. VAN CAMPEN: *Over Literatuur*. Critisch en Didactisch.

„Deze prachtige, wijze woorden . . . zij zijn een program en één waaraan dit buitengewoon zuivere, critische werk, *boeiend en belangwekkend als sinds Busken Huet zijn literarische fantasieën uitgaf, geen werk „over” literatuur is geweest, ten volle beantwoordt.*”

Rott. Nieuwsblad.

Eerste Bundel gebonden f 2.—

Tweede Bundel gebonden f 3.50

FRANS COENEN: *Charles Dickens en de Romantiek*. Geïllustreerd.

„Een prachtige studie.” *Keurboek voor Vlamingen.*

Gebonden f 1.—

PROF. HENRI HAUVETTE: *Dante*. Inleiding tot de studie van de Divina Commedia. 2de druk.

„Er gaat een sterke aansporing van uit om Dante's onvolprezen kunstwerk te gaan lezen.”

Dr. J. L. Walch.

In keurband f 2.75

D. TH. JAARSMA: *Karakteristieken*. Een bundel diepgaande besprekingen over het werk van Herman Robbers, C. en M. Scharren-Antink, Jos. A. Simons-Mees, Herman Heijermans, Johan de Meester, Nico van Suchtelen, Frans Mijnsen, Mendes, Gerard van Eckeren, Ina Boudier-Bakker.

Linnen met goud f 2.—

G. KAPTEYN-MUYSKEN: *Levensrichtingen van dezen tijd*. Met portret van Fr. Hebbel.

Een belangrijk en zeer interessant werk, dat in 't bijzonder gewijd is aan den Duitschen dichter Friedrich Hebbel. Bovendien behandelt de schrijfster, in verband met den laatsten allesverwoestenden oorlog, de grondslagen van een Nieuwe Ethiek.

Gebonden f 1.25

C. R. DE KLERK: *Vaderlandsche nieuw-klassieke beschouwingen.*

„Werk van een autodidact, die er behagen in schept zijn eigen onbevoegdheid te onderstrepen, maar die in de klassieke philologie den weg weet als een vakman en zijn Augustinus en zijn Plotinus kent als waarschijnlijk geen tweede in Nederland.”

Dr. J. H. Gunning Wzn.

Keurband f 2.50

E. D'OLIVEIRA: *De mannen van '80 aan het woord.* Van Deyssel, v. Eeden, Kloos, Verwey, Emants, Netscher, August Vermeylen, met oude en nieuwe portretten. 3de druk.

„Het zijn smakelijk ineengezette stukjes, waarin de schrijver de auteurs van zichzelf, hun wezen, hun werken, hun wenschen en bedoelingen laat vertellen.”

N. Rott. *Courant.*

Gebonden f 1.75

„De mannen van '80” en „de Jongere Generatie” te zamen in lusteren keurband f 3.25.

E. D'OLIVEIRA: *De Jongere Generatie.* (Vervolg op „De Mannen van '80”) met portretten. 2de druk.

Dit boekje geeft gesprekken met: Johan de Meester — Karel van de Woestijne — Josine A. Simons-Mees — Cyriel Buysse — Frans Bastiaanse — Herman Robbers — Is. Querido — Carel Scharten — Adama van Scheltema — P. N. van Eijck — Dr. J. D. Bierens de Haan.

„De levende persoonlijkheid der schrijvers, die d'Oliveira blijkbaar met een fijn apperceptie-vermogen heeft weten vast te houden en weer te geven in de hier geboden bladzijden”.

Den Gulden-Winkel.

Gebonden f 1.75

„De mannen van '80” en „de Jongere Generatie” te zamen in lusteren keurband f 3.25.

HERMAN POORT: *Over literatuur.*

„Met een uitstekenden en toch eenvoudigen betoogtrant zet de schrijver zijn inzichten over kunst en literatuur uiteen; ze toetsend aan of toelichtend met de

voorbeelden uit de letterkunde."

Onze Eeuw.

Gebonden f 1.—; in lusteren keurband f 1.25

IS. QUERIDO: *Studiën, tweede bundel.*

Inhoud: Het Algemeen Menschelijke in Beethoven (2 studies) — Een Parijsche Roman van Hollanders (2) — Armoede (2) — Gemeenschaps-philosophie (4) — Over Speenhoff — Het Ivoren Aapje — Moderne ziel en oud instrument — Over Frederik van Eeden — Drie boeken van Couperus — Verzamelde Opstellen van Van Deyssel — Moeder.

Gebonden f 1.50

IS. QUERIDO: *Literatuur en kunst.* Over Heijermans, Stijn Streuvels, Busken Huet, Madame de Staël, Flaubert, Vincent van Gogh, Montaigne.

Ingenaaid f 2.50

CAREL SCHARTEN: *De roeping der kunst.* (De Poëzie — Het Proza — De Vlaamsche Beweging en de oorlog — Op den weg naar een nieuwe moraal).

„... zijn studies, met den voornamen, eigenaardigen en hooggeestelijken toon die hem eigen is, — teer-, en diep-, en heftig-indringend”.

Is. Querido.

Gebonden f 2.—

L. SIMONS: *Studies en Lezingen.*

Inhoud: Georg Meredith — William Morris — Hendrik Ibsen — Bernard Shaw — Vondels Jeftha — Vondels Gijsbrecht van Aemstel — Molière's Vrek — Molière's Tartuffe — Lezingen.

„... Wat hij doet is het verspreiden van waarlijk vrijzinnige, gezonde en nooit genoegzaam aangeprezen beginselen....”

De Telegraaf.

Gebonden f 2.—

L. SIMONS: *De ontwikkeling van het tooneel en van het drama.* Deel I en II (tot 1625), 600 pag., 22 ill. Geeft een overzicht van de ontwikkeling van het Drama en het Tooneel in het Oosten, Griekenland, de Romeinen, Middeleeuwen, 16e E. (Vooral Engeland, ook Nederl. en Spanje).

„Er is geen stuk van eenige beteekenis, geen schrijver

van eenige waarde in deze eeuwen, of er wordt een veelal scherp omlijnde karakteristiek van gegeven."

Rott. Nieuwsblad.

In lusteren keurband f 3.75

Deel III. In dit deel gaat de schrijver voort met de behandeling van zijn uitvoerige stof en doet den lezer een buitengewoon belangrijk tijdperk kennen, waarin Vondel, Rascine, Corneille, Molière, Voltaire, Lessing, Schiller, Goethe, de voornaamste figuren zijn, terwijl daarnaast tal van bijzondere verschijningen in het licht gesteld worden.

In lusteren keurband f 3.75

L. SIMONS: *Voordragen en tooneelspelen.*

Een practische handleiding voor dillettanten.

Ingenaaid f 0.10

L. SIMONS: *Voordragen II. Toegelicht met voorbeelden.*

Ingenaaid f 0.10

DR. J. F. M. STERCK: *Rondom Vondel.* Een bundel studies van dezen Vondel-kenner bij uitnemendheid.

Keurband f 3.50

ALBERT VERWEY: *Inleiding tot de nieuwere Nederlandsche dichtkunst.* 5e druk.

Het werkje geeft niet alleen een uitnemende inwijding, maar tevens een prachtige bloemlezing.

In lusteren keurband f 2.25

PROF. J. J. G. VÜRTHEIM: *Grieksche letterkunde.* Geïllustreerd.

„De behandelde onderwerpen zijn met groote kennis en met levendigheid bewerkt; we voelen er den schrijver in die zijn stof beheerscht.”

Alg. Handelsblad.

In lusteren keurband f 2.25

PROF. J. J. G. VÜRTHEIM: *Grieksche lyrische dichters en hunne poëzie.*

„Uit Leiden komen machtige impulsen tot vernieuwing der belangstelling voor de ouden.”

Tijdspegel.

In lusteren keurband f 3.25

DR. JAN WALCH: *Aan Weerskanten van het voetlicht.*

Gebonden f 1.75